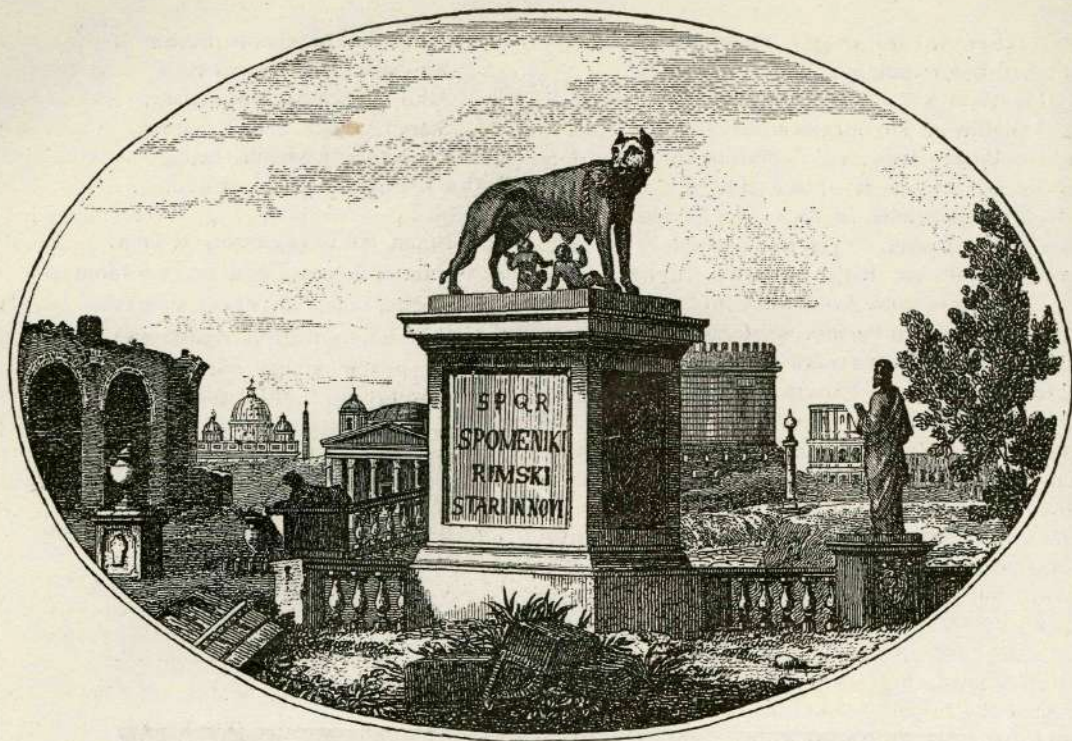

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

Srečni Horacij! Blagor njemu, velikemu Rimljanu, da je mogel le izraziti tako željo! Kajti kdo, kakor samo ponosni Rimljan, smel je prositi:

Sveto Solnce, ti, ki na žarnem vozu
Dan rodiš in skriješ in z nova vstaneš,
O, da bi pač večje stvari ne videlo,
Kakor je Rim naš! . . .

In res, prošnja se mu je izpolnila. Vidi-li kje solnce sijajnejše palače? Je-li kje pozdravljajo krasnejši kipi, slavnejši umotvori, ali podobe in slike tako polne življenja? Nikjer. Kje-li se leskeče svetli marmor v toliko nesmrtnih delih, kakor v Rimu? Nikjer . . .

Večkrat sem se sprehajal po bujno cvetočih vrtovih na „Monte Gianicolo“ na zapadni strani rimskega mesta. Kakó navdušeno, povzdignjeno mi je bilo srcé, ko sem obračal radovedne oči tje doli po staroslavnem Rimu! Prozorna okna, bliščeče kupole in mnogobrojni spomeniki so se lesketali, kakor zvezdice v morskih valovih. Radosten sem vzkliknil z Goethejem:

Alme Sol, curru nitido diem qui
Promis et celas aliusque et idem
Nasceris, — possis nihil urbe Roma
Visere majus! *Horat. carm. saec.*

Rádostno tu se sedaj na klasičnih tleh navdušujem, Tu zgodovina svetá jasneje mi govori, Da, oživljeno je vse v posvečenih tvojih zidovih, Večni Rim! . . .¹⁾

Ni čuda, da se je Friderik III. glasno razjokal, ko je v daljavi prvič zagledal večno mesto spodaj ob bregovih stotero opevane Tibere.

Večni Rim!

Prvi vtisek je mogočen, nepopisen. Omamljeni potnik z ledenega severja strmi ob prvem pogledu. Južni cvet in sad tako prija njegovemu srcu! Tu občuduje vedno zelene palme, tam vitke ciprese, tam temnozeleno, resno oljke. Vse novo — južna krasota pod „jasnim nebom italijanskim“.

Katoličan se solzí od veselja, ko gleda Rim. Tu — si misli — stoji nepremagljiva skala

¹⁾ Froh' empfind' ich mich nun auf klassischem Boden begeistert.

Vor- und Nachwelt spricht lauter und reizender mir. Ja, es ist Alles besetzt in deinen heiligen Mauern Ewige Roma! . . .

sv. cerkve; tu je prestol sv. očeta, tu stoluje namestnik Kristusov.

Opazovalec, ki pozna zgodovino, vtopi se v cel roj zanimivih spominov, češ: sedaj gledam mesto, ki že dve tisoč let odločuje svetovno zgodovino, mesto, ki je zibelka toliko orjaških podjetij! Tam-le spodaj je govoril Ciceron, sta prepevala Horacij, Vergilij, od tam-le so svet vladali z jekleno roko Cezarji, Augusti, Trajani ... Ah — koliko spominov!

Toda nikogar nisem videl nad Rimom tako strmečega, kakor umetnika. Umetnik ima mehko, rahlo čuteče srce. Vse, kar je lepo in blago, vzvišeno in nebeško, takoj ga močno gane. Za svetle idejale živi in umrje. Vse, kar je pa nizko, vsakdanje, podlo, to mu je zoperno. Kdor čuti, kakor on, ter tako plamti za rajske vzore, ta mu je brat; ves drugi svet s ponosom prezira. Kraj, kateri so si blažene boginje lepih umetnin izvolile za svoje svetišče, tam in le tam je njegov zemeljski raj.

Kako torej ne bi bil Rim umetnikom solnce nad zvezdami, nedosegljiva metropola? Rim jim je vse. Ne zastoj; zakaj tolikih zakladov lepih umetnostij ne hrani nobeno mesto v svojem krilu, kakor Rim. Naj se ponaša London s svojo čudapolno velikostjo, Pariz s svojimi bajnimi bogastvi, Chicago s svojim neverjetnim napredkom — v umetnostih jih Rim vse visoko nadkriljuje!

Caput mundi — Glavar sveta! S temi besedami, zrōč na svoje preslavno mesto, trka Rimljan že veke in veke ob ponosna prsa. Zgodovina res priča, da so istinite. A njih pomen je bil v begočem času različen. Ko so se na Kapitolu kovalе jeklene postave za vse narode, takrat je bil Rim državni glavar vsega sveta; odkar je sv. Peter ob Tiberi utrdil svoj prestol za vselej, je Rim glavar vsemu svetu v verskem oziru; a skoraj celo zgodovinsko dōbo je Rim gospodujoči „caput mundi“ na dražestnem polju lepih umetnostij.

Sledeča razprava bode izkušala to dokazati.

I. Poganski Rim.

Umetnost je tako stara, kakor človeštvo samo; zakaj vsemogočni Stvarnik je podaril človeški naravi zmožnost, da izrazi lepe, vzvišene misli ali ideje v vidni in čutni obliki.

O umetniških umotvorih prvih dōb našega rodū nam zgodovina ne poroča ničesar. Šele v oni dōbi, ko so se porajale bolj ali manj krepke države, kažejo se prvi pričetki lepih umetnostij. Svetišča in javni spomeniki so prva umetniška dela. Najstarejše ostanke nahajamo v Evropi, kjer so bivali zgodovinsko le malo znani Kelti. V Silbury-ju na Angleškem in v Carnac-u

v Bretagni so našli nespretno otesane kamene — razvaline starodavnih svetišč, ki so po mnenju večjih starinoslovcev prvi umetniški poskusi. Nekoliko mlajši, a tudi mnogo bolj dovršeni, so spomeniki iz Mehike in južne Amerike. Orjaške razvaline mesta Kuzko nam pričajo, da so tamošnji prebivalci že jako napredovali v umetnosti. Ravno tako kažejo ostanki velikan-skih svetišč v Kimu-Kanku in v Guatemali velik napredek.

Prastari so tudi že spomeniki v Egiptu. V njih se pa že pozna jednotna, vzvišena ideja, ki je umetnike vodila in navduševala. Naravne lepote in resnice sicer še niso zadeli; človeške osebe so upodabljali še sila okorno; ogromni pa so ti spomeniki po svoji velikosti, da, skoraj nedosegljivi. Še sedaj strmeč občudujemo vnebo-kipeče piramide in orjaške sfinge.

Lep napredek v umetnosti opazamo i v azijskih mogočnih državah. Asirci in Babilonci so nam zapustili velezanimeve spomenike. Njihova mesta, sešebno obširni Ninive in Persepolis, so bila polna palač, okrašenih z lepimi relievi, ki so predočevali prizore iz bajeslovja in iz slavnih bojev in zmag. Visoko stopinjo so dosegli Feničani in Hebrejci. O teh-le nam poroča sv. pismo, da so sezidali v Jeruzalemu tempelj tako krasan, kakoršno morebiti ni bilo nobeno poslopje v starejši dobi. Žal, da so ga popolnoma razdejale časovne nezgode.

Toda vsi umetniški spomeniki doslej omenjenih narodov so vendarle boren pričetek prave umetnosti, ki umé visoko misel uprizoriti v naravni resnici. Do tega je dospel šele oni, od narave čudno nadarjeni narod, ki je prebival v rajsko-lepi Greciji in na sosednih otokih. Slavni Helenci, ki so položili temelj sedanji omiki, uvēli so človeškega duha tudi v pravo svetišče lepih umetnostij. A preteklo je več vekov, predno so srečno dosegli zaželeni vrhunec.

Skromni so bili pričetki v Homerjevi dobi. V petem stoletju pa je mogočno vplamtel narodni ponos po preslavnih zmagah nad Perzijanci, porodil je celo vrsto izbornih umetnikov. Zidarstvo, kiparstvo in slikarstvo je zacvēlo kakor še nikdar prej. Duhoviti moške so v kratkem času daleč, daleč prekosili vse, kar so trudoma ustvarili prejšnji veki. Najbolj so sloveli Myron iz Eleuthere, Polyklet iz Sikyona, nad vsemi pa kraljuje genijalni Phidias iz Athen. Grška mesta so se umetniško povzdignila do nenadne visokosti. Povsod so nastala umetniško dovršena svetišča, najbogatejša v Olympiji in Delphihi. Sošebno pa so zaslovele Athene, ognjišče grškega narodnega navdušenja — to so bili proizvodi v divni krasoti.

Dôba slavnih dnij se mi zdi urna popotnica na zemlji. Sedaj je tu, a takoj izgine in se prikaže v drugih krajih; sedaj osrečuje ta narod, a précej zbeži k drugemu. Grki so bili nekaj let najslavnejši vseh narodov, vodili so omiko in umetnosti in odločevali krvave boje in zmage. A le nekaj let, samo od l. 500. — 420. pred Kristusom. Prej toli prijazna in blagonosna usoda jim postane nezvesta, poslovi se od bajnih gozdov, polnih bogov, od plodnih polj, cvetočih mest in se preseli tje v sosedni polotok cvetoče, solnčne Italije.

Tok svetovne zgodovine krene na drugo pot, s seboj potegne tudi lepe umetnosti. Grška slava ugasne; celó umetniške umotvore zadene grenka usoda, da propadejo v prah in pepel. Cemur prizanese neusmiljeni čas, to pa kruto uničita ogenj in meč ali pa odpelje brezsrčni sovrag v daljno ptujino ob tiberske bregove.¹⁾ Tam je Romulove potomce — mogočne Rimljane — junaški pogum, venčan z zmago za zmago, povzdignil do svetovne oblasti. Njihovo glavno mesto, večni Rim, je postalo središče sveta.

Z močjo in slavo so prihitele tje kaj tudi lepe umetnosti. Tedaj so se neločljivo oklenile Rima. Odslej so bile tesno sklenjene z osodo njegovo. Viharji, ki so besneli ob Tiberi, zadeli so vselej tudi nje; a kadar je bil Rim srečen

¹⁾ L. 146. pr. Kr. je rimski konzul Lucij Mumij premagal Grke pri Korintu ter razdejal to mesto, katero je takrat najbolj slovelo zaradi dragocenih umetnin. Česar niso uničili vojaki, to je dal odpeljati v Rim.

in mogočen, oživele in razcvele so se bujno in one...

Ko so si Rimljani l. 212. podvrgli Sicilijo in l. 146. pred Kristusom Grecijo, jeli so odvažati v Rim, kar je imelo le količkaj vrednosti. Tudi umetnostnih umotvorov niso pozabili. Rimljani se do takrat niso veliko menili za umetnost. Njihova nrav je bila bojevitost, včasih celo kruta. Potrebe vsakdanjega življenja in razširjanje rimske oblasti bila jim je jedina skrb. Polagoma se je pa izpremenil njihov značaj. Grška omika je ublažila njihove misli ter ukrotila bojevitost. Grški veleum se je spojil z rimsko močjo v blagodejno harmonijo. Rimljani so se uklonili grški omiki — oni, ki so si osvojili celi svet. V svoji državi so začeli razširjati omiko, katero so deloma sami pododovali od Grkov. Narodi so torej neprecenljive plodove grškega duha spoznali šele po rimskem posredovanju. Tudi v umetnosti je bilo tako. Grki so jo povzdignili do najvišje stopinje, a umotvori so krasili le malo časa njihovo domovino. Rimljan jih je odvel ter nakopičil v Rimu, kjer jih občuduje svet do današnjega dneva.

Shranjeni so v različnih rimskih muzejih, med katerimi je najbogatejši vatikanski. Neštivilni so predmeti, ki tu očarujejo oko, bistrijo um in radostijo srce. Opazovalec strmi, ko zre klasična, prekrasna dela lepe umetnosti. Da, — misli si — toliko premore človeški duh, to je plod neutrudne marljivosti, to je ponos človeškega rodú.

Izmed neštivilnih umotvorov v kiparstvu oglejmo si le nekatere, a najslavnejše. (Dalje.)

Ogled po stari povestnici slovenski.

(Nekaj zgodovinskih črtic, zlasti iz dôbe Rimljanov. — Spisal Andrej Fekonja.)

(Dalje.)

Državna uprava.

Uprava rimske cesarjevine in torej tudi naših dežel je bila v raznih časih različna.

Oktavijan August je bil že l. 27. pr. Kr. razdelil vse tedanje rimske provincije v dve vrsti: v „provinciae senatus“, t. j. že pomirjene, katere so upravljali brez stalne vojske in za katere je senat imenoval namestnike; in v „provinciae principis“, ki še niso bile pomirjene, za katere je torej cesar sam nastavljal namestnike, zidal trdnjave in držal stalne vojske. Vse po l. 27. podjarmljene dežele so bile provincije cesarske. Od naših dežel so spadale torej Istria in Karnija k senatskim, Norik, Panonija

in Japodija pa k cesarskim provincijam. Neposredno je torej cesar upravljal Ilyrik, a Italijo le posredno.

Da bi preveliko cesarstvo laglje branil ptujih navalov in je krepkeje vladal, vzel je cesar Dijoklecijan surovega Maksimijana, starega sobojnika, za sovladarja. Temu je prepustil zapadne dežele s stolnim mestom Medijolanom, sam pak si je pridržal vshodne z glavnim mestom Nikomedijo. Oba sta se zvala „augusta“ (vzvišena) in si pridružila še vsak po jednega podoblastnika, „cezarja“ imenovana: Dijoklecijan surovega Galêrija, ki je v Sirmiju stoloval, nad grškimi in ilyrskimi provincijami gospodoval in branil dolnje-dunavsko mejo, Maksi-

Boetija in druge; a je tudi sam kmalu umrl, l. 526.¹⁾

Razne oblasti. Po Teodorikovi smrti je pešala moč vshodnih Gotov, ter so nastale na slovenski zemlji zopet velike premembe v državnih in narodnih stvareh. Panonija je prišla z Ilyrikom vred l. 539. po Belizarju, gornja Italija pa l. 555. po Narzesu v oblast byzantskega (vshodnorimskega) cesarja Justinijana; v Noriku in deloma v Veneciji so vmes silili oblastni Franki. V Panoniji so bili sedaj naseljeni Longobardi, kateri so tudi v naših krajih zavladovali.²⁾

Longobardi. Longobardi so bili zopet germanski narod, ki se je bil od doljne Labe preselil pod Karpate, zatem pak prešel pod kraljem Audoinom prek Dunava v severno in zapadno stran Panonije. Tu so se bojevali z Gepidi ob Dunavu in Tisi, katere je Audoinov sin Alboin s pomočjo Avarov tudi pokončal l. 565. No sedaj so bili Longobardom samim nevarni isti njihovi zavezniki, ki so posedli deželo gepidsko. Zatorej zapusti Alboin s svojimi Longobardi l. 568. Panonijo ter odide prek južskih Alp v Italijo, kamor ga je bil baje povabil grški eksarh Narzes v Raveni. Alboinovim

četam se je bilo pridružilo tudi dokaj Panoncev in Noričanov. A ko so Longobardi podjarmili Gornjo Italijo, segala je že i zatem njihova oblast na naši zemlji sem do Soče in gori do Zile.¹⁾

Longobardi so bili divje-surovi, po sve-dočanstvu Veleja Paterkula (l. 30 po Kr.) huji, nego navadno Nemci — „gens germana feritate ferocior“ (II. 106); pri razuzdanih gostijah n. pr. so pili iz lobanj ubitih sovražnikov, katere čaše so imenovali „skala“. Tacit Germ. 40 pravi, da so Longobardi sloveli po svoji maloštevilnosti, ter so se zavarjevali proti mnogim in silnim narodom v bojih z drznim počenjanjem. Longobardi so tudi Italijanom dosta ostreje gospodovali nego Odoaker in vshodni Goti. Niso imeli samo vojaške oblasti, temveč kljubu svoji nenaobrazenosti so zvrševali po večjem tudi deželsko oblast. Polastili so se vse zemlje; preje bogati in naobraženi posestniki so postali berači, drugi prebivalci so jim pa bili popolnoma podložni. In ta razmera je bila tem huja, ker so tudi Longobardi bili krivoverci arijanci.²⁾ Sčasoma so si res da prisvojili Longobardi tudi romansko naobrazenost, ali pri nas so še bili divji, kakor v prvotni svoji domovini.

(Konec.)

¹⁾ J. Starè Obč. Zgod. III. 38.

²⁾ Zlati vek 1863 12.

¹⁾ J. Starè III. 43.

²⁾ J. Jesenko II. 13.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Svetovno znan je v vatikanskem muzeju Laokoon s svojima sinoma. Trojanski duhovnik Laokoon je bil razžalil boga Apollona, zato pošlje ta bog dve kači, ki ovijeta Laokoona in njegova sinova ter jih pikata in grozno trpinčita do smrti. Ta trenutek so upodobili v marmornatem kipu grški umetniki: Agesander, Athenor in Polydor na otoku Rhodu ok. l. 430. Pozneje so odnesli veleslavni umotvor v Rim; Plinij poroča, da ga je imel cesar Tit v svoji palači; šele l. 1506. po Kr. so ga zopet našli v rimskih razvalinah. Pravijo, da je to najlepše delo kiparske umetnosti. Michel Angelo sam je rekel, da je „nedosegljiv čudež v umetnosti“. Obrazi, na katerih se bere strahovita telesna in dušna bol, so mojstersko dovršeni. Vse tri osebe se vijejo in z vso močjo branijo strupenih kač, kot bi bile žive. Tu je naravna resnica zadeta v čudapolni obliki. Prizor pretrese dušo in vzbudi v srcu brezmejno usmiljenje do nesrečnih žrtev.

Ravno tako slovi kip „Belvederski Apolon“. Apollon je uprizorjen v trenutku, ko gleda z bistrim očesom za pušico, katero je ravnokar izstrelil na sovražne Galce pred delphijskim svetiščem. Prvotni kip je bil bronast; ta, ki se je do danes ohranil, posnet je po onem v Neronovem času. Krasil je Neronovo vilo v pristanišču Antiju, kjer so ga našli l. 1495. Telesna lepota na kipu je nepopisna. Iz ognjenih očij sije bogov sveti srd; celo postavo pa diči junška moč, lastna samo bogovom.¹⁾

V Vatikanu nahajamo še posebno sloveče delo: doprsni kip boga Zeva. To je posnetek najdragocenejšega umotvora v starem veku, namreč Phidijevega Zeva v olympijskem svetišču. Ako smemo verovati starodavnim poročilom, bil je Phidijev Zev iz čiste slonove kosti, okrašen z zlatom in demanti; bil je neizrekljivo veličasten in neprecenljive vrednosti. Cela Grecija

¹⁾ Naša slika na str. 1. nam podaja glavo belvederskega Apolona.

Laokoon. (Po fotografiji.)

prejo nebesa, Zev prijazno pogleda Phidija ter pravi: „Ljubimec moj, izborni si dovršil podobo, veseli se plačila v Olympu!“ Umetnik predločuje Zeva kot silnega vladarja nebes in zemlje, po znanih vrstah v Ilijadi I. 526. sl.:

Rekel takó je Kronijon in mignil z mogočnim očesom,
Vsi pali temnorumeni se kodri okoli vratú so
Raz nesmrtno glavó; trepetal sam Olymp je na vrhu!

Vatikanski posnetek originala sevó ne doseza, a je vendar velikega pomena, ker po njem vsaj nekoliko poznamo Phidijevo delo.

Razven imenovanih nedosežnih umotvorov hrani Vatikan iz grške dóbe še med drugimi: Praxitelovega „Amorja“ in njegovo „Ariadno v sanjah“, Apollonijevega „Herkula“ in Lysipovega borilca „Apoxiomena“.

V kapitolskem muzeju se nahaja „il Gallo moribondo, umirajoči Galeb“. Galski borilec, od sulice smrtno zadet, pade na svoj ščit. Z desnico se trudoma dviga, glavo poveša, umira. To je bil predmet izbornemu delu neznanega, toda zeló odličnega umetnika iz Pergama okoli l. 340. pr. Kr. Pozneje je prišel v Rim. Salustij ga je imel v svojih vrtovih, kjer se je nedavno našel.

V palači Ludovisi je doprsni kip boginje Junone, ki spada med najboljše dela grške umetnosti. Starinoslovci jo pripisujejo Alkamenu, Phidijevemu učencu. V isti palači sta „Elektra in Orest“, dovršeno delo gotovo grškega izvira, a iz dóbe, v kateri so že poje male v Greciji lepe umetnosti.

Ko so se umetnosti preselile v Rim, oživele so zopet. Nadarjeni možje, za katere domovina ni imela več ni dela, ni plačila, hiteli so iz Grecije v

je potovala k njemu; blagrovale so vsakoga, kdor ga je videl. Rimski vojskovodja Aemilij Pavel je dejal, da je v tej podobi videl živega Zeva. Bajka pripoveduje to-le dogodbo: Pobožni in zeló bogoljubni Phidija je molil pred svojim kipom. Hipoma se od-

Rim. Veselo sprejeti in bogato obdarovani, začeli so tam navdušeno delovati. Rimski cesarji in mecenati so jim naklonili vso svojo milost. Umetnost je zacvela zopet, kakor prej na Grškem. Kazale so se pa najbolj v stroki, katera je bila že prej Rimljanom priljubljena — v stavbarstvu. V Rimu so nastale velikanske palače, o katerih krasoti skoro nimamo pojma. Titijevo in Karakalovo kopališče priča še v razvalinah, da je bilo nekdanj velikansko in lepo. Razven po lepoti so se odlikovala rimska poslopja — kakor rimska država — po silni velikosti. Značilni v tem oziru sta dve, deloma še jako dobro ohranjeni poslopji, ki nas navdajata z občudovanjem.

Prvo je Pantheon, najlepši in jako pristno ohranjeni spomenik starega Rima iz časa cesarja Avgusta, iz zlate dóbe rimske zgodovine.

Avgust je sijajna prikazen svojega veka. Kdor ga pozna, čisla ga s celim srcem. Navdušen za lepoto je obsipaval s kraljevimi darovi umetnike in pesnike. Vse ga je občudovalo, — pesniki so ga kovali v zvezde, narod ga je štel med bogove: mislili so, da sam Jupiter, najvišji med rimskimi bogovi, zavida njegovi časti.

Po njegovem prizadevanju odseva Rim v čudapolnem blesku in svitu. On sam je dogotovil Caesarjeve stavbe, med njimi i gledališče, prirejeno za 150.000 gledalcev; sezidal je 82 novih svetišč in 16 poslopij za ljudska zborovanja in veselice, a za cesarski dvor je postavil prekrasno palačo. Z njim so tekmovali njegovi bogati sorodniki. Njegov zet Agrippa je sezidal Jupitru na čast imenovani Pantheon leta 27. pred Kristusom. Oblika tega znamenitega svetišča je polukrogla, kupola, 43,5 metrov visoka in toliko dolga v preméru. Odprta je samo zgoraj na vrhu, od koder dobiva svetlobo. Agrippa je okrasil Pantheon z dragocenostmi neverjetne vrednosti. Spodaj ob tleh je stalo sedem največjih bogov v dovršenih kipih iz najdražjega marmorja; okrašeni so bili s slonovo kostjo, zlatom in dragimi kamni. Z rimsko državo je pal Pantheon. Že l. 609. ga je blagoslovil papež sveti Bonifacij IV. v katoliško cerkev; mnogo mučeniških ostankov je postavil na mesto poganjskih bogov. L. 655. je grški cesar Konstant to cerkev oropal vseh dragocenostij. Ostali so goli zidovi. Sedaj še je ta cerkev sicer velikanska, toda preprosta; le pričujočnost Najsvejšega nadomestuje nekdanjo bujno krasoto.

Drugo sloveče poslopje rimske dóbe pa je Colosseum, največja zidina starega veka, orjaško znamenje orjaške velikosti in mogočnosti poganjskega Rima. Cesar Vespazijan je sezidal za gledališče rimskemu ljudstvu. Tit je je l. 70. posvetil. Sedaj stojé še samo njegove razvaline,

a i nad temi mora opazovalec strmeti. Postavljeno je bilo v štirih nadstropjih 49 metrov visoko; oblika je pakrog, ki meri 524 metrov v okrožju. Prostora je bilo za 87.000 ljudi. Koliko je poslopje stalo, ne dá se določiti, skoraj niti misliti ne. Po sto tisoč ljudi je je stavilo vsak dan v krvavem potu svojega obraza. Blizu 20.000 samo judovskih sužnjev je na leto zraven pomrlo zaradi trudapolnega dela. Gledališke igre so bile v njem grozovite. Kri je tekla v potokih. Pri prvi predstavi se je bojevalo 4000 levov in 2000 tigrov; nešteti pa so borilci (gladijatorji), ki so v divjem, nečloveškem boju ostudno morili drug drugega. Pozneje so metali krščanske mučenike zverinam, da so

jih raztrgale. Tla so pila kri nedolžnih, svetih bojevnikov za Kristusa. V starem Rimu ni razvalin, ki bi nas navdajale s tolikimi — žal! le otožnimi — spomini. A čudno, čudno! Colossej, v nebo kipeči velikan lepe umetnosti je pal — za vselej. — „Morituri te salutamus!“ „Mi, ki smo smrti posvečeni, te pozdravljamo!“ pozdravljali so v njem borilci cesarje, predno so se bojevali. Tako bi bil lahko vzkliknil tudi ves poganski Rim, zakaj le še malo časa se je veselil svoje slave. Toda niso slutili, da bo poleg njih groba in razvalin vstal drug rod z novimi, bolj plemenitimi idejami, ki bo prerodil svet, in v novem blestečem sijaju prerodil tudi lepo umetnost. (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Dr. Jos. Vošnjaka *zbrani dramatični in pripovedni spisi. III. zvezek. V Celji. 1894. Tiskal in založil Dragotin Hribar v Celji. 8°. Stranij 103. Cena 50 kr. Doktor Dragan. Drama v petih dejanjih.* — Gledé na obliko tega zanimivega proizvoda bi rekli lahko skoro isto, kar smo rekli lani o „Lepi Vidi“. A snov naše drame je popolnoma različna. Dragan, nadarjen mladenič, pesniškega duha, si je pridobil pravdniško doktorstvo in deluje v pisarni odvetnika dr. Stremila. Izdal je tudi zvezek pesmij in ž njimi mnoge narodnjake navdušil, zlasti še blago deklico Miro, hčer profesorja Braniča. Slavoljubje in ognjevitost Draganova je upalila močan ogenj v mladem srcu. — V onem okraju volijo novega poslanca; poslanstvo ponudijo Draganu in ga tudi izvolijo, naročajoč mu razne stvari, zlasti še, da pridobi železnico. Kot poslanec deluje vneto in odločno. Minister pa predloži zakon, s katerim se nekoliko predrugači ustava. Le malo glasov mu nedostaje, zato izkuša pridobiti Dragana na svojo stran. Če tudi novi zakon krati pravice Slovencev, vendar pridobi Dragana uprav s tem, da mu ponudi železnico in da ga neka mlada baronica zaplete v svoje mreže. Dragan glasuje za predloge ministrove, s tem zataji svoj narod, pridobi pa volilcem železnico in samemu sebi 400 tisočakov. Začne razkošno živeti in šele za dve leti skliče volilce v shod. Očitajo mu izdajstvo in sebičnost, a on se brani. Ko pa pritrdi še njegov bivši učitelj in Mirin oče, da je Dragan izdal narod, zgrudi se duševno in telesno grozno potlačeni mož na tla in v nekaterih tednih mu konča srčna bolezen mlado, tako nadebudno, a nesrečno življenje. — Že ko smo čitali igro, prijemala nam je srce, ker se v mnogih prizorih dotika sedanjega našega

narodnega življenja in boja. Na odru bi imela — mislimo — prav zaradi tega odličen uspeh, če tudi ni tehnika brez graje. Zlasti baronica Katinka mora biti ravno tam in prav tedaj, kadar je pesnik potrebuje za „efekt“. Tudi o tej drami radi omenjamo pohvalno, da jo preveva precejšna нравna resnoba. Plodovitemu gospodu dramatiku priporočamo gorko, naj ima vedno pred očmi нравno resnobo, da nam tako ustvari dostojno dramo. Saj zanimivost zna g. pisatelj najti in ž njo obvladati bralce ali gledalce v nenavadni meri.

Dr. Fr. L.

Slovanska knjižnica. Oznanjamo ob kratkem štiri nadaljne zvezke. V 15. zvezku so trije spisi: „Kjer je ljubezen, tam je Bog“. Ruski spisal grof Lev Tolstoj. Poslov. Adolf Pahor. „Rakvar“ (Grobščik). Ruski spisal A. S. Puškin. Poslovenil J. K—j. „Božena“. Resnična povest. Iz češčine preložil Ruý. Vse tri povesti ali slike, kakor bi rekli, mikajo bralca. Prvi dve kažeta jako določno značaj obeh dveh velikih pisateljev. Tolstoj in njegov nauk o ljubezni — se tu nekako zrcalita. — V 16. zv. sta povesti: „Turopoljski top“. Povest. Hrvatski spisal Avgust Šenoa. Poslovenil Peter Medvešček. „Dvoboj“. Iz zapiskov prijateljevih. Spisal Svatopluk Čech, poslovenil J. M. Frankovski. — Vsakemu čitatelju, mislim, bo bolj ugajala prva čvrsta in zdrava povest hrvaška, kakor pesniško vroča druga. — V 17. in 18. zvezku pa so: „Izbrani spisi Vaclava Kosmáka“. To vam je berilo, kakoršnega se veseli človek zdravega srca! Tu naj se učé naši pisatelji, kako treba pisati za narod, kako ga treba zabavati in učiti ob jednom. — Ker nas tesni prostor stiska, zadostuj to skrženo poročilo. Nekateri proizvodi so v teh zvezkih res dobri; da pa tudi kaj manj vzornega pride na vrsto, to je pač naravno. S.

„Ali previdnost božja, katera celi svet vlada, je odločila tudi mogočnemu Rimu uro propasti, ker sedež njegov ni bil osnovan na pravičnosti. Prek Dunava silijo divji pa krepki germanski rodovi. Začnejo se krvave bitke. Naši očetje so stali na meji — prve strele so njihove prsi zadevale. Branili so junaški deželo svojih gospodarjev; ali Rim je padel, mehkužnost ga oslabil. Divjih germanskih rodov čete se zdaj razlivajo po mirni zemlji naših očakov.“

„Ali tudi ti divjaki so našli konec, in spet je Slovenec okreval . . . Omlajen stoji narod slovenski.“

„V temah in v mraku smrti je nekdam sedel služeč peklenskemu poganstvu in nepoznaoč pravega živega Boga, — zdaj se greje Slovenec kot zvest kristjan v luči prave vere, katero mu oznanjujejo goreči duhovniki ustno in po zlatih knjigah slovenskih. Vse to pa stori ljubezen domovine.“

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

II. Katakombe.

Po cesarju Avgustu se je rimska država popolnoma izpremenila. Narod je izgubil slobodo in moč, a ž njima tudi blagostanje in prej toli sloveče čednosti. Vlado si je osvojil cesar sam, on jedini je bil gospodar na zemlji; celó z bogovi je tekmoval, ko se je dal po božje častiti.

Kdo vé, kam bi bilo zabredlo bedno človeštvo, da ga ni v oni dóbi prerodil novi, sveži duh, ki je blagodejno privel iz vshoda? Ž njegovim prihodom se omladi in poživí vse; tudi lepe umetnosti jamejo praznovati svoje veselo vstajenje. Po njem so se razvile od veka do veka v sijajni cvet, ki ga danes občudujemo. Toda to se je zgodilo le polagoma. Bilo je treba položiti zdravo seme v plodno materno zemljo, predno je pognala ponosna cvetka. Po tako naravnem potu je zrastle krščanska umetnost. Globoko pod zemljo so njeni pričetki, — v temnih katakombah.

Kakor je znano, pokopavali so kristijani prvih vekov svoje drage mrličke pod zemljo, da bi bili bolj varni nevarnih sovražnikov. V rimski okolici — zunaj mestnega zida — so kopali dolge podzemeljske hodnike. Na obeh straneh so dolbli v steno tesne grobove drugega nad drugim; v nje so polagali mrličke in jih spredaj zakrivali s kamenito ploščo. Tik groba posebno zaslužnih oseb, v prvi vrsti mučeniških papežev, so izkopali pod zemljo večje prostore, katere so priredili za kapelice. V njih so se zbirali in opravljali tudi službo božjo.

Ti podzemeljski kraji so jim bili sveti. Na grobovih mučeniških junakov so se učili poguma v boju za sv. vero; tu so prisegali Gospodu neminljivo zvestobo: device večno čistost, mladeniči vstrajnost — vsi so tu pokladali Bogu

življenje in smrt na oltar. To je bila častna dóba sv. vere.

Naravno je, da so tako svete kraje krasili kolikor móči. Zlato in srebro so darovali v njih olupšavo. Kadar so se pomikale dolge procesije, molčé in pevajoč — vsakdo z lučico v roki — po katakombah, razlil se je žar in svit po dragocenih spomenikih. Veličasten prizor! Slavni pesnik Prudencij opeva to krasoto:

Plošče iz svetlih kamenov, vglajéne kot valčki na morju, Svetijo se mi sè sten, mamijo solzne oči; Zraven pa s parskega mramora rezani stebri umetno, Kakor zvezde nebá, v srebro oviti bliščé.

Tu in tam je bila nagrobna plošča okrašena s kako vdolbljeno podobo. Na stenah in ob stropih v večjih prostorih so poskušali i slikarji svojo umetnost.

To so bili prvenci lepih umetnostij v službi sv. vere.

A kdo so bili prvi krščanski umetniki? Izpreobrnjeni pogani. Včera so še v umetnosti poveljevali bajeslovne bogove, slikali in klesali poganske junake —: danes, prerorjeni v krstni vodi, posvečujejo čopič in rezalo krščanstvu. Je-li mogoče, da se takoj otresejo poganskih mislij? Nikakor. Zato vidimo, kako se v prvih poskusih krščanske umetnosti zrcalijo še poganske ideje. Toda ne vse. Z umetnikom, ki se je dal krstiti, bila je — kakor lepo pravi De Rossi — krščena tudi njegova umetnost. Le lepe, čiste, vzvišene misli je prinesel s seboj iz poganstva; samo plemenite osebe spremile so ga semkaj v luč in življenje. Poslej jih je spojil s še lepšimi, do cela nebeškimi. S pogansko osebo je hotel predočiti krščansko osebo, preprosto misel ali celó visoko resnico.

Pojdimo v nekatere katakombe, lastna izkušnja nas bo tega učila.

V najstarejši katakombi sv. Domitile — še iz prvega veka po Kr. — nahajamo slavno Orfejevo sliko. Znani, čudapolni pevec sedi med cvetočimi drevesi z zlato liro v rokah. Njeni čarovni glasovi so privabili obilo divjih zverij in pohlevnih domačih živalij. Iz pekoče puščave sta prihrula tiger in lev; orel je priplul iz sinjih visočin, — a tudi vol in brhki, čili konjiček in nedolžno jagnje so zapustili svoj tihotni hlev. Vse se zbira v bratski ljubavi krog Orfeja, čudeč se posluša nebeške melodije njegove lire.

Krasna slika, polna življenja!

A kako pride Orfej v katakombe, tu sem na tihe grobove svetih mučenikov? Umetnik, izpreobrnjen pogan, hotel je predočiti svojega novega Gospoda. V poganstvu je našel zanj tako lepo prispodobno. Orfej — pravi bajka — je očaral vse s petjem: zveri je ukrotil, kamenje omehčal, drevju je vdahnil življenje, vse je rajalo okrog njega, zamaknjeno in omamljeno po sladkosti njegovih pesmij. Tako vabi in vleče k sebi tudi Kristus. Njegovi mogočni besedi se ni mōči ustaviti. „Ko bom poveljčan, potegnili bom vse na-se“, to je sam zatrdil. Brž, da je slikar poznal te besede, ali pa one iz preroka Izajija: „Takrat bo bival volk pri jagnjetu, lev in ovca se bodeta bratila.“

To sliko so vsi verniki razumeli, vsi so vedeli njen visoki pomen . . .

V katakombah sv. Priscile vidimo Odiseja, znanega Homerjevega junaka, ki je zaradi nemile osebe več let blodil po viharnem morju; stotero smrtnih nevarnostij mu je bilo prestat. Slikar si je izbral grozen trenutek iz njegovega potovanja. Strašen vihar tepe burne valove; peneč pluskajo ob ladijo; od vseh strani preti neizogiben pogin. S krepko roko upira Odisej veslo v razjarjene valove, obraz pa dviguje gori k nebesom, nadeja se jedino od tam rešitve.

Kaj-li naj to pomenja? Izpreobrnjeni pogan si je takoj razložil sliko. Odisejeva ladija mu je prispodoba sv. cerkve, kateri tudi grozijo nevarni valovi zemeljskega življenja. Odisej mu je kristijan v ladiji sv. cerkve; v nevarnosti si izkuša pomagati deloma sam, večjo pomoč pa upa od neskončno dobrotnega Očeta nad zvezdami . . .

Takih slik, ki nas še živo spominjajo poganstva, je mnogo po raznih katakombah. Ko je krščanstvo globlje prešinilo verno ljudstvo, izginili so sčasoma sledovi poganstva i v umetnosti. Sloveče in velezaslužne osebe sv. pisma, pred vsemi Izveličar sam, vnele so umetnikovo srcē. Njegova domišljija pozna odslej samo nje;

poganstvu se ustavljajo duh in roka in čopič. Iz te dōbe izvirajo slike onih oseb, ki so pozneje tisočerm slikarjem sevale pred oči in milijone nagnile k pobožni molitvi.

Med najstarejše krščanske proizvode spada v katakombah sv. Priscile slika „Dobrega pastirja“ z najdeno ovco na ramah. De Rossi pravi, da je slika še iz prvega stoletja. Skromne so poteze na njej; otemnela je že boja; vse priča, da jo je delal preprost umetnik; a njegova ideja je plemenita in izražena v nebrojnih umotvorih do danes.

V istih katakombah nahajamo najstarejšo sliko Marijino, one device, ki je pozneje nepopisno vnela preslavnega Rafaela. Opazovalec ne more zadržati solz, ko gleda to podobo svoje in božje Matere. Slika je jako dobro ohranjena, nikdo ne bi slutil njene skoraj dvetisočletne starosti. Umetnik predstavlja Marijo kot mater, sedečo na kamenitem stolu. Skrbno stiska svojega ljubčka, jedinega sina, na prsi. Brezmejnja ljubezen ji sije raz obraz, miloba, usmiljenje — to je pač dobra in blaga mati! Brezbrojna srca so tukaj plamtela neskončne ljubezni do Marije; kdo bi preštel ganljive pesmi, ki so od tod do nele po temnih, svetih hodnikih? Koliko rok in molitev se je tu dvigalo proti nebesom!

Na stropu iste kapelice je še druga Marijina slika iz nekoliko poznejšega časa. Med najlepše umotvore v katakombah jo moramo šteti. Sredi med raznobarvne vence je naslikal pobožen umetnik znano dogodbo „Marijinega oznanjenja“. Marija sedi na pozlačenem prestolu kot kraljica; pod njo pa stoji lep, vitek mladenič, poslanec Gospodov. Marija je povabila obraz, udano nagnila roko — privolila je v angelsko sporočilo, rekoč: „Dekla sem Gospodova, zgōdi se mi po tvoji besedi.“

Jezusove in Marijine slike se nahajajo iz poznejših dōb jako pogosto v katakombah. Najkrasnejša Jezusova doprsna slika je v katakombah sv. Kalista. Čudno lep in ganljiv obraz! Oči so še sedaj čiste in svetle, lasje v nežnih kodrih razviti po ramah. Kdo se ne bi tu spomnil Davidovih besed: „Lep si po postavi, bolj, kakor človeški sinovi; miloba ti je razlita po ustnicah.“ Neznani je sicer slikar, a da je bil umetnik in dovršen mojster, kaže nam njegovo nedosmrtno delo.

Med večjimi slikami slovi posebno „Zadnja večerja“ in „Pogrebci pri agapah“ (pri mrtvaškem obedu) v katakombah sv. Kalista. Obe sta tehnično dovršeni, osebe so lepo okoli mize razvrščene, — a žal, da je že barva otemnela.

(Dalje.)

Za njimi Samo pošlje glas:
 „Slovenski psi so zmleli vas,
 Doma bodite na zapadu!
 Kaj iščete v Vogastogradu?

Slovinci mi smo psi krotki,
 Kdor nas ne draži in pusti;
 Če kdo po krivem nas razkači,
 Slovenec vragov sto potlači.“

Anton Hribar.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Razven Jezusa in Marije so poveljevali umetniki v katakombah tudi svetnike, slavne junake svete vere. Še iz prve polovice drugega veka imamo v katakombah sv. Priscile sliko, o kateri se je že mnogo pisalo. Na kamenitem stolu sedi sivolas starček, prijazna in zelo ljubka prikazen. Pred njim stoji devica; sramežljivo poveša oči, v rokah pa drži snežnobel pajčolan; zadaj za njo stoji mož temnoresnega obraza. Kdo so li te osebe? Starinoslovci nam sliko tako-le razlagajo: Starček je papež Pij I. (l. 142. do 157.), devica pred njim je sv. Pudencijana, ki je obljubila večno devištvo in prejela pajčolan od Pija, za njo pa stoji Pastor, Pijev brat, ki je sveto devico učil nebeških resnic.

Jako priljubljene so bile slike svetih devic, Pudencijane, Priscile, Praksede, Neže in svete Cecilije; te je rimsko ljudstvo v prvih stoletjih posebno vneto častilo. Kako neki ne? Saj so bile znane, sloveče deve, ki so s svojim junaškim mučeništvom za pravo vero in angelsko čednost celemu rodu dajale prelep vzgled.

Sv. Peter in Pavel se nahajata že v prvih dobah kot brodarja-vodnika na ladiji sv. cerkve. Priljubljene so bile tudi dogodbe starega zakona. Neštevilnokrat vidimo Mojzesa, ki udarja s palico ob skalo — znamenje božje vsemogočnosti; preroka Jono — znamenje Kristusovega in našega vstajenja; pogostoma nahajamo nedolžno Suzano, Danijela v zverinjaku — znamenje nevarnega boja z izkušnjavami; tri mladeniče v ognjeni peči, — znamenje pobožnega kristijana, ki kakor oni neprenehoma hvali Boga.

Razven oseb so uporabljali umetniki tudi predmete iz prirode v različna znamenja. Kolikokrat zapaziš golobčka z oljno vejico v kljunčku — znamenje miru in božjega usmiljenja! Na grobovih zasledimo mnogokrat pava v blestečih barvah — znamenje nesmrtnosti, zakaj stari narodi so menili, da pavovo meso nikdar ne segnije.

Med najbolj sloveča znamenja spada pa riba — znamenje Jezusa samega. To pa zato,

ker so posamezne črke grške besede ἰχθύς — riba, začetnice v besedah Ἰησοῦς Χριστός Θεοῦ υἱός σωτῆς (Jezus Kristus božji Sin-Odrešenik). Kristusa pomenja torej riba. Zato vidimo v vsaki kapelici, skoraj na vsakem grobu ribo. Prav lepe podobe so v katakombi sv. Lucine: riba namreč, ki nese na hrbtu jervas poln belega kruha, vmes pa kupo rdečega vina. Skrivnosten pomen, a kristjanu umeven; riba je Kristus, ki se vernikom ponuja pod podobo kruha in vina.

Toliko o slikah v katakombah. Neprecenljive vrednosti so v marsikaterem oziru. Starinoslovje, zgodovina, v novejšem času posebno tudi dogmatika zajemajo iz njih prevažne podatke in dokaze.

O drugih umetnostih imamo pičlo malo spominov. Iz kiparstva nam je ohranjen samo jeden večji — a ta jako dragocen umotvor: kip sv. Hipolita. Hipolit je bil duhovnik v Rimu, ki je po obžalovanja vrednem prepiru s papežem Kalistom (218—222) umrl slavne mučeniške smrti za Kristusa. Bil je ljubljenec rimskega ljudstva, očaral je je s svojo učenostjo in ognjevito navdušil s svojo zgovornostjo; vse je kar plamtelo za njega. L. 235. je bil progнан na pusti otok Sardinijo, in tam kmalu obsojen k grozni smrti. Štiri divji konji so ga mahoma raztrgali na več kosov. Sveta je bila vernikom vsaka njegova stopinja, z gobami so skrbno brisali vsak kraj, kamor je kanila le kapljica njegove junaške krvi. Ostanke trupa so prenesli v Rim; blizu katakomb sv. Lavrencija so mu izkopali globoko pod zemljo kapelico, ter jo čudno lepo okrasili. Neznani umetnik pa ji je dodal največji biser: mramornat kip češčenega svetnika v naravni velikosti. Klasično delo! Obraz mu je blag, plemenit; junaška odločnost ga diči; toga se lepo, naravno ovija telesa — s kratka: kip je tako dovršen, da spominja zlate dōbe grškega kiparstva. Na kip je vrezal umetnik tudi naslove njegovih mnogoštevilnih slovstvenih del, zaradi česar je spomenik tudi zgodovinsko jako važen. Hipolitova kapelica se je sčasoma zasula. Šele l. 1551. so jo zopet zasledili in v njej našli ta pomenljivi

kip; to je prvi javni spomenik, ki se je postavil v slavo krščanskega učenjaka.

Že pri poganih je bilo običajno, na krste (sarkofage) izklesati prizore iz bajeslovja in zgodovine. Prvi kristijani so kupovali začetkoma krste v delavnicah poganskih obrtnikov. Z ostanki svojih rajnih so jih shranili potem v katakombah. Zato so na nekaterih krstah še poganski prizori. Šele pozneje so jeli krščanski kamnoseki krasiti krste s krščanskimi podobami. V tem oziru je pomenljiva krsta svete Lucine v vatikanskih katakombah. Nad napisom: „Livia Primitiva in pace“ je vdolbel kamnosek „dobrega pastirja“, na levi njegovi strani ribo, na desni pa sidro.

Jako lepi, dovršeni so napisi na krstah in na grobnih ploščah. Črke so izklesane tako vkusno, da semtertje visoko prekašajo današnje napise. Nedosegljiv mojster je bil Jurij Dijonizij Filokal, kamnosek papeža Damaza I. (l. 366. do 384.), ki je po katakombah preskrbel mnogo napisov. Damaz sam je njegovo delo vodil in narekoval napise. Sloveča in v vsakem oziru dovršena je ploča ob grobovih papežev Fabijana in Lucija. Pesniško navdahnjene besede slov:

Tukaj leži v presladkem pokoju množica vernih,
Bodi tedaj mi češčeno grobovje se svetimi trupli! . . .
Tukaj, odkrito povem, koj rad tudi jaz bi počival,
Toda bojim se, da motil bi svetih mučencev ostanke.

Tako spoštovanje je imelo Damazovo plemeno srce do svetih mest v katakombah. Jednako, kakor on, je čutil ves svet. Vek za vekom so obiskovali milijoni vnetih vernikov slavne grobove veleslavnih prednikov. Od vseh strani so hiteli v podzemeljske prostore. Prudencij, ki je bil sam tako srečen, poje:

Kadar povrne se v leto zora slovesnega dneva,
Ki je vsem svetim v spomin, v slavo in čast posvečen,
Kdo bi le slutil, kako se razliva neskončno valovje
Vneto navdušenih trum, ktere pod zemljo hité!

Ti, o Rim veličastni! stojiš mi takrat ves osamljen,
Tvoja mladost in starost, reče ti srčno slovó.
Tudi Albanske goré in Picén in Etrurija plodna
Pošljejo hčer in sinov tisoče semkaj ta dan . . .

Proti koncu IV. stoletja je nehalo pokopavanje v katakombah. Cerkev je bila že prosta, njenim udom se ni bilo treba več bojazljivo skrivati. Katakombe so bile odslej samo še sveti spomenik mučeniške dôbe.

L. 410. so prihruli divji Goti v Rim. Nenasiťljivi pohlep in lakomnost bogastva jih je gnala i v katakombe, kër so mislili, da imajo tam doli Rimljani svoje zaklade. Strahovito so pustóšili, ropali, razdirali; ogromna je škoda, ki so jo provzročili. Koliko dragocenih in zanimivih spomenikov lepe umetnosti so pač takrat razdejali! A kar so oni še pustili, so leta 455. uplenili kruti Vandali; česar pa niso oropali, to so v besni zdivjanosti zasuli. To je bila tužna usoda posvečenih katakomb, tako so prominule. Narod jih je većinoma pozabil. Le semtertje je bil še videti kak podzemeljski hodnik — a le malo kdo je vedel, kaj neki pomenja. Že papež Pavel I. (l. 761.) grenko toži, da prenočujejo pastirji iz Kampanije s svojimi čredami v nekdanjih katakombah, ob grobovih svetih mučenikov. Ščasoma so izostali še ti. Katakombe so izginile iz spomina, dokler jih niso slučajno 31. vel. travna l. 1551. zopet našli. Storile so svojo dolžnost. Sprejele so seme krščanske umetnosti v krilo rodovitne zemlje, in sicer v času, ko je grozen vihar, leden sever, tulil po krščanskem svetu. Nikdo ni mislil takrat, ko so se prelivali potoki nedolžne krvi, na lepe umetnosti; varno zavetje — akoravno jako skromno — našle so samo v katakombah.

Ko so pa sveti Cerkvi zasvetili žarki pomladanskega solnca — zlate slobode — pognalo je to seme in vzrastlo v dela lepe umetnosti.

(Dalje.)

Loka.

(Krajepisno-zgodovinska črtica. — Spisal Fr. Pokorn.)

(Dalje.)

4. Fidejkomisna grajščina v Puštalu.

Povedali smo že, da je na mestu, kjer stoji dandanes puštalski grad, stalo gospodarsko poslopje, grajski hlevi (Burgstaller) brizinških škofov. Od tod je dobila vsa ondotna okolica ime. Oskrbniki grajskih hlevov so postali kmalu veljavne osebe. Sezidali so si tudi primerna stanovanja, katera so imela veljavo gradú, ker so bila širšega obsega mimo drugih bivališč, in

tako so sprejela ime od prvotnega imena „grajskih hlevov“: „Burgstall“ in posestniki ali prav za prav oskrbniki teh gradišč „Burgstallovci = Puštalci“.¹)

Prvo poročilo, katero nam omenja to rodovino, je iz l. 1215.²) Oton Puštalski („de Purchstallo“) je podpisan kot priča v listini, ki

¹) V naši sliki na str. 529 se vidi Puštal prav ob robu, ki je proti ogledovalcem.

²) Zahn: Cod. dipl. A—Fr. I. str. 126. n. 127.

časa ji je zopet zavalal že marsikatero rano. Sedaj se pripravlja denar polagoma in natihome za zgradbo novega velikega oltarja, kateri bo cerkveno krasoto zopet poživil in povečal. Bog

daj, da bi cerkev kdaj tudi presno poslikali po stenah in kupoli: potem bi bila starološka cerkev izmed najlepših cerkvenih zgradb na Kranjskem.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

III. Prve cerkve.

Grozovit je bil boj, ki ga je bilo poganstvo zoper krščanstvo. Tristo let je besnela kruta smrtna kosa od vshoda do zahoda. Kdo bi popisal strašne muke na jedni, peklenski srd na drugi strani? Kdo bi preštel tisoče nedolžnih in vselej junaških žrtev?

A človeška sila, bodi še tako ogromna, ne ugonobi nikdar božjega dela. Vsi rimski mogotci, zdivjani Neroni, Domicijani, Dioklecijani ... krščanstva niso premagali; nasprotno: oni so se pogreznili v prah in pepel, krščanstvo pa si je slavno priborilo vladarstvo sveta. 27. vinotoka l. 312. je premagal ob Milvijskem mostu Konstantin Veliki v znamenju sv. križa Maksencija, zastopnika takratnega poganstva. Po tej velepomembni zmagi je napočila zora sveti veri. Takoj l. 313. izdà Konstantin v Milanu znani odlok, s katerim proglasi krščanstvo za slobodno in enakopravno z drugimi verami. Ta prevrat se je kazal kmalu v vsem javnem in zasebnem življenju. Kakor cvetke ob ljubkem dihu v gorki pomladi so jela vsestransko procvitati plemenita dela krščanstva. Med prvimi so pognale lepe umetnosti veličastne kali iz podzemeljskih grobov.

Odslej šele se jame razcvitati prava krščanska umetnost, v kateri je vse dóbe Rim nedosegljivo središče.

Vzvišen je pomen, zaradi katerega so začetkoma kristijani vzeli umetnost v svojo službo. Samo razveseljovati srcé ter pasti in kratkočasiti poželjive oči, — to ni bila njena naloga takrat; zakaj preresni so bili časi. Vse tedanje življenje je prevejal sveži duh pobožnosti in nadzemskega mišljenja. Kar so počeli verniki, hoteli so storiti le v božjo čast. Vsa narava, lepota nebes in zemlje — vse je moralo poveličevati jedino Boga. Blagoglasno petje jim je užigalo srca v plamen svete ljubezni; govor jim je razsvetljeval večne resnice; — lepa umetnost pa jim je pred vsem lepšala in posvečevala kraj, kjer so se shajali k božji službi. Zato so nad zemljo njeni prvi umotvori cerkve.

Kdo ne ljubi čedno-belih cerkev? Kako jih čisla Slovenec! „Kjer je cerkev, Tam sije nebo“, pravi posavska prislovica.

Domovina, mili kraj ...

Cerkve bele kjer stojé ...

to je bistveno znamenje naše drage domovine. Tako vneti za cerkve so bili vsi prvotni kristijani. Ob času krutega preganjanja so si jih pod zemljo izkopali, pozneje so jih hipoma zidali pod milim nebom.

Kje-li in kdaj-li je nastala prva krščanska cerkev, ne dá se dognati. Nekaj časa so jih namestovale navadne hiše. A v drugem veku nahajamo že več pravih cerkvá v severni Afriki, kjer so mnogo let verniki uživali mir. Gotovo se je kmalu tudi Azija ponašala s cerkvami. V tretjem stoletju, posebno ob času cesarja Septimija Severja, jih je nastalo tudi v Italiji obilo. L. 303. jih je zadel grozen vihar. Dioklecijan je namreč ukazal vse zopet razdejati. Njegovi vojaki so zažigali in podirali svete kraje. Kakor dandanes kresovi v poletni noči, plamtele so takrat na tisoč mestih do neba cerkve. Ni čuda torej, da se iz onih časov niti jedno sveto poslopje ni ohranilo celoma. Le zgodovina nam daje nekatere podatke.

V Italiji je imel brez dvoma Rim prvo javno cerkev. Vemo celó, kje je stala. Povod ji je pa dal čudežen dogodek v dobi cesarja Avgusta. Kmalu po Kristusovem rojstvu je začel v Rimu ob desnem tiberskem pobožju izvirati studenec, iz katerega je v obilici lilo čisto olje. Zgodovinarji — tudi svètni — pripovedujejo, s kakšnim čudenjem je strmelo nad tem izvirkom vse ljudstvo. Prvi rimski kristijani, gotovo učenci sv. Petra, so si ga takoj simbolično razložili, meneč, to je znamenje izveličanja, ki je ob enem s studentem prišlo na svet. Zato jim je bil ta kraj posebno svet. Sezidali so nad njim kmalu preprosto hišico, v kateri so se tajno zbirali k molitvi. Pod Kalistom l. (218—223.) pa so jo povečali in javno proglasili za svoje svetišče. Nad izvirkom so

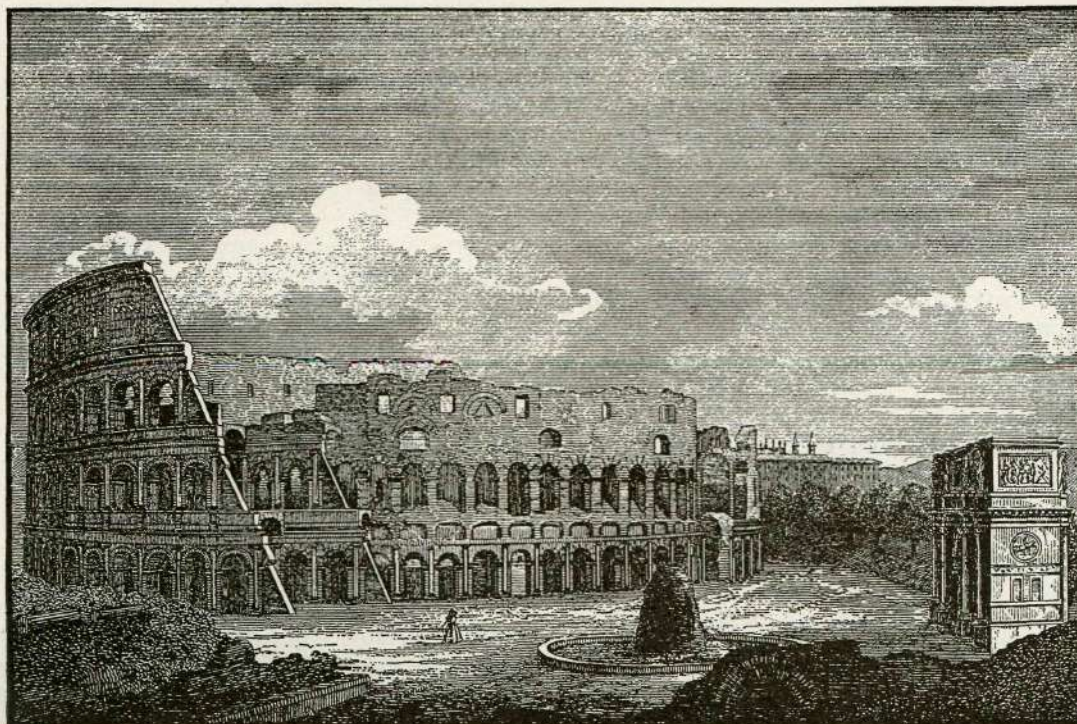
vzidali marmorno ploščo, na kateri še danes stojita besedi: „Fons olei“, pod tema pa vrstice:

*Hinc oleum fluxit, cum Christus Virgine luxit;
Nascitur hinc oleum, Deus ut de Virgine: utroque
Oleo sacrata est Roma, terrarum caput.*¹⁾

To je bila prva javna cerkev v Rimu, morda tudi prva v Evropi.

Konstantin, ki je krščanstvo obdaril s slobodo, podelil mu je tudi več krasnih, dragocenih cerkev. Njegov nasprotnik, Maksencij, je bil začel leta 307. zidati na glavnem rimskem trgu velikansko poslopje, v katerem naj bi bile

sodne razprave. Ko se je hrabri Konstantin polastil Rima, odločil je to, že skoraj dovršeno poslopje, v cerkveno rabo. Leta 315. je je blagoslovil Silvester I. To je bila slavna Konstantinova bazilika. Sedaj leži v razvalinah, orjaški oboki še sedaj visoko kipé nad stari Rim; vse kaže, kako ogromna in krasna je bila nekdanj največja bazilika starega veka. Po obliki — znotraj in zunaj — se je naslanjala tesno na rimsko-poganski zlog, kakor pozneje vse bazilike. Mnogo jih je postavil Konstantin sam. Zgodovina mu laskave hvale ne sme odreči, da je med drugim i s tem neutrudno pospe-

Notranjščina Koloseja.

ševal sv. vero. Ob njegovem času so kristijani posebno častili Marijo in one svetnike, katere našteva znani distihon:

Paulus, Virgo, Petrus, Laurentius atque Ioannes;
Hi patriarchatus nomen in Urbe tenent.

Vsakega ime je hotel navdušeni Konstantin proslaviti s posebno cerkvijo.

V severnem rimskem predmestju so imeli cesarji velika posestva bivših senatorjev Lateranov. Konstantin je skoraj vsa podaril papežu Silvestru, zraven pa je sezidal v najčistejšem zlogu baziliko sv. Janeza K. (S. Giovanni in La-

terano). Neizmerno bogato jo je okrasil; najboljšim umetnikom iz Rima, Ravene, Aten in Aleksandrije je izročil dela; zlata in dragih kamenov jim je dal v razkošni obilici na razpolago. Ko je bila bazilika dovršena, prihiteli so narodi od vseh vetrov občudovat to prekrasno delo. „Zlata bazilika“ je bilo iz početka njeno ime; ni bilo divnejšega svetišča od nje. Vse druge cerkve so se kot ponižne hčerke v skromnosti klanjale tej svoji ponosni materi, katero je svet s spoštovanjem zval „omnium Urbis et Orbis ecclesiarum mater.“

A samo jedna bazilika ni zadostovala Konstantinovi gorečnosti. Krog celega Rima je hotel oviti sijajen venec bliščečih bazilik. — Na vati-

¹⁾ To je: Od tod je teklo olje, Kristus je svetil z Device. Od tod se je rodilo olje, kakor Kristus iz Device: z obojnim oljem je posvečena Roma, glava sveta.

kanskem holmu je bil grob svetega Petra; poleg njega sta počivala v svetem spanju njegova naslednika Lin in Klet; istotako so skoraj vsi papeži drugega veka našli tam sladki pokoj. Ni-li bil to svet, zgodovinsko jako pomenljiv kraj? Še več. Tam je stalo nekdanje Neronovo gledališče, v katerem je kdo vé koliko tisoč mučnikov s svojo krvjo posvetilo vsako ped peščene zemlje. Bi-li mogel Konstantin, zmagovalni imperator krščanski, teh svetih tal pozabiti? Že leta 319. je pokrila njegova veleдушnost svete grobove s krasno „baziliko sv. Petra“ orjaške velikosti. Dalje. Ob cesti proti Ostiji je bil grob sv. Pavla, onega moža,

ki je kakor blesteče solnce razsvetljeval svet z božjo resnico. Na prošnjo Silvestrovo je postavil tam Konstantin veličastno baziliko. Ob cesti proti Tivoliju je počival sv. Lavrencij, mladi, a neizmerno goreči mučenik tretjega veka, katerega je ljudstvo slavilo v pesmih in pravljicah. Vodja krščanskih cesarjev je okrasil njegov grob z baziliko, umetniško tako dovršeno, da je bila samo „zlata bazilika“ še lepša. Cesarjeva mati, sv. Helena, je postavila v Rimu velikansko cerkev „sv. Križa“. V njej je shranila vzgledna mati-svetnica častitljive ostanke z Golgote. Istodobno je zopet Konstantin na svojem posestvu ob nomentanski cesti, kjer so

Vnanjščina Koloseja.

bile katakombe sv. Neže, postavil njej na čast lepo baziliko (S. Agnese fuori le mura). Poleg te cerkve je še drug, velezanimiv spomenik one dóbe. Konstantin je z gorečo očetovsko ljubeznijo ljubil svojo hčer Konstancijo, ki je tu v okolici živela pobožno in deviško čisto. Njena prerana smrt je očetu krvavo ranila srce. Spomin na njo je hotel ohraniti za vselej pri potomcih. Zato je po najboljših umetnikih nad njenimi ostanki sezidal nagrobno cerkev (S. Constanza), v obliki rotunde z visoko kupolo. To je najlepši vzor takrat običajnih nagrobnih kapelic; ohranila se je pristna do danes. Njej v obliki podobni so Konstantinovi krstilniki (baptisteria), med katerimi je najlepši, še vedno lepo ohranjeni krstilnik tik bazilike lateranske. Zidan

je večinoma z marmornimi ostanki prejšnjih klasičnih časov.

Razven Rima je olupšal neumorno delavni Konstantin tudi druga mesta s krasnimi svetišči. Posebno sveta mesta v Palestini so mu bila draga. V Betlehemu, Nazaretu in Jeruzalemu je pokazal krščansko navdušenje z lepimi cerkvami, katere je okrasil s cesarsko radodarnostjo.

Če se sedaj ozremo na druge umetnosti, zapustilo nam je poleg stavbarstva še najboljše umotvore kiparstvo onega časa. Krasili so z njimi večinoma cerkve-bazilike in pa grobove slavnih oseb. Imenujemo več kipov cesarja Konstantina samega, ki so vrlo dovršeni. Velekrasen stoji sedaj — pristno ohranjen — v lopi lateranske bazilike. Cesar je uprizorjen kot vojsko-

vodja; levica se mu naslanja ob nožnico, desnica pa, vojake navdušujoč, dviga kvišku. Obraz mu je klasično lep; neustrašni pogum in neizprosna odločnost sijeta iz vsake poteze.

Še slavnejši je bronasti kip sv. Petra, sedaj v cerkvi sv. Petra, ki zelo zanima vsakega obiskovalca.¹⁾ Na visokem senatorskem prestolu sedi vladar svete cerkve; desnica blagoslavlja. Obraz mu je častljiv. Opazovalcu se zdi, da dije v njem življenje, da hoče povedati nekaj važnega. Srce se ti zamakne, ko zreš to starodavno podobo. O, koliko vernikov je že tukaj vneto častilo in goreče prosilo sv. Petra! Koliko žarečih ustnic je poljubilo s spoštovanjem isto desno nogo!

Kako so gojili v tej in naslednji dôbi slikarstvo, kazali bomo pozneje.

Polagoma so jele obhajati Konstantina čudne misli. Izvirale so iz njegovega res velikega duha. Le on jih je bil zmožen, on, ki je med vladarji prvi spoznal moč in vesoljni pomen krščanstva. Mislil si je namreč, da v Rimu njemu ni pravega prostora, zakaj tam je nepremagljivi prestol

¹⁾ Nekateri pravijo, da je ta kip iz časa Leona I. (440—461.) česar pa ni mōči dokazati; verjetno je, da je iz Konstantinove dobe.

Kristusovega namestnika na zemlji. Zato si je izvolil ob Zlatem rogu divno okolico ter tam začel graditi svoje cesarsko mesto Carigrad, prepustivši (l. 325.) usodo večnega mesta skoro popolnoma oblasti rimskih papežev. To je bil izredno važen korak. Kdor pozna zgodovino, vé dobro, da se je takrat zasejalo seme pogubnega razkola; cela Evropa je krenila na novo pot.

Rim je hudo, hudo zadel ta prevrat. Njegov razvoj se je ustavil za več stoletij. Umetnosti so izgubile glavno podporo: bogatega, radodarnega Mecenata. Papeži so bili začetkoma preubogi, društvene in državne razmere pa tako nepopisno tužne, da na napredek niti misliti ni bilo. Prihruli so strašni viharji, kakoršnih nikdo ni slutil. Kdo bi se jim bil ustavil? Zdelo se je, da je Rim svojo svetovno ulogo — v umetnosti in sploh in vsakem polju — že dovršil in za vselej doigral.

Druga mesta jamejo z njim tekmovali. Ravena, prestolnica cesarskih namestnikov, povzdigne se hipoma. Njene palače in cerkve preté Rimu vzeti umetniško prvenstvo. Bazilika San Vitale v Raveni, leta 547. posvečena, ne ostaja niti za „zlato baziliko“ v Rimu.

(Dalje.)

Aforizmi o ženstvu.

(Berilo gospé Pavline Pajkove dné 13. prosinca t. l. v „Slovenskem klubu“ na Dunaju.)

(Konec.)

Utegne me kdo zavrniti, da večina ženskih je lahkomišelná in gizdava, da sploh ne mara resne odgoje in višjega duševnega izobraženja. Da je to žal deloma resnično, pritrujem s težkim srcem. Ali pa tudi vprašate, zakaj je večina ženstva, posebno boljših slojev, lahkomišelná, in kdo je tega najbolj kriv? Nemški pesnik Herder, ki o tem govori, ostro obdolžuje svoj spol pevajoč: „Vsake ženske popačenost — je krivda moževa!“ Pristavila bi še: Ne samo moštvo, ampak človeška družba sploh je kriva ženske popačenosti.

Med svetom vlada hlepenje po blesku, po nadkrilovanju, po odlikovanju. Kakor vsakdo, tako doseza tudi ženska te želje posebno bahaje se z bogastvom, katerega prav pogosto celó ni. Ali misli večina moških, kadar se je odločila za ženitev, da nevesta, t. j. družica v vsem življenju, družica radosti in žalosti, mora biti tudi mati njegovih otrok in da jim mora poleg telesnega življenja dajati tudi duševno življenje, t. j. odgojo, ki je njena najvažnejša naloga? Na to moški navadno niti ne mislijo ter prepogostoma zamenjajo blago, pošteno, iz-

obraženo žensko z lahkomišelnó, oziralno, in večkrat tudi nepošteno, a to samo zaradi tega, ker je jedna denarna, druga pa ne. Nadarjenost, mladost, pridnost — kaj veljajo moškim? Ako ni penězov, izgubivajo tudi najboljše ženske čednosti čar in veljavo. Z zlatom se vse nakupi, tudi čast, tudi poštenje; da, ona ženska, ki je bolj petična, je po teh nazorih navadno vredna več spoštovanja, nego ona, ki ima manj! Taka so izvečine načela o nevestah. In kaj postaja navadno iz rodbin, ki so postavljene na tako podlago? Otroci brez vere, brez blagih nagibov, ne brigajoč se za nič kakor za gmotnost, materijalnost, zadušujoč že v kalu vsa plemenita čustva. Duh, ki je največji, najboljši zaklad življenja, jim je samo sredstvo za dobiček. Tudi oni mislijo in delajo, kakor njih roditelji: da imajo le denar, potem je vse lepo, vse dobro. Ljubezniva, blaga, izobražena ženska, t. j. vsaj toliko izobražena, da more nadzirati otroško odgojo, taka ženska naj bi bila moškim vzor, ker taka je čisto zlato v rodbini in blagoslov vsej hiši. Denar, lepota, visokorodnost so res dragocene lastnosti, ki pa naj ugajajo samo,

katera stranka trdi pravo? —: potem sploh nikdar ne dosežemo vzornega smotra. Pa ko bi tudi res s časom „naš jezik sam po sebi pojasnil in sam določil marsikaj, s čimur si dandanašnji učenjaki ubijajo glave“, vendar s tem še nikakor ni dosežena popolna in — resnična jedinstvo. O tem ali onem vprašanju, mislil bi človek, je pravda vendar že dognana; a še vedno je precéj takih, ki pišejo trdovratno po stari šegi in bodo pisali tudi zanaprej, dokler nimamo veljave, ki bi mogla z uspehom ovirati takšno samovoljnost. Za to pa brez dvojbe ni nihče tako sposoben, kakor „ugleden jezikovni zbor“ iz najodličnejših jezikoslovcev in pisateljev slovenskih. Ako se prepusti vse le slučajnosti, lahko se tudi v jezik vgnezditi marsikaj, kar bi pri obvezni javni, temeljiti in vsestranski obrav-

navi — takó rekoč pod nadzorstvom in s sodelovanjem vsega naroda — ter pri vestni razsodbi za to sposobnih in poklicanih mož bržčas nikdar ne obveljalo. In koliko zlatega časa bomo izgubili z neplodnim čakanjem! Ako smemo soditi po dosedanjih izkušnjah, lahko rečem, da čez nekoliko desetletij gledé jedinstvi ne bomo nič ali vsaj ne znatno na boljšem. Ako pa ustanovite priporočeno „društvo“, smete biti uverjeni, da se bo njegovo blagodejno delovanje že po primeroma kratkem času — recimo ob koncu tega stoletja — prav jasno kazalo in poznalo. In k temu ni drugega treba kot nekoliko — dobre volje. — Izvolite torej, rodoljubi, povedati svoje mnenje o tem predlogu! Ako bi se isti, kakor za trdno upam, odobril in sprejel, naj se brez odloga začne s potrebnimi pripravi.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Kaj šele Carigrad! Že veliki, podjetni Konstantin ga je dražestno olepšal, da „je lesketal v svoji krasoti, zvezdam na jasnem nebu jednak“, kakor pravi Sozomen. Kaker biserji v kraljevi kroni, tako so se bliščale njegove bajne palače ter se zrcalile v morskih valovih. Vrhunec lepote je pa Carigrad dosegel šele pozneje pod Justinijanom I. (527—565), ki je bil dika njegovih vladarjev. Med drugimi dragocenimi poslopji je zgradil cerkev svete Sofije, ki po velikosti, rajski lepoti in neverjetnem bogastvu visoko nadkriljuje vse krščanske cerkve do 16. veka. Preprosta, klasična oblika ji sicer ni dala te krasote; umetnika Antemij Tralenski in Isidor Miletski, ki sta jo stavila, nista bila kdo vé kako duhovita; a vendar je njen novi zlog, orijentalno-fantastičen, čarobno uplival na srca. Zidana je v obliki dveh bazilik, ki se križata, nad njima pa se dviguje velikanska kupola. — V notranjščini se razodeva veličasten prizor. Vitki stebri in opore in stene so krite z raznovrstnim dragim kamenjem. Smaragdi, porfirji, topasi, celo demanti lesketajo na njih ob solnčnem svitu, kakor sveža rosa na bujnem cvetju. A na stropu čez celo dolgo baziliko so mozaiki v čistem zlatu . . . kako neizmerna lepota! Strmel je, kdor je videl sveto Sofijo v prvotni lepoti.

Taka je bila kraljica prvih cerkev. Tisočere so zidali pozneje narodi v različnih zlogih, vsako mesto, skoro vsaka vas je dobila svojo cerkev, a sv. Sofije dolgo ni nobena dosegla,

dokler ni v 16. veku vzklopela proti nebu ona bazilika v Rimu, ki je nedosegljiv vzor vsem vekom — cerkev sv. Petra.

IV. Mozaiki.

Cerkve so v krščanstvu vedno ponos in neizmerno veselje pobožnih vernikov. Česa se naše ljudstvo veseli bolj kakor lepih cerkev? Prvi kristijani so v goreči ljubezni, v prvem bujnem cvetu krščanskega prepričanja za svoje cerkve darovali vse. Cerkve so se morale pred vsemi javnimi in zasebnimi poslopji odlikovati po lepoti in veličastvu. Posebno pa so na njih notranjščino obračali najvestnejšo pozornost. Kakor deviško nevesto so ozaljšali cerkev z vso umetnostjo, da je prijala Bogu in ljudem.

Gole stene od znotraj bi žalile oko zaradi dolgočasnosti in jednoličnosti. Treba jih je torej okrasiti. Slikarji so oživili mrtve stene z raznovrstnimi prizori, ki naj bi vernemu ljudstvu v slikah predočevale resnice sv. vere. A navadne slike v barvah začetkoma niso ugajale ljudstvu. Morebiti so se mu zdele preveč posvetne, torej nesposobne za svete prostore v cerkvi. Zato je v 4. veku iz cerkve izginilo slikarstvo in na njegovo mesto so stopili mozaiki.

Kje imajo mozaiki svojo domovino, ni dognano; Ciampini, slavni laški starinoslovec, méni, da so jih prvi rabili Perzijani; Haefelin pa sluti, da so jih izumili Egipčani. V Italiji so bili znani že izdavna. Stari Rimljani so ž njimi lepšali tla v imenitnejših hišah, kar se še dandanes lahko opazuje. Ti prvotni mozaiki so bili še jako

preprosti. Polagali so male štiriogelne kamenčke navadno v obliki kocke, da je bil kamenček poleg kamenčka. S tem, da so bile vrste razno-bojne, dosegli so polagoma skromne geometrijske oblike, semtertje se kaže celó kaka človeška podoba v surovih potezah. Pozneje so rabili mesto kamenitih kock drobne koščke iz stekla vsakovrstne barve. Ž njimi se je dalo doseči že več mnogoličnih proizvodov. V Hadrijanovi sloveči vili pri Rimu nahajamo v tleh jako spretno izvedene golobe v mozaiku. Posebno je slovel umetnik Sozos iz Pergama kot najboljši mozaičar starega veka.

Sčasoma so jeli razven tal tudi stene lepšati z mozaiki. Izurjeni umetniki so kazali že toliko spretnost, da so na stenah v mozaiku posneli velike slike najboljših grških slikarjev. Najslavnejša je v tem oziru Aleksandrova bitka, najdena leta 1831. v Pompeju (sedaj je v narodnem muzeju v Napolju). Rimski cesarji so visoko čislali mozaike. Dali so jih proizvesti ne samo v steklu, temveč tudi v zlatu in v dragih kamenih.

Sv. cerkev, ki skrbno išče in modro uporablja sploh vse, kar je človeštvo lepega izumilo, vzela je tudi mozaike v svojo službo. Bili so sicer silno dragi, a navdušenje prvih kristijanov se ni balo niti največjih žrtev.

V primeri s slikarstvom so bili mozaiki okorni, ker ž njimi se ni dala narava posnemati tako natanko kakor s čilim čopičem. A takratnim zahtevam so zadostovale glavne ideje, ki so odsevale iz slik in mozaikov. V krščanskih mozaikih pogrešamo semtertje onih nežnih, v vseh posameznih delih dovršenih podob, katere slikar z barvo zadene tako naravno. Cesar pa umetnik v mozaiku z vso naravnostjo ni mogel doseči, to je vrlo dopolnila bogoljubna domišljija.

Krščanstvo je mozaike oplemenilo ter povzdignilo na najvišji vrhunec umetniške dovršenosti. Iz skromnih početkov, ki nas spominjajo še poganskih vzorcev, prerodilo jih je v čudapoln kras katoliških cerkev. Najstarejše (v krščanskem zmislu) nahajamo v nagrobni cerkvi Konstantinove hčere Konstancije. Strop je okrašen z zelenimi trtami v mozaiku, na stenah pa so prizori iz plodovite bratve. Vse ima še poganski značaj, le trta vzbuja krščansko misel, ker ta je vedno znamenje Kristusovo.

Počenski zmagi Konstantinovo rastejo mozaiki bujno. Rim koraka tudi v tem oziru vrlo pred drugimi mesti. Velik napredek kažeta že dve ženski podobi v cerkvi sv. Sabine, sezidani l. 425. Iz iste dóbe so krasni in velepomembni mozaiki v cerkvi Sta. Maria Maggiore, iz časa Siksta III. (432—550). V 31 podobah predstavlja umetnik več prizorov iz starega zakona,

ki so v zvezi z Marijo Devico. Nad ponosnim slavolokom so podobe iz novega veka: sveta Peter in Pavel, štirje evangelisti i. dr. Spodaj pod njimi se pa blišči v leskečem mozaiku napis: Xistus, Episcopus Plebis Dei. Kako starodaven in častitljiv spomenik je to, dragocenejši tembolj, ker se je iz onih davnih, davnih let ohranil popolnoma pristno!

Iste starosti so divni mozaiki v cerkvi svetega Pavla (zunaj mesta). Te cerkve se ni mōči nagledati, tako krasna in zanimiva je, — neprecenljiv biser večnega Rima. Že leta 324. je stala na njenem mestu ponižna cerkvena. Cesar Valentinijan jo je dal podreti in mesto nje pozidati vzorno lepo svetišče na čast sv. Pavlu. Pobožna Rimljanka (cesarskega rodú) Galla Placidia, je dala l. 440. okrasiti novo cerkev s prelepimi mozaiki, katero je pozneje papež Simmah (498—514) še povečal. Sredi razno-bojnih oblakov veličastno kraljuje Kristus, ob straneh so znamenja štirih evangelistov, pod njimi pa 24 starčkov iz skrivnega razodenja. S čudno nepopisno resnobo zrejo te skrivnostne podobe, priče viharov dni, doli na presenečenega gledalca.

A vrhunec mozaiške umetnosti nahajamo v znameniti cerkvi sv. Kozma in Damijana, ki je sezidana v prvi polovici šestega veka na slavnih razvalinah glavnega svetišča v poganskem Rimu, „Templum sacrae Urbis“. Obok nad presbiterijem je ves pokrit z najkrasnejšim mozaikom, dovršenim okoli l. 530. Na modrem ozadju zapaziš Izveličarja v svetlem, starinskem oblačilu, v naravni velikosti. Desnico molí kvišku, kakor bi navdušeno govoril, v levici pa, čez katero je lahno ovita toga, drží belo pōlo. Njemu na levi stoji sv. Peter, a na desni sv. Pavel, ki peljeta sv. Kozmo in Damijana h Kristusu. Na desni je še sv. Teodor, na levi pa sveti papež Feliks III. (526—530.) Vse podobe, ki so še popolnoma sveže, izdelane so sila spretno; obrazi so pri vseh osebah, posebno pri Kristusu, polni svete resnobe, a zraven naravno istiniti, kakor da bi dihali srečno življenje.

Žal, da je jel v petem stoletju Carigrad škodovati Rimu in sploh celemu zapadu. Mozaike iz naslednjih vekov že večinoma obvlada duhomorni bizantinizem. Podobe so okorne brez živahnosti in naravne sličnosti; tu ne vidiš nikaake vzornosti, nič misli.

V cerkvi sv. Neže se že jasno kaže propad. Mozaik, zvršen na povelje Honorija I. (l. 625. do 638.) predočuje sv. Nežo, ki sprejema lovorov venec od Boga. Jednak zlog se razodeva na mozaikih v krstilniku Lateranskem. Še slabeje mozaike nahajamo v cerkvi sv. Cecilije iz devetega veka. Umetnik je imel sicer lepo vodilno misel, a pri izdelovanju ji ni bil mojster.

Osebe so v preveč vitkih, nenaravnih postavah, obleka preveč blesteča, brez barvne harmonije.

V 11. veku se je izhod vsled krutosti svojih vladarjev po neprestanih, ostudnih bojih ločil od zahoda, pal je v pogubni razkol; dovršil je svojo tužno ulogo, kateri zgodovina, najmanj pa umetnost, ne bo pela slave. Za Rim je imel ta prevrat najboljše posledice, ker se je Rim odslej samostojno razvijal na klasičnih tleh. Tudi mozaiška umetnost se je iz svojega globokega propada visoko dvignila. V cerkvi St. Maria in Trastevere vidimo že lep napredek. V njej so iz 12. veka mozaiki, predstavljajoči Marijo Devico z božjim detetom. Zlog je lep, plemenit, osebe ljubke, naravne.

Rim je postal zopet solnce, ki razsvetljuje in ogreva ves svet. Rimski mozaiki so sloveli kot vzor, po katerem so se ravnali skoro vsi umetniki. Vsako mesto je hotelo imeti odslej kako cerkev z dragocenimi mozaiki okrašeno. Razmere so bile za to jako ugodne. Križarske vojske so namreč velikansko povzdignile katoliško prepričanje. Burno navdušenje za sv. cerkev je preplavilo z mogočnimi valovi vso Evropo. Italiji je napočil zlati vek tudi v gmotnem oziru; različna samostalna mesta so obogatela. Pogojev za vsestranski razvoj cerkvene umetnosti je bilo torej dovolj. Mozaiki so jeli po vsi Italiji bujno cvetsti. Posebno bogata Sicilija je tekmovala uspešno z drugimi deželami. Iz te dōbe imamo krasne mozaike v Palermu, Cefalu, Monrealu in drugod po Siciliji. Silno plodovita je bila tudi „ponosna“ Florencija, njeni umetniki so bili obče znani kot izborni mozaičarji. Venčanje Device Marije v florenški prestolnici in Marijino Vnebovzetje v Pizi so nesmrtna dela poleg stotero drugih.

Izreden kras diči prezalo morsko nevesto, blestečo Venecijo, ki je uživala ona stoletja nenadno blagostanje. Čarobno bogastvo so v njej nakopičili neutrudni brodarji. Za katoliško vero je pa bila Venecija vselej vrlo vnetá. Lepo število divnih cerkvá priča o tem. V lepoti je prva med vsemi dražestna cerkev sv. Marka, neprecenljiv biser beneških válov. O, da bi jo mogel vedno gledati, vedno pasti oči in željno srcé na njeni krasoti! Razven drugih slavnih umotvorov hrani mnogo mozaikov, nekatere že iz 11. in 12. veka. Različni prizori iz starega zakona na obokih sv. Marka cerkve stojé na vrhuncu mozaíške umetnosti.

Razven v Italiji in v Carigradu so se mozaiki gojili le malo. V severnih krajih so bili skoraj popolnoma neznani. St. Remy in katedrala v Rheimsu in katedrala v Canterburyju so nekoliko ž njimi olepšane. Iz 14. veka so mozaiki v cerkvi sv. Vida v Pragi, predstavljajoči poslednjo sodbo. A bili so laški, večinoma

rimski umetniki, katere je Karol IV. iz solčne Italije poklical v svojo zlato prestolnico. Na Nemškem nahajamo samo na dveh krajih iz prejšnje dōbe mozaike. Ganljiva podoba v mozaiku je Marija z Jezusom v grajski kapelici v Marienburgu, in mučeništvo sv. Janeza v Marienwerderju iz l. 1380. od neznanih, a najbrže laških mojstrov.

S 14. vekom se je povzdignilo slikarstvo, ki je mnogo cenejše ter se dá izvajati lažje in neprimeroma hitreje. Zato so tedaj polagoma izginili mozaiki. Le semtertje jih še vidimo. Ogmno obširni so mozaiki v cerkvi svetega Petra v Rimu iz časa Klementa VIII. (l. 1592. do 1604.); cela, neverjetno velika kupola je znotraj prevlečena z dovršenimi mozaiki. Samostojno se pa mozaiki več niso razvijali. Tu in tam so ž njimi posnemali stareje klasike, posebnó sv. Peter v Rimu hrani obilo posnetih slik iz najboljše dōbe laškega slikarstva.

To je skromen obris mozaíške umetnosti. Istinito občudovati moramo njene krasne, skoraj nerazrušljive umotvore. Prestali so marsikateri vihar vek za vekom, iz njih govoré še pristno starodavni bujni časi. A čudno! Sami so se tako dolgo in lepo ohranili, imen svojih umnih stvarnikov nam pa ne povedó. Večinoma so že izdavná vtopljeni v morju temne pozabljenosti.

Iz starejših dōb ne poznamo imenoma nikogar. Kdo vé, kako se je imenoval nedosežni kralj v mozaiku, ki si je v cerkvi sv. Kozma in Damijana postavil vekovit spomenik? Zastonj bi iskali njegovega imena.

Med boljšimi mozaičarji sta menih Jakop iz Florencije in njegov tovariš Andrej Taffi prva, katera omenja v tem oziru tako skopa zgodovina v l. 1225. V času papeža Nikolaja IV. (l. 1287.—1294.) je živel menih Jakop della Torrita, ki se je vrlo proslavil z izbornimi deli v St. Maria Maggiore v Rimu.

Veliko zaslugo za umetnost sploh in ne manj za mozaike si je pridobila plemenita rodovina Cosimov v Rimu. Od 12.—14. veka so bili različni udje te slavne rodovine, kakor Lavrencij, Jakop, Lukež, Ivan, Deodat . . . skoraj edini, ki so z veliko vstrajnostjo in dokaj lepim vkusom skrbeli za umetniški razvoj. Posebnó véliki, za vse lepo navdušeno vneti Bonifacij VIII. (1294—1303) jih je obsipaval s svojo ljubeznivostjo ter veledušno obdarjal njihova izborna dela. Ko so se papeži — v neizmerno kvar večnega Rima — preselili v Avignon, zamrli so dičnim Cosimom kraljevi Mecenati, — zamrli, ker niso imeli ni dela ni plačila tudi oni sami.

Kakor rodbina Cosima, tako blagodejno je delovala v Florenciji rodbina Gaddi. L. 1266,

se je rodil tam Gaddo Gaddi († 1335), ki se je že v prvi mladosti odlikoval po izredni umetniški nadarjenosti. Zaslovel je zgodaj daleč na okrog. Klement V. (1305—1314.) izroči mu v Rimu več važnih del, ki so se mu vsa vrlo dobro posrečila; še danes jih je več ohranjenih. Njegov sin Taddeo Gaddi (1300—1366) mu je bil najboljši učenec. Razven v mozaikih se je poskušal z lepim uspehom v slikarstvu; njegovo najslavnejše delo pa je krasna podoba: „Devica Marija z Jezusom“ v Boromellijevi kapeli v cerkvi sv. Križa v Florenciji.

Poznejše mozaičarje prekaša daleč Zucchi-Rosetti, pač vreden, da mu hvaležni svet z nevenljivim lovorovim vencem ovije slavno glavo. Njegovo pomenljivo delo so namreč že imenovani velikanski, čudapolni mozaiki v kupoli sv. Petra. Kdo ne bi strmel, ki je videl njih orjaško velikost in mislil na nepopisljiv trud, s katerim jih je dovršil neumorni umetnik!

Dandanašnji se gojé mozaiki le še kot neka posebnost, skoraj kot duhovita igrača. Najbolj slovi v tem oziru zopet Rim. V Vatikanu je ustanovil že Gregorij XVI. posebno mozaiško tvornico, ki proizvaja mnogo dragocenih mozaikov po starodavnih vzorcih. Razven rimskih so slavno znani tudi beneški mozaiki. Tam je bivši odvetnik Salviati (rojen l. 1816.) ustanovil tvornico, ki zvršuje obilo mozaikov. V veliki meri posnema mične slike iz Pompeja in zelo vkusne posode iz 16. in 17. veka. Velezanimive mozaike je zvršil pa Salviati za kraljevo kapelico v Windsorju in za slovečo cerkev sv. Petra v Londonu, ki so proslavili njegovo ime po vsem umetniškem svetu.

V. Giotto, Nikolaj V., Fra Angelico.

Velezaslužni zgodovinar Pastor pravi, da razven dóbe, v kateri so se ljudstva prerodila iz poganstva v krščanstvo, ni pomenljivejšega časa, kakor je prehod srednjega veka v novi vek. Trinajsto stoletje je v povestnici človeškega rodú jako znamenito. Mogočno so povzdignile narodno omiko bogoslovne in modroslovne vede, v katerih so se odlikovali sv. Tomaž A., sv. Bonaventura, Duns Scotus i. dr. Veselje do učenja bilo je občno. Takratni učenjaki so zopet odkrili bogate zaklade grškega in latinskega slovstva, ki je, oblaženo po naši sveti veri, temelj današnje izobrazbe. Že Dante Alighieri (1265 do 1321.), orjaški veleum, največji pesnik krščanstva, in medenosladki Petrarca (1304—1374.) sta z navdušenjem razširjala rimska slovstvena dela; pozneje so se mnogoštevilni učenjaki lotili začetega dela z jednako vnetostjo. Vse duševno mišljenje in dejanje cele Evrope je krenilo na novo pot.

To je bil povod novi dóbi. Posebno slovstvom raznih narodov in lepim umetnostim je napačila mlada zora. Prva polovica sosebnosti umetnostim ni bila naklonjena; bili so preburni krvavi časi, ljudstva še premalo olikana, duh še za nje nesposoben. A ko so se duhovi izurili po grško-rimski omiki, tedaj, v jasnejših dnevih, so se umetnosti zopet prikazale. Solnčna Italija je bila zopet prva. V njej so se najprej „prerodile“, zato se zove ona cela dóba: dóba prerodenja, *renascenza*, *renaissance*.

Neminljivi so iz one dóbe umetniški spomeniki v Italije cvetočih mestih, tihih samostanih, velečastnih cerkvah, blestečih palačah. Koliko jih je! Kdo bi jih mogel pregledati! Kar more človeški duh ustvariti lepega, dovršenega, nebeškega, v Italiji je zbrano kakor v duhteči šopek. Kako visoko se sploh more dvigniti umetnikova bujna domišljija na lahnih perutih, pokazalo se je tukaj. Tu nas sreča dolga vrsta genijalnih umetnikov. Kdor s celim srcem občuduje njih nesmrtna dela, ne bo našel besedij, da jih dostojno proslavi.

Kateri pa so? Časovno se med prvimi nahaja Giotto. Njegovo življenje nam je le malo znano. Rojen v Vespignanu blizu Florencije, pasel je v otroških letih čredo svojega očeta. Posebno veselje je imel z risanjem. Cimabue, takrat najbolj sloveči slikar v Florenciji, našel ga je nekega dne na pašniku, ko je ravno poskušal z ogljem narisati na les krotko ovco. Dobrotljivi mojster spozná takoj veliko njegovo nadarjenost ter ga vzame s seboj v mesto v višjo slikarsko odgojo. Giotto je napredoval tako vrlo, da je postal kmalu prvi, najboljši slikar v celi Toskani. Ko so zidali dve veliki krasni cerkvi v Assisiju (drugo vrh druge) na čast sv. Frančišku Assiškemu, povabili so tje Giotta za slikarja. Sv. Frančišek Assiški je bil čudapolna prikazen 13. veka. Kakor svetla zvezda je sijal po svojih angelskih čednostih izmed temnih oblakov takratne popačenosti. Dante pravi, da je celi svet čutil njegovo blagodejno delovanje, zroč njegov vzvišeni vzgled.

Non era ancor molto lontan dall' orto,
Ch'ei cominciò a far sentir la terra
Della sua gran virtude alcun conforto.

(*Parad. II. 55 sl.*)

Giotto, sam po svetosti hrepeneč, dovršil je 28 prizorov iz življenja svetega Frančiška v zgornji cerkvi. Kako lepo, s kolikim čutom je tu naslikal velikega svetnika! V poznejših letih, ko je bil že visoko napredoval v svoji umetnosti, slikal je še v spodnji cerkvi v treh divnih slikah alegorično poroko sv. Frančiška s čednostjo vedne čistosti, pokorščine in radovoljnega uboštva. V četrti sliki predstavlja proslavljenje sv. Frančiška v nebesih. Te slike so za

krščansko umetnost velikanskega pomena. Dopršene po tehniki in v harmoničnih barvah je prekosil vse, kar je do takrat ustvarilo slikarstvo.

Giottova slava se je razširila urno po vseh deželah. Knezi in kralji so ga razkošno osrečevali z raznovrstnimi odlikovanji; vsakdo bi ga bil hotel imeti. Giotto pride na prošnjo velikega papeža Bonifacija VIII. v Rim. Tako dobi Rim zopet prvega umetnika v svoje zidovje. Giotto, hvaležen sv. očetu za povabilo, izkazal se je vrednega tolikega odlikovanja. Slikal je z izborna spretnostjo v stari cerkvi sv. Petra več podob, nad katerimi je strmelo občinstvo; žal, da so bile s staro cerkvijo v 15. veku vse razdejanje. Le jedna slika v mozaiku v novi cerkvi sv. Petra se je še do sedaj ohranila: „navicella“, čoln č sv. Petra, v kateri alegorično predčuje viharje svete cerkve. Leta 1303. odide Giotto v Padovo, pozneje v Florencijo; tudi Neapolj in Milan sta večkrat imela delavnega umetnika za svojega gosta. Povsod je Giotto zapustil neminljive spomenike svoje umetnosti, katere občudujemo še danes. Leta 1337. je umrl. Zapustil je mnogo vnetih učencev, ki so ga po vsej pravici čislali kot nedosegljivega mojstra. Zgodovina lepih umetnostij pravi, „da ni nikdo umetnosti tako popolnoma premenil po novih načelih in spravil na nova pota, kakor Giotto“.

Komaj je bil Giotto Rim zapustil, nastanejo za večno mesto osodni dnevi: papeži se namreč preselijo na Francosko v Avignon. Neverjetno je, kako grozne posledice je to imelo za Rim. Res, Rim brez papeža ni več Rim. Nikoli ni bil Rim tako ponižan kakor takrat.

Dante, premišljeva je nekdanje slavne dnove, vzdihne:

... O buon principio,
A che vil fine conven, che tu caschi!

(Parad. 27, 60.)

Vse je mislilo, da Rima ne bo več; zdelo se je, da bo prominul s površja one zemlje, katero je dve tisoč let mogočno vladal. Kako nepopisno je obožal! Število prej tako ponosnih prebivalcev se je v nekaj letih skrčilo od sto na sedemnajst tisoč. Palače so razpale, cerkve so bile opustošene, v Lateranu in pri sv. Petru je rastla trava na svetih tleh; tje gori do velikega oltarja so se pasle tu in tam črede koz in krav. Na kapitolu je rastlo trnje. Forum, slavni Forum Romanum, je bil mestni pašnik; v stare, pol razdejane temple so zapirali pastirji svoje črede. Groza . . . ! Sic transit gloria mundi! Konec večnega Rima! Zdivjano ljudstvo je že pozabilo, kaj je Rim. Podiralo je stare palače, dragoceni marmor pa prodajalo v Orvieto in druga laška mesta. O umetnostih se vé ni bilo ni duha ni sluha! Cosimi so izumrli, Giotto je pozabljen. Trepet nas obide, ko čitamo takratno rimsko zgodovino. „Rim je ležal v dvojnih razvalinah, poganski prah na tej, srednjega veka pepel na oni strani“, pravi Gregorovius. — Cola di Rienzo, navdušen Rimljan, otrovan od nekdanje rimske velikosti, s solzami toži, „da je Rim zgolj roparska votlina!“ Tak je postal Rim — „vrt, namočen s krvjo svetih mučnikov“, kakor ga lepo imenuje sv. Katarina Sijenska. S strahom je opazoval svet tak propad prvostolnice vesoljnega sveta. O Rim — brez papežev!

(Dalje.)

Književnost.

Hrvaška književnost.

Knjige „Matice Hrvatske“.

Slavenska knjižnica. Izdaje Matica Hrvatska. Knjiga prva. Turgenjev: Izabrane pripoviesti. Svezak prvi. Zagreb. Tisak Karla Albrechta. 1893. — Matica Hrvatska je sklenila izdajati za svoje ude „Slavensko knjižnico“ in v njej podajati prevode izbranih modernih pripovedij slovanskih in to v prvi vrsti ruskih. Začela je z Ivanom S. Turgenjevom. Prvi zvezek obsega povesti: „Plemičko gnjezdo“, in „Rudjin“. Prevel ji je pok. J. Miškato-
tović, jeden izmed najboljših hrvaških stilistov. Milivoj Šrepić je dopolnil poglavja in mesta, katerih ni bil dovršil pokojnik. V teh romanih nam Turgenjev predstavlja „junake svojega časa“. To so ljudje višje vrste. Načelo skeptično ali umstveno in načelo romantično ali srčno se v njih zjedinja

bolj ali manj skladno. Prave jedinosti ni našel v nobenem od njih. Zlasti v „Rudjinu“ je Turgenjev dosegel vrhunec. Značaji so risani odlično —, prav užitek ti je brati te povesti: osebe imajo res meso in kri, vnemaš se zanje, sočustvuješ z njimi. In to bereš v tako lepem, glatkem hrvaškem jeziku! Vsak Slovenec i brez besednjaka umeva to hrvaščino. V tem oziru bi se utegnili naši pisatelji in prelagalci še marsikaj učiti. „Matica Hrvatska“ je gotovo ustregla družbenikom s to knjigo, samo to željo še izražamo, da bi bile povesti res „izbrane“, kakor sta gotovo prvi dve.

M. B.

Knjižnica za klasično starinu. Izdaje Matica Hrvatska. Knjiga prva. D. August Musić: Poviest grčke književnosti. Dio prvi. Povjest grčke poezije u klasično vrijeme. Nagradjeno iz zaklade grofa Ivana Nep. Draškovića za god. 1890. 8°. Str. 297. Cena za ude 1 gld., za neude 1.50 gld.

sem sraun niega shivil, inu negoue farre
6 leit en neureden slushabnik bil...“

Iz njegovega peresa imamo sledeči spis, kateri je zanimiv iz več ozirov, ne da bi bil pisan pravilno slovenski. Vendar nam podaje še jezik

17. veka in zaradi tega je vreden, da se ponatisne, in to tem bolj, ker je pisan od moža, brez slovensko-slovniske naobrazbe, kateri je pisal, kakor je slišal. (Konec.)

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Gorjé je bilo v oni dóbi tem hujše, ker pomoči nikdo niti upal ni. Nikogar pa to ni tako pereče peklo, kakor dve imenitni svetnici onega časa: sv. Brigito, kraljevo švedsko hčer, a še bolj sv. Katarino Sijensko, skromno redovnico v Florenciji, ki je pa z občudovanja vredno krepostjo — dejal bi — vladala usodo takratne zgodovine. Kdo bi čital njeno življenje in ne bi ganjen zaihtel! Neprenehoma sta svetnici molili in prosili, prva papeža Urbana V., druga Gregorija XI., naj se zopet povrneta v Rim! In glej — molitev čistega, nedolžnega srca vse premore. Gregorij je uslišal prošnje Katarinine. Dné 17. prosinca leta 1377. je stopil namestnik Kristusov iz nova na posvečena tla rimskega mesta. Veselje je bilo nepopisno. Tiberiski valovi pač že izdavná niso slišali toliko do neba donečih pozdravov in videli toliko solz najslajše radosti. Gorostasni propad je minul. *Νερόδριον γάρ ἐστι, καὶ θάπτον παρέλεύσεται* — „oblaček je, ki se bo pa hitro razpršil“, rekli bi lahko, kakor Athanasij Veliki o Julijanu odpadniku. Ni-li to bil nujen opomin lahkomišljenim Rimljanom?

Rim je postal zopet papeževo mesto, središče sveta. A kakšne rane so ga razjedale! Kako je krvavel! Kdo ga bo vzdignil iz smrtne groba? To je bilo neizmerno težavno delo. Preteklo je malone stoletje, predno je Rim ozdravel ter se zavedel svojega poklica.

Kmalu zatem, ko so se papeži povrnili v Rim, že pridrvé kakor huda burja nad sveto cerkev nesrečni razkolni prepíri v prvi polovici 15. veka. Rim zopet trpi. Še-le, ko so se polegli, jelo je milejše solnce sijati katoličanstvu in Rimu. Ko je nastal v sv. cerkvi mir, obračali so papeži precéj pozornosti na večno mesto. Evgen IV. (1431—1447) je dal popraviti razpale cerkve ter po očetovsko skrbel za Rim. Blaženi časi razprostró zopet svoje peruti ob Tiberinih bregovih; novo, sveže življenje jame cvesti. Tudi lepe umetnosti so praznovalé veselo vstajanje. Nesmrtné zasluge v tem oziru si je pridobil jeden izmed največjih papežev

sploh, Nikolaj V. (1447—1455). Njemu lovor okoli bliščeče glave!

Tomaž Parentucelli je bil sin ubožnega zdravnika v Sarzani ob Sredozemskem morju, rojen l. 1397. Mladi dijak, a izredno nadarjen in vedno jekleno marljiv, pride v Florencijo, ki je povsod slovela po svojih učenjakih. Postane duhovnik, kmalu škof, kmalu kardinal in leta 1447. — že papež z imenom Nikolaj V. Morebiti ni bilo nikdar nobeno srce tako gorko za lepe umetnosti, kakor Nikolajevo. Bil je prešinjen z najčistejšim navdušenjem za vse, kar je lepo in plemenito. Bisticci, njegov vrli življenjepisec piše: „Ko je bil še Nikolaj v Florenciji preprost duhovnik, ni mu bilo nič tako vzvišeno in ljubo, kakor kras, ki odseva iz znanosti in umetnosti. Večkrat je resno dejal: Ako bom kdaj bogat, bom vse imetje potrošil za dve stvari, za knjige in poslopja.“ Enej Silvij pravi o njem: „On je več vseh lepih umetnostij; pozna vse modrijane, zgodovinarje, pesnike, bogoslovce.“ Poleg tega je bil pa pobožen, kakor tih puščavnik, darežljiv tako, da je prekosil Avgusta in Mecena. Vse ga je občudovalo z brezmejním občudovanjem. Neki nemški romar takratnega časa ga tako-le laskavo pohvali: „Nikolaus V. war ein gutter frydsamer man, von dem ih nye kein untugent hab horen sagen und hot sih in vil sachen wol demutticklich bewysen, wie weise, gelert und gewaltig er gewesen.“¹⁾

Tak mož stoji na pragu novega veka. Njegov vpliv na razvoj nove omike je velik, neprecenljiv. Prebrisane glave je izumil načrte, o kakoršnih pred njim še nikdo ni sanjal ni. O papeštvu ni imel še nikdo višjega pojma, kakor on. Po njegovem mnenju mora biti papež prvi vladar, prvi učenjak, prvi zaščitnik ved in umetnostij. S papeštvom se ne bi smela primerjati nobena še tako velika sila. Papeštvo naj se pa tudi na zunanje vsemu svetu tako kaže. Vidni njegov

¹⁾ T. j.: Nikolaj V. je bil dober, miroljuben mož, o katerem nisem nikoli slišal praviti nič slabega; v mnogih stvareh je ponižno pokazal, kako moder, učen in močen je bil.

simbol naj bo mesto, v katerem stoji po Kristusovi volji skala sv. Petra, večni Rim, ta naj nadkriljuje po svojem blesku in bajnem svitu vse metropole; Rim mora biti v vsakem oziru prvo mesto. To pa ni bila samo domišljija Nikolajeva, zakaj velikani ne sanjarijo: to je bil v istini njegov načrt bodočega Rima, katerega je začel takoj uresničevati. Velmožu ne zadostuje samo do zvezd kipeče misli, — dejanja njim morajo slediti. Nikolaj je tak mož svetovnega pomena. Za svoje načrte je zastavil vse, kar je znal, mogel, vedel in imel. Vse pa naj služi v proslavo sv. cerkve, neveste Kristusove, v kateri se Bog poveljuje. Češkemu poslaniku je, kakor poroča Palacký, 28. mal. travna l. 1447. Nikolaj sam dejal: „Iz najnižjega stanú k najvišji časti povzdignjen nimam na zemlji drugega smotra, druge želje, kakor čast in slavo božjo pomnoževati in blaginjo človeškega rodú pospeševati.“

Nikolaj je slavni oče današnjega toli lepega Rima. Po njegovih načrtih je nastal. Ko je zasel prestol sv. Petra, bil je Rim skoro še ves v podrtinah. Pesnik Leon Dati pozdravlja srečno izvolitev Nikolajêvo, a zraven podaje kaj temen in tužen obris takratnega Rima:

Cernis enim vastas templorum mille ruinas
Exhaustasque domus spoliis desertaque passim
Atque in maceriem prostrata palatia, celsos
Informes late muros, olimque superbas
Turres, nunc humiles, male structamque undique
Romam!

Nikolaj je šel takoj pogumno na delo. Popravil je mestni zid, kar je bilo za varstvo pred vednimi sovražniki silno važno; obnovil ali novo postavil je 40 cerkev. Celo predmestje Leonino je zopet pozidal iz razvalin. A vrhunec njegovega hrepenenja je bil: postaviti sv. Petru dostojno cerkev, kateri ni jednake pod solncem, papežu pa spodobno palačo za stanovanje. Najboljši stavbar Alberti je bil poklican v Rim, da bi précej začel z zidanjem. Nad grobom sv. Petra je stala preprosta, toda nad vse častivredna bazilika, ki je videla še teči potoke mučeniške krvi. Ta staroslavni spomenik prvih krščanskih časov naj sedaj pade. Zidarji so zajokali, ko so dobili povelje, baziliko razdirati. A mora se zgoditi, — Nikolaj je tako rekel. Sic jubeo. Med podiranjem so trčili ob grobove mnogih sv. mučnikov, ki so bili že do cela pozabljeni. Nikolaj se razsolzi, ko se nagne v jamo, da bi lastnoročno dvignil sv. kosti. Na razvalinah stare bazilike pričnó zidati novo, ki naj bo čudež sveta. A kdo šele je videl ta čudež? Minulo je prej skora 200 let kakor je bil dovršen. Zraven cerkve sv. Petra so zidali novo papeževo palačo. Tisoč in tisoč rok je delalo neutrudno in z žulji od

zore do mraka. Nikolaj je sam v nemal delavce, ob sobotah pa kraljevo plačeval. Koliko so ta podjetja stala, je težko verjeti. Sam zidar Beltramo di Martino je dobil večkrat letnih 25 do 30 tisoč zlatov. Kje so pa še drugi? Take marljivosti svet še ni videl. Umetniki so hiteli od vseh vetrov v Rim. Papežu je bil najljubši duhoviti Bern. Rossellino iz Florencije. Ko je vse v potu obraza delalo in papeževe načrte vršilo, dogodi se — oh! — česar ni nikdo slutil: Nikolaj smrtno zboli. Vsa zdravila so neuspešna. Dela so šele komaj začeta, a sedaj bo treba vse zapustiti. Dné 24. sušca l. 1455. pokliče papež vse kardinale pred svojo postelj. S tresočim glasom jih prosi, naj molijo po smrti zanj. Zvečer istega dné že zatisne za vselej trudne oči, katere je celi dan v sveto razpelo upiral. „Tako je umrl papež Nikolaj, svetla luč in dika sv. cerkve in svojega stoletja.“ Kako neizmerno škoda! V najboljši dóbi umrje mož, ki bi zaslužil pozno starost. Enej Silvio Piccolomini, poznejši papež Pij II., mu je zložil nagrobnico, ki krasi še danes njegovo krsto:

Nikolaj Peti Veliki! počiva tu v grobu tihotnem,
On, ki tebi, o Rim, zlati je vek podaril.
Kakor se solnce na nebu, se svetil je v svojih čednostih,
Ljub Bogu in ljudem, moder, pobožen, učen . . .

Umrlo je telo Nikolajêvo, a dela njegova so ostala. Ponosni načrti se v njegovem duhu nadaljujejo.

Razven kiparjev in zidarjev je Nikolaj posebno čislal slikarje. Potreboval jih je za dražestno olepšavo cerkve sv. Petra in vatikanske palače.

Prvo mesto med njimi zavzema gotovo Fra Angelico da Fiesole. Bil je on mojster — od Boga poslan!

Da ga takoj spoznamo, čujmo o njem odlično hvalo, katero mu poje ostri sodnik I. Burckhardt, rekoč: „V tem ljul'eznivem, preprostem pa genijalnem mojstru je doseglo versko slikarstvo vrhunec med tem, kar je bila storila doslej, morda celo med tem, kar more v obče doseči. Njegove slike so med verskimi spomeniki v prvi vrsti.“

Santi Tosini, to je njegovo pravo ime, je bil rojen l. 1387. blizu Florencije. Že v prvi mladosti se je bavil s slikarstvom. Dvajsetletni mladenič stopi s svojim bratom v dominikanski samostan Fiesole, kjer dobi ime Fra Giovanni, brat Janez. Kdor je že videl divno mestece Fiesole, ni se mu mogel dovolj načuditi. Leži na prijaznem gričku, obdanem z zelenimi, sem ter tje zlatormenimi vrtovi in vinogradi; spodaj doli pa se razprostirajo čarobno lepe doline toskanske. Ta kraj je biser, kakoršnih ni mnogo

na zemlje. O njem veljajo Goethejeve znane besede:

Kennst du das Land, wo die Citronen blühen,
Im dunklen Laub die Goldorangen glühen? ...
Kennst du es wohl? Dahin, dahin
Möcht' ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn!

Naravna lepota je vplivala na rahločutečega dominikanca mogočno. Plemenita srca se sploh še bolj poblažijo v lepi prirodi. Toda mladi Giovanni ne ostane dolgo v Fiesoli. Politični boji preženejo celi samostan v Foligno. A ravno ta nesreča je bila povod menihovi svetovni slavi. Foligno je prijazno mesto sredi umbrijskih gor. Ravno takrat je tam živel mnogo nadarjenih umetnikov, ki so bili zasloveli že tudi prek meje svoje ožje domovine. Pozabiti se tudi ne sme, da je Foligno blizu Assisija. Pred 200 leti je obhodil one skrivnostno lepe kraje serafinski sveti Frančišek. Angelska pobožnost in druge čednosti v najlepšem sijaju so ga spremljale. Njegov duh je vel kakor pomladni vetrič po Umbriji. Sedaj pa pride tu sem i ljubeznivi Giovanni. Njegovo srcé vse plamti v božji ljubezni, tukaj se vname še bolj. Zraven pa spoznava umetnike prve vrste, hodi k njim v šolo, nje vpraša za svet ... Kdo torej ne bi uganil, kakšen slikar bo brat Janez! — Ko so pogubni boji ponehali, vrne se zopet v Fiesole. L. 1437. se preseli v novoustanovljeni samostan v Florenciji, kjer prevzame težavno nalogo poslikati novi samostan in zraven stoječo cerkev. Čudovito je dovršil prevzeto delo. Po samostanskih hodnikih je naslikal sv. križev pot, ki spada med najslavnejše slikarske umotvore. Vsi kritiki pravijo, da usmiljenja in ljubezni Izveličarjeve ni še nikdo upodobil lepše in ganljivejše, kakor tu Fra Giovanni. Njegovo „kronanje Marijino“ izraža v barvah brezmejno ljubezen do Matere Božje. Njegove Marijine slike so neprekosljive! Marijini obrazi so polni nadnaravne lepote. Nebeška miloba jih obliva; iz oči pa odseva neka neizrekljiva, Mariji lastna ljubezen do nas. Sovrstniki so rekli, da je brat Janez Marijo samo videl. Neki pesnik je to takrat občno mnenje izrazil kaj duhovito:

Ali šel je Fra Angelico v nebesa,
Da ogleda si Marije sveto lice,
Ali pa Marija prišla je na zemljo,
Da pokaže mu obraz devic Device.

V Florenciji ni bil nihče tako češčen kakor on. S sveto spoštljivostjo so zrli nanj. Nikdo ga ni več zval po njegovem samostanskem imenu. Rekli so mu le: „Fra Angelico“, „angelski brat“; kmalu je bilo še to premalo, pridevali so: „beato Angelico“, „blaženi angelski brat.“

Evgen IV. ga pokliče v Rim. Tako pride i on, kakor vsi orjaki lepih umetnostij, slednjič le v Rim.

Nikolaj V. je Fra Angelica pred vsemi čislal. On je videl v njem, kakor nikdo ne tako, največjega umetnika svojega veka. Spoznal ga je bil v Florenciji. Ko je postal papež, tedaj ga je v Rimu tako rekoč obsipal s svojo milostjo. Naročil mu je velevažna dela. Med drugim je imel slikati papeževo zasebno sobo s slikami svetega Lavrencija in sv. Štefana. Angelico zvrši delo klasično. „Posvečevanje sv. Štefana“, „Štefan deli milodare med ubožce“, posebno pa „Štefan oznanjuje božjo besedo“ in „Lavrencij pred cesarjem Decijem“ so slike mojstersko dovršene. V njih je Fra Angelico dosegel vrhunec slave. Vidi se še dandanes sveže ohranjene, samo, da je prejšnja zasebna soba sedaj izpremenjena v kapelico „S. Lorenzo“.

Fra Angelico je bil svet mož. To se vidi tudi v njegovih krasnih slikah. Vzore za nje je iskal le v nebesih. Slikal je le to, kar je z rajem v neposredni zvezi. „Kakor v duši svetega Frančiška A. doni iz njega vedno nebeški slavospjev; iz cele narave sije mu le ljubezen večnega Stvarnika. Ona mu je voditeljica celo življenje. Kakor sv. Frančišek, izkuša se tudi on popolnoma odtegniti solzni dolini in vpenja se gori pred prestol božji.“ Njegove slike diha vse tako kerubinsko pobožnost; pač izvrstno jih Pastor imenuje „molitev v barvah“. Vasari, imeniten životopisec, pripoveduje: „Fra Angelico je neprenehoma slikal, a nikdar drugega kakor svete podobe ... Rekel je večkrat: Kdor hoče Jezusa in Marijo slikati, mora vedno biti pri njiju.“ Nikdar ni v roke vzel čopiča, da ne bi se prej z molitvijo pripravil na delo. Kadar je Izveličarja slikal, prelival je vedno solze.

Svetniškemu življenju je sledila istotaka smrt, ki je 18. sušca l. 1445. odvedla njegovo dušo tje, od koder je jemal vzore za svoja preslavna dela. Pokopali so ga v Rimu v cerkvi S. Maria sopra Minerva, katero je tudi on s slikami okrasil.

Dobro, neizrekljivo dobro je bilo, da je Fra Angelico, prvi med velikimi umetniki, bil takega duha. On je kazal s tem umetnostim zdravo, jedino pravo pot na podlagi krščanstva. Nebeška lepota, pravi idejali so samo tukaj. Videli bomo, da so res umetnosti na tej podlagi razrastle do visoke popolnosti.

VI. Sikst IV., Julij II., Leon X.

Kakor vzleti plemeniti orel v sinje višave, tako se je bil vspel Nikolaja V. orjaški duh za umetnostni napredek. Neizprosna smrt ga je prerano ugonobila. Njegovi nasledniki na svetem prestolu so bili za vede in umetnosti vneti kakor on, a pospeševati jih niso mogli. Zakaj-li

ne? L. 1453. je bil pal Carigrad pod turškim ognjenim mečem. Morebiti še ni nikdar nobena nesreča Evrope tako grozno prestrašila kakor ta silni udarec. Vse je trepetalo. Papež in vsi vladarji so se bali, da bodo kopita turških konj teptala vso omiko, tako mučno pridobljeno! Turki so že začeli graditi brodovje, s katerim so hoteli, kakor hudournik čez cvetoče polje, planiti naravnost na Rim, v srce zapadne omike. Pade on, pade Evropa — tako so si domnevali. Strah je bil nepopisen. Nikolaj V. je žrtvoval velikanske vsote za orožje in vojake zoper Turke. Še več je storil Pij II. (1458—64). Kot papež ni poznal drugega smotra, kakor premagati Turka in oteti Evropo. Zbral je z neverjetnim trdom veliko križarsko vojsko; njej na čelo se je postavil sam. Dne 18. rožnika l. 1464. se poslovi on kot vojskovodja s solzami od Rima. „Oj, z Bogom, večni Rim, živega me več ne boš videl.“ Res, prej, ko je zagledal teči turško kri, izdihnil je svojo junaško dušo v Anconi dne 14. vel. srp. l. 1464. — Pavel II. (l. 1464. do l. 1471.) je imel jednake načrte; ker pa ni nikjer našel pomoči, brez katere je morala biti vsaka vojska brezuspešna, obupal je in prepustil Evropo negotovi bodočnosti.

Velik je njegov naslednik Sikst IV. Začetkoma še ves navdušen za boj proti Turkom, zakletim sovražnikom krščanstva, je poslal nad nje kardinala Carafa z mnogobrojno vojsko in njim je odtrgal nekaj mest, s časom pa je odjenjal, ker ga ni podpiral noben vladar. Njegova skrb je bil odslej Rim. Tu si je pa za služil nevenljiv lovorjev venec.

Rojen je bil l. 1414. blizu Savone iz ubožne družine Della Rovere. Postal je frančiškan; imenovan profesorjem, zaslovel je po vsej Italiji. Pozneje so ga izvolili za generala njegovega reda. Vsestranska učenost in ganljiva pobožnost sta mu pomogli l. 1467. do kardinala; l. 1471. sta ga pa celó povzdignili na nepremagljiv prestol svetega Petra. V Sikstu je Nikolajev duh zopet oživel. V njem so dobile vede in lepe umetnosti najboljšega očeta, ki jih je skrbno ščitil in razkošno obdaroval. On je ustanovil najslavnejšo knjižnico na svetu, vatikansko, ter jo je obogatil za jako drag denar z važnimi rokopisi, katere je poiskal po vsem svetu. „Ustanova vatikanske knjižnice bi zadostovala, da odloči Sikstu IV. častno mesto v učenjaških krogih za vse veke.“ Okoli sebe je zbral najodličnejše učenjake in pesnike svojega časa, katere je moral obsipati z zlatom in srebrom. Še ljubši so mu bili umetniki. Zgodovinar Gregorovius, ki sicer papežem ni naklonjen, priznava sam, „da je v Sikstovih palačah umetnost najlepše cvetla v 15. veku.“ Koliko prelepih in vedno trajnih del v Rimu še dandanes njega spominja! Njegov

knjižničar, učeni humanist Platina, ga opeva, pa pravi med drugim:

Cerkev obilo, o Rim, bolnišnice, moste in trge,
Vse ti je Sikst podelil, zraven še nov vodovod;
V Tiberi tvojim mornarjem je luko skrben pripravil,
Holmov sedmero ti v bran s trdnim je zidom obdal.

Pod njegovo modro vlado je dobil Rim novodobno lice. Temne hiše srednjega veka so polagoma padale in se umikale svetlim palačam, katere se v Rimu še dandanes blišče tako veličastno. Rim je dobil pod Sikstom prvi med vsemi mesti kameniti tlak, kar se sicer zdi malenkostno, a je za olepšavo izredne veljave; London mu je v tem sledil v 16., Berolin šele v 17. stoletju.

Dve posebno ljubeznivi cerkvi, še vedno občudovani, sezidal je Sikst čisto iz nova. Prva je Sta Maria della Pace, katero je postavil v čast Marije Device v zahvalo, da se mu je posrečilo med laškimi knezi skleniti mir (odtod tudi njeno ime „della Pace“); pozneje, l. 1514., je to cerkev nesmrtni Rafael olepšal s slavnimi Sibilami, ki so delo neprecenljive vrednosti. Druga je Sta Maria del Popolo, narodna Marijina cerkev. Stoji pod cvetočim Monte Pincio, na mestu, kjer je bil po Svetonijevem poročilu Neronov grob. Stavil jo je Sikstov odlični mojster Baccio Pintelli, po načrtu, ki je postal od takrat vzor poznejšim čudapolnim stavbam: nad to cerkvijo se je namreč dvignila prva kupola.

Sikstovo slavno ime ima tudi kapela, katero pač vsakdo, ki le nekoliko pozna umetnost, imenuje s svetim spoštovanjem: Sikstinska kapela v Vatikanu. Znotraj jo je dal slikati najboljšim slikarjem, katere je privabil iz vseh krajev na svoj dvor. Med njimi se je posebno odlikoval Ghirlandajo; zraven njega sta slovela Pietro Vannucci, imenovan Perugino (l. 1446. do l. 1524), velik učitelj še večjega učenca, toli slavnega Rafaela, in Bern. Betti, zvan Pinturicchio (l. 1454.—1513.). Kakor pogumni borilci v areni, tako so tekmovali med seboj, želeč drug drugega prekosit. Dvanajst slik, umetniško dovršenih, je od njih še dosedaj v kapeli ohranjenih. Vzvišena je snov, katero jim je velel Sikst naslikati: zgodovina izveličanja človeškega rodú. Umetniki so izbrali tri osebe, ki so odrešenje posredovale, te so: Mozes, Jezus in sveti Peter. Važne dogodke iz njih življenja so mojstersko uprizorili. Prvo mesto si je pa priboril Ghirlandajo s sliko: Jezus pokliče Petra in Andreja; ž njo se je umetnik povspel med prve mojstre.

Papežev sijajni vzgled so jeli posnemati njegovi kardinali, ki so svoje imetje res plemenito obračali v podporo duhovitim umetnikom in učenjakom. Klasično izobraženi Estonteville je sezidal prelepo cerkev sv. Avgušтина, več

drugih pa je dal popraviti in okrasiti. Kardinal Riario, katerega stanovanje je blestelo v bajnem krasu kakor nobenega kralja ne tako, postavil je obširno cerkev „dvanajstih apostolov“.

Toda več, kakor vsi takratni svetli knezi rimske cerkve, storil je Sikstov odlični nečak Julijan della Rovere, mož svetovne slave in za lepe umetnosti največjega pomena; pač vreden, da ga natančno spoznamo. — Rojen je bil dné 5. grudna l. 1443. v Albizzoli blizu Savone od jako ubožnih starišev. S pomočjo darežljivih dobrotnikov je v Perugiji dovršil modroslovne šole, in potem je vstopil v red sv. Frančiška, kjer si je um obogatil z visoko učenostjo, zraven pa srce oblažil s pobožnostjo. Ko je njegov stric postal papež Sikst IV., bil je Julijan, doslej skromen menih, takoj imenovan kardinalom. Dohodki njegove službe so bili veliki, a vse je porabil, v čast mu bodi to rečeno, v vzvišene namene. Cerkev „sv. Petra v verigah“ (in Vincoli) je njegovo delo; lopo pri cerkvi sv. Neže dal je z ogromnimi stroški olepšati. V rimski okolici so skoraj vsa imenitnejša poslopja, cerkve in palače iz one dobe od njega. Pobožne učene knjige in lepe umetnosti so bile njegovo jedino veselje. Na nje tudi pozneje ni pozabil, ko je bil dné 31. vinotoka leta 1503. izvoljen papežem, ter si je pridejal ime Julij II. Nasprotno. Ob času njegove vlade so sicer besneli po Italiji kruti viharji; krvavim bojem ni bilo nî konca nî kraja. Julij II. sam je dostikrat prijel svetli meč ter hitel na čelu svojih čet v ognjeno bitko. Vse je srečno dovršil; sleherni sovražnik se mu je pokoril. Država rimskih papežev ni bila nikdar tako krepka kakor pod jeklenim Julijem II.; on je, reči se smé, med vsemi papeži najboljši vojskovodja in najbolj prebrisani državnik. Kdo bi si mislil, da je tudi največji, za umetnosti navdušeni Mecenat? In vendar! Neverjetno je, kako je bil Julij vnet za vedo in umetnost, koliko je zanje razkošno daroval! Istodôbni pisatelji so mu pridejali častni priimek: „Magnorum semper molium cupidus — vedno hrepeneč po velikih stavbah“. Živel je v jasnih dnevih, v katerih so preizborni umetniki cvetli kakor rožice. Ni veka, ki bi bil jednak temu. Zlata dôba lepih umetnostij se

prične in dospe kmalu na nenaden vrhunec. Brhki čopič še ni nikdar lepše slikal kakor takrat. Sredi čudotvornega kroga odličnih umetnikov pa kraljuje, kakor oblastna matica v plodnem roju, Julij II.; on jih ščiti in osrečuje s časnim blagostanom. Kdor koli tu a i tam po svoji zmožnosti zaslovi, pokliče ga veliki papež takoj v Rim na svoj dvor. Malo mu je mari, koliko bo za to potrosil, dobro vedoč, da izvrstnega umetnika ne preplačajo niti zlate gore. Vasari, zanesljiv življenjepisec, pripoveduje med drugim: Ko je bil Julij II. l. 1503. v Florenciji, videl je tudi Michelangela, katerega slava je že donela po vsej Italiji; pošlje mu po svojem tajniku takoj veledušen dar — 300 cekinov, da bi ga privabil k sebi. Pozneje je naročil Julij pri njem svoj grobni spomenik. Umetnik zvrši kmalu načrt, ki je papeža kar očaral. „Koliko bo pa to stalo?“ vpraša Julij. „Sto tisoč skudov“ (= 250.000 gld.); odvrne Michelangelo. „Sien ducento millia — naj bo dvesto tisoč!“ (= pol milijona), dé sv. oče ponosno. Koliko milijonov je Julij sploh izdal za umetnosti, ni mōči preračunati. Pritrgal je samemu sebi, živel je v blestečem Vatikanu ravno tako skromno in preprosto, kakor nekda v bornem samostanu, — samo da bi le umetnike podpiral. Drugi vladarji in bogataši trosijo neštete vsote za dragocene slavnosti, šumeče plese in druge minljive stvari, Julij II. je svoje imetje polagal na oltar lepih umetnostij, ki večno trajajo.

Pred vsemi je zbral krog sebe nedosežno trojico: Bramante - Rafael - Michelangelo. Videli bomo še pozneje pri posameznih, koliko je Julij zanje storil, kaj jim je naročeval, kako jih je navduševal in vodil. L. 1507. je položil temeljni kamen sedanji cerkvi sv. Petra, pri kateri so od takrat nad sto let tekmovali najboljši duhovi. S tem je Julij II. ponudil veleumom priliko pokazati, koliko v umetnosti sploh premorejo. Še bolj kakor pri sv. Petru, je Julijevo ime na veke poveličano v Vatikanu; kar ima ona prva palača na svetu najlepšega, to je zvršeno po Julijevem naročilu in v njegovem duhu. Koliko bi bil on še deloval in izumil, da ga ni neizprosna smrt tako zgodaj, že 21. svečana l. 1513. nemilo pokosila! (Dalje.)

Književnost.

Slovenska književnost.

Poslednji čas so nam ponudili založniki nekaj manjših izdelkov.

Zlate jagode. Zbirka basnij za slovensko mladino in preprosto ljudstvo. Nabral Anton Kosi,

učitelj. V Ljubljani. Izdala in založila Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg. 1894. 8". Str. 144. Cena 60 kr. — Ker ne nahajamo v tej zbirki izvirnih izdelkov, razven maloštevilnih nabiralčevih, ni nam treba ocenjati je obširno. Vse so v nevezani besedi; prav mnogo je Slomškovih, veliko jih je

vam eleemosynam) ter priznale tudi, da bi imele več dajati, pozneje pa je prišlo do hudih in nemilih prepиров med njimi in mestnim starešinstvom, ko je bilo treba voljo ustanovnikovo zvršiti v dejanju.

Predpustom leta 1704. pa zaprosijo Ločani p. provincijala Antona v Kranju, da bi jim poslal kakega kapucina za postne pridige. Res pride pater Korbinijan, rodом Ločan, pridigovat v postnem času v Loko. Odslej pa Ločani niso več mirovali. Naj velja, kar hoče, kapucini se morajo nastaniti v Loki. In res pride l. 1706. p. Anton, razprovincijal, v Loko, da se dogovoré o potrebnem prostoru in da jih vspodbudi k temu podjetju: a dolgo ne morejo najti primerne prostora. Naposled se vendar, kakor po božjem navdihnjenju, neki stari mestni svétnik in nekda j tudi mestni sodnik, Matija Čerè (Tscherè) domisli, da je slišal prejšnje čase o neki oporoki, katero je pred 60 leti napravil kupec Lukančič v namen zgradbe kapucinskega samostana, in da imajo nune sedaj užitek od tega imetja in posestva. Ko so torej zvedeli o tej oporoki, katere jeden prepis so imele tudi nune, gredó v mestno registraturo iskat in res najdejo oporoko z inventarom vred natanko, kakor je Čerè pripovedoval.

Ko se je klarisam naznanilo, kaj je odslej njihova dolžnost, katero bi bile imele že davno pospeševati, nastala je občna nevolja in razburjenost. Nunski izpovednik Pavel Bergamasch se je potegoval za nune proti mestnim očetom, in vnel se je velik prepir. Tedanja klariška prednica, Suzana (Marijana) pl. Hohenwart, z dušo in s telesom trda aristokratinja, se ni dala

na noben način ukloniti, da bi izročila imetje in posestvo kapucinom, češ, to je nunska last.

Pa s pomočjo blagega in za vse dobro vnetega barona Josipa Antona Evzebija „de Halden“, poglavarja loškega gospostva, čegar na platno slikana podoba se še hrani v kapucinskem refektoriju, in še nekaterih drugih veljavnih mož doseglo se je vendar polagoma mirnim potem toliko, da se je napravila pogodba med mestnim sodnikom in samostanom dné 16. mal. srpana l. 1706., glaseča se tako, da nune odstopijo samo posestvo „Pungert“ kapucinom, a odvežejo se od drugih dolžnostij, katere so imele zaradi omenjene oporoke, zato, ker jih mesto tudi spoštuje. To pogodbo potrdi dné 15. vel. srpana tudi zbor deželni h stanov, in poglela se je odslej polagoma prejšnja razburjenost.

Med tem časom so si pa kapucini pridobili tudi potrebno dovoljenje od raznih oblastev za zgradbo samostana, kakor od oglejskega patrijarha Dijonizija Delfina 17. vel. srpana l. 1705., od nadduhovnika na Gorenjskem, mengiškega župnika Jan. Andr. pl. Flachenfelda 7. kimovca l. 1705., od brizinškega škofa Jan. Frančiška Egckher, barona Kampfingskega 4. listopada l. 1705., od cesarja Jožefa I. 18. prosinca l. 1706. in od mesta. Dné 13. vel. srpana l. 1706. privéde kapucine v imenu škofovem loški glavar na lice mesta ter jim v temeljitem, krasnem govoru izroči v posest ta svet. Hvaležni odgovor pa mu v pričo mestnega zbora in ogromne množice napravi tedanji kapucinski provincijal p. Lambert. Dné 7. kimovca potem so začeli novi prostor obdelovati in prire jati za samostansko zgradbo. (Konec)

Rim, središče lepi h umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Sreča je bila, da je imel Julij II. naslednika, sebi po vsem jednakega. Ta je bil Leon X., poleg njega največji pospeševalec lepi h ved in umetnostij.

Rodil se je 11. grudna l. 1475. v Florenciji iz veleslavne rodovine vojvodov Medicijev. Njegov oče Lavrencij Medici je tekmoval z rimskimi papeži v veledušnem podpiranju učenih móž. Vojvodski dvor v Florenciji je bil pravi raj za učenjake in umetnike. Svojemu sinu je priskrbel Lavrencij odlično, kraljevsko odgojo. Še otroka ga je odločil za duhovski stan. L. 1488. je bil nadepolni sin že kardinal. Po smrti plemenitega

očeta l. 1492. pridrvijo nanj mnogi silni viharji, dokler ni bil l. 1513. izvoljen papežem. Malo njegovih prednikov so od vseh strani pozdravljali tako radostno in burno kakor njega. Najbolj so se ga veselili učenjaki in umetniki. Obsuli so ga z izrednimi častmi in slavonspevi. Leon X. je vrlo izpolnil njihovo pričakovanje. Pričeta dela Julija II. je vstrajno nadaljeval; k prejšnjim umetnikom je pridružil še nove. Tako so pod njegovim zaščitjem nastala preslavna dela v Rimu, katera strmé občuduje ves svet. Bal se ni nobenega truda, nobenih stroškov. Kar je premogla njegova krepka, modro urejena država, porabil je večinoma v prospeh lepi h umetnostij in vsestranske izobrazenosti. Sredi

plodonosnega delovanja, v najlepši moški dōbi, ga je — žal! — prerano ugonobila kruta smrt dné 1. grudna l. 1521.

Julija II. in Leona X. poveljuje svetovna zgodovina. Njuno delovanje je neprecenljivega pomena za človeško kulturo. Z nepopisno darežljivostjo sta prekosila celó Avgusta in Mecenata; francoski kralj Ludovik XIV. in bavarski Ludovik II. sta res veliko, veliko storila za umetnosti, a Julija II. in Leona X. nista dosegla. Z njuno pomočjo je lepa umetnost, hčerka iz nebes, dospela do najkrasnejšega cveta. Ves nadarjeni laški narod je plamtel za umetnosti. Vasari lepo pravi, da „je ljudstvo umotvore svojih umetnikov kot božje darove čislalo; v dolgih procesijah so nosili zgotovljene slike in kipe iz umetniških delavnic v posvečene cerkve.“ Umetniki, ljubljenci papežev, so se zdeli božji poslanci. „Nikdo ne misli, da bi umetnik brez posebne božje milosti, brez strahú božjega in brez čednostne čistosti došel do popolnosti.“ Še danes, čez 400 let, veje po cvetočem polotoku umetniški duh, katerega sta mu udahnila Julij in Leon. Kdo bi preštel nesmrtné umotvore, ki krasijo palače, posebno pa cerkve, v laških mestih in vaséh? Vse pa prekaša večni Rim, središče lepih umetnostij. Duhoviti Weiss navdušen veli: „... Naj bodo druga ljudstva ponosna na slavne boje, na svoja ogromna brodovja, na svoja neskončna bogastva — Rim lahko vedno kaže na najlepši človeški kras, ki diči njegovo srce: na lepoto svojih umotvorov!“

VII. Bramante.

Raznovrstni umetniki one zlate Julijeve in Leonove dōbe so neštevilni. Izmed vseh pa blišče tri zlate zvezde; z bleiskom in svitom svoje slave otemnjujejo druge. Poprej smo jih že imenovali.

Prvi je Donato Lazzari, navadno le Bramante imenovan. Njegova velikanska dela so nam bolj znana kakor pa njegovo življenje. Rojen je bil leta 1444. v Asdrualdu blizu mesta Urbina. V rani mladosti že se je posvetil slikarstvu ter hodil v pouk k najboljšim mojstrom v Urbino. Zraven slikarstva se je še posebno bavil tudi s stavbarstvom. Kmalu se je izuril toliko, da je v čedni kapelici tik svoje rojstvene hiše naslikal sv. Devico z Jezusom na rokah. Delo se mu je tako posrečilo, da so njegovi učeniki takoj strmé spoznali, češ: mladi Donato je umetnik. Dobrotniki ga pošljejo potem v Mantovo, kjer je takrat slovel izvrstni slikar in bakrorezec Mantegna (1430—1503). Bramante se je pri njem vrlo izobrazil. L. 1472. dobi že povabilo v Milan, kjer so mu imoviti meščani izročili več važnih del. Z mladeniško vnemo se jih loti Bramante; izbornó napreduje; kmalu

je Bramante v Milanu na glasu najboljšega mojstra. Sezidal je več krasnih palač in cerkev; med slednjimi zavzema prvo mesto cerkev „Svete Marije milosti“ (delle Grazie), ki je najlepši spomenik tako zvanega lombarškega zloga. Za sosednja mesta je Bramante narisal premnoge načrte, katere so zvestó izvršili njegovi vneti učenci. Ni večjega mesta v gornji Italiji, ki ne bi hranilo kakšnega Bramantejevega dela. Njegova slava se je razširila po celem polotoku. Tudi v Rimu je zaslovelo njegovo ime; cerkveni prvaki so ga hoteli takoj pridobiti za Rim. Kardinal Mezzarota naroči pri njem načrt za velikansko palačo. Bramante ga izdela; da bi ga tudi sam dejansko uresničil, preseli se l. 1499. v Rim. V nekaj letih je bila gotova palača, imenovana Cancellaria. Spada med najlepše na svetu. Pri zidanju so uporabljali marmor iz razvalin starorimskega Koloseja. Posebno krasen je v palači trinadstropni dvor. Molitor pravi o njem, da „je vzgledno stavbarsko delo, polno ljubeznivosti; vse na njem se leskeče v dovršeni harmoniji in kaže dražesten vkus. V tem poslopju je Bramante potomstvu zapustil zgodovinski spomenik, ki jasno priča o ogromnem napredku lepih umetnostij njegove dōbe.“ — L. 1502. je dovršil drugo sloveče delo, ki je za vselej poveljalo njegovo slavno ime. To je mala, a čudno lična kapelica na mestu, kjer je bil sv. Peter križan: San Pietro in Montorio. Šestnajst vitkih, korinških stebrov obdaja oltar; nikjer se nam klasično-grški zlog ne kaže tako lepo in blagodejno, kakor v tej kapelici z onimi blestečimi stebri. Kdor jo z zanimanjem opazuje, ne more odvrniti od nje oči. Na prvi pogled ta blagodejna lepota ne zasije — kakor sploh na nobenem umotvoru ne —, treba jo je nekoliko iskati, kakor svetel biser v morskih valovih: a potem sveti tem čarobneje.

Z zlatimi črkami pa so zapisane one Bramantejeve neminljive zasluge, katere si je pridobil pri zidanju cerkve sv. Petra v Rimu. Na temeljnih zidovih Nikolaja V. je začel Bramante staviti kraljico vseh cerkev. Ni ga veličastnejšega svetišča pod solncem, kakor je ta „čudež novodobnega zidarstva... gledé na velikost in krasoto brezdvomno prvo poslopje sedaj na zemlji.“ In to je izumil Bramantejev orjaški duh. Žal, da sam zaradi prerane smrti ni dovršil „najsijajnejšega dela“, katero je skoro le načrtal po nalogi Julija II. Njegov načrt je bil tako vzvišen, „da — kakor pravi Burckhard, oster sodnik umetniških del — se ne more ž njim meriti nobeno poslopje vseh časov.“ Bramante, ki je poznal vsa pravila stavbarske umetnosti, kakor nobeden mojster ne bolje, združil je pri sv. Petru velikost, lepoto in bujno domišljijo na čudovit način. V veliko škodo so

sledеči mnogoštevilni stavbarji, ki so cerkev nad sto let stavili, nekoliko opustili Bramantejev načrt ter so s svojimi dodatki popolni lepote več škodovali kakor koristili. Bramante jo je jel staviti v obliki takozvanega grškega križa, v katerem se v sredi križata dve ladiji. Nad sredino se ima dvigati velikanska kupola. Bramante sam je vodil delo z ognjeno marljivostjo.

A ni mu bilo dano, kakor je to sedaj nam, stati vrh omamljajoče kupole ali iz nje zreti doli na preslavno delo svojih rok in svojega veleuma. Komaj je dovršil stebre, na katerih sloni neprimerljiva kupola, doleti ga nemila človeška usoda; Bramante umrje hipoma 11. sušca l. 1514.

(Konec.)

Potovanje križem jutrove dežele.

(Piše dr. Fr. L.)

(Dalje.)

VIII. Fotograf.

Cenjeni čitatelj naj se spomni, kako je prišel naš znanec Kristijan Pajer drugič v Egipt, namreč v zaboju. Bila bi lahko taka vožnja zanj smrtna, pa je bila srečna, zakaj v Aleksandriji je bil hitro znana oseba. To pa mu je bilo posebno ugodno. Pajer se je bil namreč — kakor smo že omenili — za silo izučil fotografije, to je tiste umetnosti, s katero se narejajo razne slike samo s svetlobo in z nekaterimi snovmi. S to se je hotel pečati tudi na jutrovem, kjer še ni bila tako znana in udomaćena, posebno pa je hotel upodabljati s fotografijo znamenite kraje na jutrovem, v Egiptu in Palestini, in s tem si je mož gotovo pridobil lepih zaslug za poznavanje in opisovanje svete dežele. Bil je on, če ne prvi, vsaj med prvimi fotografi, ki so prinesli v Evropo fotografske slike iz svete dežele. In te slike imajo še dandanes vrednost in veljavo, zakaj fotografi niso delali tako velikih slik, kakor jih je delal že tedaj naš Pajer.

V Aleksandriji si je Pajer najprej naročil z Dunaja vseh potrebnih rečij za fotografijo, najel si primeren prostor za to delo in kmalu začel delati slike. Imel je dovolj zaslužka, ker je bila stvar nova in je marsikdo iz same radovednosti šel v Pajerjevo delavnico.

Toda jeden sam človek ne more opravljati tega dela; vedno je treba pomoči pri orodju in tudi pri izdelovanju. Zato je iskal Pajer tovariša in sicer takega, ki bi imel tudi kaj denarja. Za dobro fotografiranje je treba dragih priprav, dobrega orodja in zanesljivih snovij. Takega tovariša je Pajer naposled našel in sicer nekega Nemca, Friderika Meissnerja, ki je bil izprva pek, potem pa služabnik pri pruskem konzulu v Aleksandriji. Fotografije sicer ni umel, a imel je zanj veliko veselja in bil človek dobrega srca, četudi protestantske vere. Delala sta kmalu skupaj, in sreča jima je bila prav

mila. Oba sta se trdno oklenila drug drugega, pa tudi do cela udala fotografski umetnosti.

Dasi bi bil naš junak lahko živel v Aleksandriji, vendar ga je gnala nepremagljiva moč naprej v sveto deželo, da bi tam povzemal svete kraje. Poletu 1861. leta odrineta z ladijo iz Aleksandrije. Vozila sta s sabo veliko stvari, dobro spravljenih v zabojih. Prav potovanje je za fotografa jako sitno, ker se tako rado kaj ubije ali potare ali izpridi, da ni več za rabo. In kje naj se dobi namestek? — Vožnja po morju je bila brez nesreče, in v 36 urah je bila ladija že blizu Jafe. Stopita na suho, spravita iz čolnov zaboje in se pokažeta paznemu očesu turškega dacarja. Tu pa ni šlo več tako gladko kakor doslej. Bil je neki Sirec, ki je opazoval prineseno blago in pregledoval prtljago popotnikov. Ko zagleda razne zaboje Pajerjeve in tudi stojalo s tremi nogami za fotografsko povzemanje, rodi se mu takoj misel, da je Pajer kak bogatin ali vsaj inženér, če ne drugega, in da se bo tukaj ujel obilen bakšiš. Pajer se ni hotel dacarja urno iznebiti z denarjem, zakaj preveč ga ni imel, zato je začel Sirec odpirati zaboje in premetavati vso fotografsko ropotijo po njih. Hotel ga je tako omehčati do dobra in mu izsiliti novce. To pa ujezi Pajerja tako, da sklene maščevati se nad sitnim človekom. Med drugimi pripravami je imel Pajer tudi raztopljeno solitarno-kislo srebro ali tako imenovani peklenški kamen, ki počrni kožo ali tudi obleko, če v svetlobi nanjo kane. Dacar najde steklenico, Pajer pa seže po nji, kakor bi jo hotel prijeti. To vzbudi v Sircu sum, da je notri kaj posebnega, zato jo ogleda in naposled zdrobi, da mu tekočina razteče po roki, poškropi obleko in tudi obraz. Bilo je dopoldne, prav svetlo, zato začno hitro vsi madeži rjaveti in črneti. Mož zagleda pisano roko, pobriše s srajco —, a madež je bil še večji. Polasti se ga strah, da začne kričati, a drugi vidijo lise po obrazu in se mu smejejo. Bila je takoj ve-

doba Kristusa na križu iz l. 1689. z dolgim latinskim napisom.

Po požaru razdejani „špital“ so pozidali polagoma zopet tako, da je bil l. 1720. že popolnoma prenovljen, kakor kaže napis nad vhodom, kjer je tudi presno slikana podoba sv. Elizabete:

Gemeiner Staedtisch Bürger Spital.

Takrat je bil hiralnični nadzornik Jožef Marrenik, l. 1728. pa Miha Čerè.

Večkrat se je kak dobrotnik prijazno ozrl na ta zavod ter mu pripomogel k boljšemu stanju. Tako je dné 8. svečana l. 1727. Ločan Kaspar Alojzij Cebal (Zewaell), župnik v Schwabegg na Koroškem, volil 4000 gld. nemške veljave loškemu špitalu v ta namen, da se ustanovi beneficij za večne čase. Beneficijatova dolžnost pa je katekizovanje otrok in da pomaga kapelanom, ako je potreba, ter vsak teden dve maši opravi za ustanovnika in sorodnike. Ta ustanova se je pozneje, dné 19. kimovca l. 1735., tudi potrdila in podpisala. Pozneje, l. 1767., se je zopet nekaj ustanov napravilo v prid špitalu, ki ga je takrat nadziral Anton Gaber. Vendar je pa zavod vedno pešal; listina z dné 20. malega travna l. 1770.¹⁾ pové, da je deželno glavarstvo razglasilo, da se bo vse špitalsko posestvo, katero je grof Franč. Adam Lamberški l. 1769. kupil za 426 gld. 21 kr., zapisalo na njegovo ime. Poznejših podatkov o tem nimamo. Omenim le to, da dandanes še prebivajo siromaki v tem zavodu, ki je mestna last.

V renesanškem zlogu zidana špitalska cerkev, pred devetimi leti prenovljena, je prav prijazna in čedna. Dolga je 17,5 m, široka 7,7 m in visoka 8,85 m. Njeno pročelje ima presno slikane podobe sv. Florjana, sv. Roka in sv. Boštjana. Posvečena je Materi Božji sedmero žalostij in ima tri lesene oltarje.

¹⁾ Mittheil. l. c. str. 53, št. 179.

Druge posebnosti so: čedna lesena prižnica, katero sta dala napraviti „Towias in Marta Wein-firer“; križev pot, ki je Leierjevo delo in je bilo preje v mestni župni cerkvi; na steni sta dva krasna kipa: Matere Božje sedmero žalostij in križanega Izveličarja.

V malem zvoniku se glasita dva zvončka, izmed katerih je večjega l. 1703. posvetil ljubljanski škof Ferdinand, manjši je pa mnogo starejši, ker nosi pod vrhom z gotskimi črkami napisan angelski pozdrav. — Ob času cesarja Jožefa so morali cerkev zapreti kot nepotrebno, in njenega imetja se je polastila vlada. Zaradi tega je bila dolgo zanemarjena, dokler je niso v novejšem času popolnoma prenovili.

Dostavek.

Blagovoljni čitatelj naj popravi v tem spisu te-le tiskovne pogreške:

Na strani 146. v poslednji vrsti nad črto 2. oddelka mesto „škofjeloškega kapelana“ beri „starološkega kapelana“; na str. 148. v 2. oddelku spodaj v poslednjem odstavku beri „izpod Planice“ mesto „Planine“; na str. 182. v predzadnjem odstavku beri to-le: „Ako greva iz Podpulferce, kjer je 300 let staro in sedaj prav vkusno prenovljeno znamenje, skozi Zminec po poljanski cesti, prideva do Šefartskega znamenja, pri katerem drži stranska pot k sv. Florijanu in v Sopotnico“; na str. 182. v 2. oddelku v 14. vrsti od zgoraj beri „majijo“ mesto „mejijo“; na str. 186. v 3. odstavku 1. oddelka beri „Božna“, „Bosissen“ mesto „Rožna, Rosissen“; na str. 214. v 2. oddelku v zadnji vrsti vstavi „Slovenci“ med „se“ in „uprli“; na str. 216. beri v zgornjem odstavku „slovenska tla“ mesto „sovenska tla“; na str. 218. vstavi v prvi vrsti pred „in“ besedo: „zaliloške“; na str. 212. v drugi vrsti 1. oddelka beri „severni“ mesto „vshodni“, na str. 436. v 2. oddelku v predzadnjem odstavku beri „iaitrecht“ mesto „aditrecht“; na str. 535. v zadnji vrsti pod črto beri „kriški“ mesto „krški“; na str. 600. beri v 1. oddelku predzadnjega odstavka „Hauman“ m. „Hanman“; na str. 658. v 1. oddelku beri vselej „lunaver“ mesto „Innaver“.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Konec.)

VIII. Michelangelo.

Malo mož poznam v zgodovini, katere bi čislali tako vneto in soglasno, kakor Michelangela. Nadangelovo ime nosi, kot bi hotel že z imenom pokazati, da je bivala v njem neka nadnaravna moč. Nomen — omen! Da je Rim dandanes tako divno središče lepih umetnostij, k temu je on gotovo med vsemi umetniki pri-

pomogel največ. O, kolikokrat sem strmel nad njegovimi nepopisnimi deli! Kako sem se čudil, misleč, da niso božja dela, kakor se dozdeva, temveč le dela umetniških rok! Pokloni se, moj duh, v globoki hvaležnosti častitemu spominu onega veleuma, ki je v tebi tolikokrat plamteče navdušenje vnel za lepe umetnosti ter te je sladko omamil z dražestno krasoto, katera od-seva iz njegovih nikdar preveč slavljenih umo-

tvorov! Rajske livade solnčne Italije nimajo dovolj lepih cvetlic, da bi iz njih spleтали dostojne vence Michelangelu na čast. „Tali nomini nulum par elogium — takemu imenu ni nobena hvala dovolj velika!“ zapisali bi lahko tudi na njegov grob.

Rodil se je Michelangelo Buonarroti — znan navadno le po krstnem imenu — dné 6. sušca l. 1475. na gradu Caprese blizu Florencije iz jako ugledne, imovite rodovine. V žilah njegovih je tekla plemenita kri, njegov prapraded Bonifacij je imel za ženo Beatriko, sestro rimskonomškega cesarja Henrika II. Že v mladosti je kazal izredno nadarjenost v vseh strokah človeškega delovanja. Ker se je vedno javno in skrivaj posebno vneto pečal z risanjem, pošlje ga oče v uk k vrlemu slikarju Dominiku Ghirlandaju. Štirinajstletni Michelangelo je prekosil kmalu vse tovariše v delavnici. Nekega dné hitro nariše čedno podobico; ko jo Ghirlandajo zagleda, presenečen dé: „Ta pa že sedaj več zna kakor jaz.“ Z odlično nadarjenostjo je družil neumorno marljivost: dve sestri torej, ki storita človeka velikega. Njegov življenjepisec Vasari pravi, da „je v njegovi duši vsak dan dozorel kak nov, nebeški sad“, tako izborna je napredoval. Poleg slikarstva je gojil tudi kiparstvo, baval se je i s stavbarstvom ter dosegel povsod velike uspehe. Takratni mogočni vladar florenški, Lavrencij Medici, je bil ustanovil na svojem dvoru veliko slikarsko akademijo. Michelangela so takoj sprejeli, ker ga je priporočal Ghirlandajo. Lavrencij ga je mahoma spoznal; ves zaljubljen se je vanj; dal mu je lepo stanovanje v svojih palačah in je skrbel za njega kakor dober oče za svojega najmilejšega otroka. Bivanje na dvoru je bilo za Michelangela največjega pomena; s tem se je v njem vnetilo navdušenje za lepoto; vedno bolj in bolj se je vnemal za vzvišene vzore. Posledice so bile očitne; več in bolje je delal, kakor vsi součenci. Zraven pa je bil vedno otroško vesel, poln zdravih šal in duhovitih dovtipov. Nekateri so ga strmé občudovali, češ: takega učenca še ni bilo pod solncem, kaj bo še iz njega! Drugi so mu pa smrtno zavidali, ker je vse druge tako daleč puščal za seboj. Njegov tovariš Torrigiano ga je nekoč iz zavisti tako udaril po obrazu, da mu je kost na nosu prebil; celo življenje je nosil Michelangelo žalostni sled tega udarca. Michelangelo dela in drvi naprej, ne brigaje se niti za priznanje, niti za strupeno nevoščljivost svojih tovarišev. Leta 1492. umrje Lavrencij. Michelangela to hudo zadene, zakaj izgubil je z njim najboljšega očeta in najzvestejšega prijatelja. Kaj bi počel? Peter Medici, Lavrencijev naslednik, mu ni bil naklonjen, marveč ga je celó sovražil. Michelangelo se je čutil

zapuščenega; bridko je žaloval; solzan se je poslovil od cvetoče Florencije in bežal v Benetke, nadejajoč se, da najde tam dovolj dela in zaslužka. A zmotil se je; njegove nade se v Benetkah ne izpolnijo. Grenki dnevi se pričnó; otožen zapusti blestečo morsko kraljico, Benetke, ter hiti nazaj v svoje rojstvene kraje. A zadene ga še hujša nesreča. Na potu pride tudi v Bologno. Oblastva so ga zasledovala, meneč, da je kak ovaduh. Primejo ga, da bi ga zaprli, ker ni imel postavnih potnih listov. K sreči se ga usmili bogati meščan Aldovrandi, plača zanj visoko globo ter ga vzame gostoljubno v svojo hišo. Celo leto je ostal Michelangelo pri njem. Bral in razlagal mu je slavna dela svojih rojakov, Danteja in Petrarke; v milodonečih pesmih je poveličeval svojega novega dobrotnika in zraven še marljivo nadaljeval umetno izobraževanje. V istem času je za Aldovrandija izklesal iz belega marmorja lepega angela s svečnikom v roki, ki še sedaj krasi cerkev sv. Dominika v Bologni. Ko dobi iz domovine boljša poročila, vrne se zopet v Florencijo. V kratkem času dogotovi tukaj izvrstno delo: „spečega Amorja“. Čudno lep kip je bil to! Imovit Rimljan ga je kupil, nesel v Rim in ga zakopal v zemljo; čez nekaj mesecev ga je zopet izkopal in prodal za drag denar kardinalu San Giorgiu, rekoč, da je to sloveče delo starogrške, klasične umetnosti. Dolgo so umetniki res mislili, da je to starina, neprecenljiv grški umotvor: Ko je pa prevara vendar prišla na dan in se zvedelo, da je to delo Michelangelovo, pokliče veledušni kardinal umetnika takoj v Rim. L. 1496. je že bil v svetovni prestolnici, in odslej je bila zanj dóba nesmrtné slave, svetovnega pomena.

Michelangelo v Rimu! Tudi njega je torej privédla mila usoda v večno mesto. Umetniški svet ga je že dobro poznal. Svetli knezi in kardinali so mu želeli biti zaščitniki in prijatelji. Francoski kardinal Jean Villiers, znan po svoji nenavadni darežljivosti, naroči pri njem za svojo kapelo kip, ki je takoj pridobil Michelangelu ime prvega krščanskega kiparja. Prizor je čisto preprost, a v srce segajoč: Pod križem sedi Marija z mrtvim Jezusom v naročju. Umotvor je rajsko lep. Kdor ga z vneto opazuje, razsolzi se mu oko nad Marijino žalostjo — a tudi ljubeznijo, ki je razlita po oživelem kamnu. Vasari lepo in povsem resnično pravi: „Tukaj spoznaš vso silo in zmožnost lepe umetnosti. Krasna je božja obleka na kipu, a še krasnejše truplo Izveličarjevo, katerega udje so tako veličastni in telo tako umetno posneto, da ne bo nikdo golega telesa našel, na katerem bi bile kite in živci in žile bolj naravne, kakor so tukaj. Katéri mrlič bi bil mrliču bolj podoben, kakor je to truplo? Gotovo je velik čudež, da je umetnik

dal surovemu kamenu tako popolno obliko, da lepše narava v mesu ne more dati.“ Sodba o tem delu je bila le jedna: vse je pripoznalo, da je tu Michelangelo prekosil kiparje vseh časov. Le Mariji se je reklo, da ima premladosten obraz. Mirno je odgovoril Michelangelo: „Čiste device ohranijo vedno svojo mladostno lepoto, koliko bolj torej Devica devic, ki ni imela nikdar posvetnega poželenja.“ — 425 zlatov je bilo kraljevo darilo za umotvor, ki še danes kot neprecenljiv biser diči cerkev sv. Petra.

Prva leta XVI. veka je bival Michelangelo zopet v Florenciji, ves utopljen v nove načrte. L. 1504. je dovršil svoje sloveče delo „David“, ki je znan po krasnem, junaškem obrazu. Še istega leta je naročil mestni odbor v Florenciji Michelangelu in Leonardu da Vinci, naj narišeta za mestno hišo kakšen slaven prizor iz florenške zgodovine. Michelangelo sprejme z veseljem delo. Za snov si izbere zmagonosni boj mogočne Florencije s Pizani. Delo se mu je tako posrečilo, da so že mnogi rekli: s to sliko je Michelangelo dosegel vrhunec svoje umetniške zmožnosti. Iz cele Italije, Španije in s Francoskega so romali vneti umetniki čudit se čudapolnemu umotvoru. Pesniki so je opevali v laskavih slavospevih in celo vladarji so umetniku iskreno častitali. Michelangelovo ime je donelo od morja do morja.

Veledušni papež Julij II. je Florenciji že zavidal Michelangela. V očetovsko ljubeznivem pismu povabi umetnika na svoj dvor. Michelangelo se udá častitljivemu povabilu in pohiti drugič v večni Rim. Julij mu takoj izroči velikansko delo: Michelangelo naj postavi v cerkvi sv. Petra nagrobni spomenik še živemu papežu, in kadar umrje, naj se nemudoma vanj položi njegovi zemeljski ostanki. A spomenik mora biti tako veličasten, da še noben zemljan ni pod takim počival; stane naj, kolikor hoče. To je bila naloga nalašč za Michelangela. Vse svoje orjaške moči zbere; s tolikim navdušenjem se še nikdar umetnik ni lotil svojega dela. Michelangelo sam je šel v kararske gore; osem mesecev je tam lomil najboljši marmor za bodoče delo; cele hribe blestečega kamena bi bil hotel prestaviti v Rim. In kako je delal v Rimu samem? Hotel je zvršiti umotvor, da bi se ne moglo ž njim kosati nobeno drugo delo. Načrt je bil kmalu gotov. Grob velikega papeža naj bi obdajalo štirideset umetniško popolnih kipov, predstavljajočih najimenitnejše osebe iz starega in novega zakona. Toda kaj se zgodi? Komaj je Michelangelo začel, veli mu Julij, naj delo pretrga in jame slikati sikstinsko kapelo. Michelangelo se je upiral. A zastonj so vse prošnje in grožnje njegove. Delo, tako srečno začeto, moralo se je ustaviti. Neizmerena je škoda za

lepe umetnosti, da se ni zvršilo. Kako rajsko lep, nad vse pojme, bi bil brezdvomno spomenik, to slutimo in sklepamo lahko iz tega, kar je Michelangelo do takrat že dogotovil. In vendar je tudi „ta senca“, ta skromni ostanek tako slaven. Michelangelo je dovršil samo tri kipe, ki stojé sedaj v cerkvi San Pietro in Vincoli, kjer predočujejo Julijev grobni spomenik, zakaj v istini je Julij pokopan v cerkvi pri svetemu Petru v Vatikanu. Prvo mesto zavzema „Mojzes“, Michelangelovo mojstersko delo, „kateriga ni noben umetnik ni iz starih, ni iz novih časov dosegel, še manj pa prekosil“, pravi duhoviti zgodovinar Weiss. Ko bi zbral vse slavo-speve na ta umotvor in vse ocene, polne najvišje hvale ter neomejenega priznanja, nastala bi lahko knjižnica. Kdor je ono slovečo baziliko obiskal, spominja se celo življenje tega kipa. Misel Michelangelova je bila ta-le: Mojzes gré z vrha sinajske gore, kjer se mu je bil Bog razodel, nazaj v planjavo k Izraelcem. Od daleč zagleda ljudstvo okrog zlatega teleta. Ta pogled ga grozovito zadene: obupa nad ljudstvom, razum se mu stemni, kot smrtno zadet se vsede na skalo. Čez nekaj trenutkov, ko je premagal prvo viharo razburjenost, hoče se dvigniti v sveti jezi nad nezvestimi, brezbožnimi Izraelci. Ta-le trenutek, ko se Mojzes, sicer še sedeč, pripravlja, da bi vstal, hipoma kvišku planil ter razbil plošče deseterih zapovedij, uprizoril je Michelangelo. Kaj je vse izraženo v tem kipu, in kako lepo! Mojzes je nad vse resna, veličastna postava. Velik — tri metre visok — zdi se ti bajesloven junak. Sveta jeza mu tako kipi z obraza, kakor bi hotel skočiti nad nezvesto ljudstvo. Narava je neverjetno zvesto posneta. Vsako žilico, napeto od razsrjene krvi, vidiš na obrazu; močne kite na rokah in nogah se ti zdé res mesene. Michelangelo je izklesal v Mojzesu svojega lastnega orjaškega duha. Sloveči Grimm, našega umetnika vneti občudovalec, ne more preslaviti tega dela. „Nadnaravna visokost — pravi — je na tej postavi; zdi se, da ima blisek in grom v svoji oblasti. Mojzes je krona novejšega kiparstva ne le po vodilni misli, temveč tudi gledé na zvršitev, katera se je povzpela do popolnosti, kakoršne ni več mōči doseči. Kakšne so Mojzesove raze, kako krepke so roke! Moč tičí v njih, katere se skoro zboji opazovalec. Kakšno šele obličje in pogled, pred katerim trepeče planjava, z ljudstvom obsuta! Sebe in Julija II. je Michelangelo v tej postavi upodobil. Vso moč, katero je on imel in katere svet še slutil ni, kaže v Mojzesovih udih, a v Mojzesovem obrazu zreš nadnaravno krepkost Julija II.“ — To je torej Michelangelov Mojzes, ta vrhunec krščanskega kiparstva, ponos in slava sv. cerkve!

Michelangelo je bil — vsaj v srcu — ponosen na svoje zmožnosti; kakor vsak umetnik, bil je tudi on kmalu užaljen. Ko je še delal grobni spomenik Julija II., prosil je zaslišanja pri papežu. „Naj potrpi!“ veli papež. To je bil udarec za umetnika. Razkačen dé vratarju: „Ako bodo Nj. Svetost vprašali po meni, le reci, da sem drugam odšel.“ Res, mahoma se odpravi v Florencijo z namenom, da se nikdar več ne vrne. Julij pošlje za njim poslanca s prošnjami, naj vendar zopet pride, a on odgovori, da ga ne bo več nazaj. V Florenciji je takrat dobil povabilo od turškega sultana, naj pride v Carigrad, da bi sezidal prek Helesponta velikanski most iz Pere v Carigrad. Michelangelo se že odpravlja na pot, da bi i Carigrad obogatil s svojimi deli. Kdo vé, kako brez primere ogromno bi bilo to podjetje; a v zadnjem trenutku ga pregovoré dobri prijatelji, da ostane v predragi domovini, katero je ljubil s celim srcem. — Kmalu pozneje je šel kot poslanec v Bologno, kjer se je mudil Julij II. sam. Milostljivo ga tam ogovori blagi papež: „Nikar da bi ti k nam prišel, čakaš, da pridemo mi k tebi.“ Michelangelo skesan pade na kolena, solzeč se, Julij pa ga blagoslovi, bogato obdari in takoj mu naroči izdelati bronasti kip svoj za veliki trg v Bologni. V 16. mesecih ga je umetnik tudi zgotovil, zopet z velikansko dovršenostjo.

Vrnivši se v Rim, želel je Michelangelo nadaljevati spomenik Julija II. Žal, da se mu to, kakor smo že omenili, ni posrečilo, kakor je želel. Kaj-li je bilo temu vzrok? Michelangelo je bil sicer plemenit po svojem značaju. Ganljivo pobožnost in npravstveno čistost je družil, kakor malo kdo. A vendar je imel dokaj hudih sovražnikov — iz same strupene zavisti. Veliki duhovi so pač mnogokrat trn v peti čistilakomnim, toda nesposobnim pritlikavcem. To je grenko občutil tudi nedosežni Michelangelo. Taki nevoščljivci so jeli Juliju II. prigovarjati, kako nespodobno je, da mu Michelangelo že sedaj, ko papež še živi, dela grobni spomenik; koliko bolje bi bilo, dati mu katero drugo delo, na primer: naj slika sikstinsko kapelo. Menili so namreč, da se bo Michelangelo, ki do takrat še kot slikar na „opresno“ (al fresco) ni slovel, le osmešil s svojimi slikami. Papež se dá res premotiti. Michelangelo se je branil, predlagal Rafaela za slikanje, a vse zaman, Julij ni odnehal; 15.000 cekinov je obljubil umetniku za plačilo. Michelangelo je bil pokoren, na videz sicer popolnoma udan, a v srcu ga je pekla strastna jeza, da ni mogel storiti, kar je želel. A ravno ta nevolja ga vspodbudi k nepopisni delavnosti; sedaj se ojači njegov veleum; pogum se mu dvigne, kmalu ves vsplamti od samega

navdušenja za bodoče podjetje. Upal je tudi, da se bo z velikanskim umotvorom najbolj plemenito maščeval nad svojimi zavidnimi sovražniki. Ni se motil.

Dné 10. majnika l. 1508. zastavi Michelangelo v sikstinski kapeli svoj čili čopič. Navajen doslej skoro samo dletva in klesala, čuti se v slikarstvu nekoliko okornega; toda to mu ne ugonobi neupogljive volje. Na stenah sikstinske kapele je videl še dobro ohranjene izvrstne slike Botticellijeve iz časa Siksta IV., ki predstavljajo zgodovino Mojzesovo in Jezusovo, obeh največjih posredovalcev božjega razodenja. Michelangelov namen je bil, k tem slikam na stenah pridružiti nove na stropu, ki naj razširijo in dopolnijo Botticellijevo vodilno misel o božjem razodenju. Zato sklene naš prevrli umetnik, božje razodenje predočiti od prvega početka, to je od stvarjenja, v najznamenitejših prizorih iz starodavnih časov. To je bila visoka, nebeška misel, ki ga je vodila. Ravnal se je večinoma po podatkih sv. pisma. V deveterih slikah je torej upodobil stvarjenje sveta, a tako dovršeno, tako klasično, da po jednoglasni sodbi ni mogoče lepše, duhoviteje in nazorneje uprizoriti povesti sv. pisma. Michelangelo je tu strmečemu svetu pokazal, da ravno take čudeže dela njegov čopič, kakor njegovo klesalo. S kakim čudovitim veličastvom je obdan Bog na teh slikah! V nobeni domišljiji se ni še rodil lepši pojem o njem. Mojsterska je posebno četrta slika: „Bog ustvari prvega človeka.“ Adamova postava iz ila leži, še brez življenja, na zemlji. Iz sinjih nebesnih višin priplava Bog nizdoli; zdi se, da čuješ skrivnostno šumenje njegove obleke. V zraku se zibajoč stegne roko proti Adamu, rahlo se ga dotakne, dihne, umolkne . . . in takoj, glej! se izlije v Adama življenje. Iznenačen, kakor bi se probudil iz trdega spanja, ozrè se prvi človek proti Bogu. Kako bi zahvalil Stvarnika? Od ljubezni prešinjena hvaležnost mu diči cve-toči obraz. — To je slika, ob kateri se oko zasolzi, razvneti domišljija pa obogati s pojmi o Bogu in stvarjenju, kakoršnih si še nikdar ni domnevala. O veliki Michelangelo!

Še nismo na vrhuncu. Med temi deveterimi slikami je ostalo umetniku mnogo praznega prostora, posebno na oboku ob straneh doli proti stenam. Tudi tega je hotel umetnik uporabiti. Na okrajkih, spodaj ob stropu nadaljuje božje razodenje, katero je spoznal poznejši rod človeški po prerokih in — Sibilah. Umetnik nam je torej predstavil v dvanaajstih slikah slovitejše preroke in štiri Sibile. Tukaj, v teh-le podobah je Michelangelo pokazal vso svojo moč, tu občuduj njegovo nedosežno velikost, tu je Michelangelo zasedel kraljevi prestol na polju lepih umetnostij. Na obrazih prerokov in Sibil se bere neka

notranjost, katere ni moči popisati. Duhovitost, pobožnost, skrb za ubogi narod — vse je izraženo na njih. Zraven pa bistri, ponosni pogled, ki zre tje v brezmejno daljavo in — nam drugim neznano — bodočnost. Barve so povsod neprimerno blagodejno, naravno razvrščene; obrazi tu nežno mladostni, tam starikavi, tam krepko junaški. Molitor po pravici méni, „da take dovršenosti v novejši umetnosti nikjer na zasledimo, grška in rimska umetnost je pa sploh še slutiti ni mogla.“ V 22 mesecih je bilo delo, po skoro neznosnem trudu, gotovo. Dne 1. listop. l. 1512. se slovesno zopet odprè radovednemu občinstvu sikstinska kapela. V silnem navalu drví ljudstvo iz vseh stanov gledat in občudovat Michelangelovo stvarjenje. Sedaj utihne vsaka zavist, sodba je samo jedna, hvala neomejena. V neki zgodovini one dóbe čitamo to-le kratko, laskavo oceno, ki vse pove: „Noben slikar ne misli več, da bo še kaj novega, boljšega videl . . . zakaj vso popolnost, ki se more sploh s pomočjo umetnosti doseči, utisnil je Michelangelo temu delu.“ Tako Ascanij Condivi; in Fr. Mueller, ves očaran, kakor vsak opazovalec, od dražestnih slik, pravi: „Te slike na stropu sikstinske kapele so najbolj vzvišeno, najpopolnejše delo, katero je Michelangelo dovršil na različnih poljih lepih umetnostij. V njih se kaže njegov veliki duh v najvišji čistosti, popolnosti in slavi.“

V sikstinski kapeli se nahaja še drugo preslavno delo Michelangelovo. Papež Klement VII. (1523—34) je izrazil željo, da bi Michelangelo na glavno steno imenovane kapele zadaj za oltarjem naslikal „Poslednjo sodbo“. Papeževa želja je umetniku povelje; takoj je pripravljen zvršiti delo. L. 1533. se loti z znanim pogumom in neumorno krepkostjo velevažnega dela; šele v osmih letih je je zgotovil. Ogromna je ta slika: 60 čevljev visoka in 45 široka; 300 človeških podob v vsaj naravni, nekatere pa celó v nadnaravni velikosti, je na njej. V desetih oddelkih so slikani različni prizori sodnega dneva: tu kličejo angeli k vstajenju, tam večni Sodnik prihaja na oblakih neba sredi med Marijo in apostoli. Silna jeza mu plamti na obrazu, groza krog in krog, gorje pogubljenim, katere bo zadela njegova obsodba! Zopet v drugem oddelku pehajo angeli pogubljene duše v pekel, a druge spremljajo nebeški duhovi izveličance v sveti raj itd. Velikanska slika pretresa gledalca. Pretresljivo je postavim gledati na sliki, kako stariši otroke po vstajenju objemajo; kako strahovito se vijejo prokleti v peklju. Ni móči misliti si slike z bolj dramatičnimi prizori, ki prebodejo srce in v žilah ustavijo kri. Michelangelo se spozna précej na vsaki potezi, v vsaki podobí. Človeških teles ni tehnično še nikdo s čopičem zadel bolje, kakor on; tukaj se to bolj

vidi, kakor povsod drugje. Oko tukaj jasno vidi pekoče muke, uho si pa domišljuje, da res sliši pogublence, ki tulijo in vpijejo, da se sam pekel pretresa. Michelangelo se je pri tej sliki tesno naslanjal na velikega pesnika Danteja. Sploh sta si oba sorodna, oba brezdvomno vredna, da ju prištevamo največjim genijem vse svetovne zgodovine; oba obsegata v svoji živi domišljiji nebo in zemljo in pekel, kakor da sta oba to vse že osebno izkusila. Umevno je, da so tudi „Poslednjo sodbo“ proglasili čudežem lepih umetnostij. Res, nekatere podobe in posamezni prizori na njej so tako izborno dovršeni, da presegajo morebiti vse, kar je Michelangelo ustvaril; vendar pa celotna slika ne prija tako čistemu umetniškemu vkusu, kakor njegovo „Ustvarjenje“, „Preroki in Sibile“. Duh se namreč preveč prestraši, groza ga obide; zato se manj oblaži in vname za vzvišeno lepoto, ki ga mora v pravi umetnosti napojiti z mamečo sladkostjo.

Michelangelo, čeravno že sivolas starček, čutil je še vedno v sebi mladeniški ogenj, ki ga je vnmel za nova podjetja. Kmalu se mu ponudi nova, ugodna prilika, pokazati zopet svojo čudovito nadarjenost. Leta 1546. umrje Sangallo, ki je vodil zidanje cerkve sv. Petra. Vrednejšega naslednika mu papež Pavel III. (1534—49) ni mogel najti, kakor Michelangela. A težko je bilo pridobiti umetnika za to jako težavno in odgovorno delo; le zaradi obilih prošenj se je dal ganiti. Leta 1547. prevzame vodstvo. Hoče pa biti po vsem prost, od nikogar odvisen pri zidanju. Plačila neče nobenega. Plemenite so besede, katere je zapisal v pogodbo, za vselej krasno spričevalo njegovega požrtvovalnega krščanskega mišljenja. „Cerkve bom zidal — pravi — samo iz ljubezni do Boga, iz spoštovanja do sv. Petra in v blagor svoje duše.“ Odklonil je tudi vse bogate darove, katere so mu hoteli pozneje podeliti papeži. Pri zidanju je bil neutrudljiv; bati se je bilo, da se bo uničil zaradi duševnega in telesnega napora. Ali sreče le ni doživel, da bi bil videl dogotovljeno prestolnico svetá.

Poleg sv. Petra se je bavil z različnimi drugimi deli. Zidal je sijajni palači na Kapitolu. Okrasil in dovršil je ponosno palačo Farnese. Slednjič je še zidal obširno cerkev „Santa Maria degli Angeli“ na razvalinah Dijoklecijanovih kopališč. Vse stavbe nosijo, sevé, znak klasične dovršenosti, samo Michelangelu lastne.

Slovel je Michelangelo po vsem omikanem svetu tudi kot izvrsten inženér radi svojih bogatih znanostij v zemljepisju in računstvu. Te znanosti so mu mnogo, mnogo koristile tudi v lepi umetnosti. Ž njimi je služil tudi svoji premili domovini, ko jo je videl v hudih viharjih

in pretečih nevarnostih. Leta 1529. je oblegal Florencijo cesar Karol V. Michelangelu ne dá domoljubje mirovati, žene ga v bojni grom in ogenj. On sam prevzame višje povelje v svoji domovini, utrdi Florencijo z nerazrušljivim zidom in navdušuje junaške vojake z besedo in dejanjem. Ko se je mesto moralo udati, bil bi moral s smrtjo svojo pogumnost plačati, da ga niso rešili zvesti prijatelji.

Značaja je bil Michelangelo jako plemenitega. Idejalna resnoba, ki blagodejno obliva vse njegove umotvore, prevladala je tudi njegovo bitje, posebno v moški dōbi. Bogu in cerkvi je bil udan z dušo in srcem. Čas je z največjo natančnostjo uporabljal, dobro vedoč, da je drag. Njegovo najljubše berilo mu je bilo sv. pismo, zraven je pogosto zajemal iz Danteja svoje visokoleteče načrte. Počitka si ni dovolil nikoli. Kadar mu je duh onemogel v orjaški delavnosti, hitel je v ljubko samoto krepit se z molitvijo in resnim premišljevanjem. Večkrat se je zatekel k preprostim menihom v tihe gozde blizu mesta Spoleta, kjer je užival sladki mir in si dušo blažil z naravno lepoto. V laškem slovstvu si je priboril tudi odlično mesto kot spreten pisatelj in vrl pesnik. Njegovi slovstveni spisi so vzgledni po čistem zlogu in plemenitem jeziku, misli pa so pvsod, kakor v umetnostnih delih, le vzvišene. O' večeru svojega življenja je osnoval še obširen spis o „razmerju med slikarstvom in stavbarstvom“. A dovršil ni vele-

pomenljivega dela. Huda mrzlica ga vrže hipoma smrti v naročje. Umetnik se je pripravljaj z ganljivo pobožnostjo na ločitev iz doline solz, katero je obogatel s tolikimi nesmrtnimi deli. Kratka, a pomenljiva je bila njegova oporoka; glasi se: „Dušo izročam Bogu, telo materi zemlji, imetje pa bližnjim sorodnikom.“ V visoki starosti, 89 let, je umrl dné 17. svečana l. 1564. Za njegovo truplo bi bil nastal skoro resen boj. Papež Pij IV. je hotel Michelangela pokopati v cerkvi sv. Petra ter mu tam postaviti velik spomenik, vreden takega velikana. Florencija pa je zahtevala, da se njegove kosti prepeljejo v njegovo domovino, kakor so želeli tudi njegovi sorodniki. Papež je odnehal, in tako je doletela Florencijo izredna čast, da je dala miren pokoj v rodni zemlji največjemu umetniku. Krasen spomenik sedaj krije njegove zemeljske ostanke, h kateremu prihajajo neštetilni čestilci. Velik, da, velik mož počiva v cerkvi sv. Križa v blesteči, prelepi Florenciji. Čudovito ga je bila obdarila božja previdnost, — zvesto in natančno je vse darove uporabil. V omiki je bil vsestransko izobražen, v umetnosti pa nedosežen. Lepo in resnično poje o njem A. V. Schlegel:

Umetnik rajski, kaj si vse ustvaril,
Kakó visoko v delih si dospel!
Zveličarja ljubezen, glas trobente
In grozno smrt naravno si posnel.

O besedni razporedbi gledé na naš rodilnik (genitiv).

(Spisal I. Navratil.)

Obečal sem bil zadnjič (gl. „Dom in Svet“ 1894, str. 88¹⁾), da kanim zastran tako imenovane „prisiljene“ odgovoriti v posebnem spisu. Náte ga!

V „Dom in Svet“-u l. 1891. je g. Cirilski sodil tako: „Poleg tega se nam zdé nekako prisiljene, slovenščini nikakor prikladne zveze: po nekaterih severnih Nemcev veri, na tega svetnika altar, po istega duhovitega pisatelja misli in še več [tém] podobnih.“

A jaz sem tudi te zveze posnel po — národni govorici nalašč, rekši: Kdor uživa vedno ajdove žgance, morda mu bodo ‚navmes‘ v slast tudi debelačni; národna jéd so oboji.²⁾

¹⁾ Ondi na str. 87 a, op. 3 čitaj 1856; 87 b, op. 3 pohajati (a ne „ohajati“); str. 88 b, op. 2 Belokranjcu; 88 b, op. 5 potkne.

²⁾ Samó, da jim pravijo nekateri Slovenci (a posebno štajerski) tudi „žganki“. — Ni je na žalost „železne doslednosti“ na vsem svetu. — Pis.

Kolikokrat sem za mlada, ko sem živel še med narodom slovenskim, slišal trdo Slovenko (Belo Kranjico) praviti takó: „Po prvega moža smrti...“ ali „po mojega prvega moža smrti...“ „Po moje uboge matere smrti...“ rekel je ondan pred menoj tudi neki Slovenec iz Rihenberka pri Gorici.

Skoraj pvsod pravi slovensko ljudstvo: „Na svetega Blaža dan“, „na novega leta dan“, „na starega leta večer“. (Prim. „Črtice“ 1884; 6, 87 in 88) itd.¹⁾

Znana je taka govorica tudi knjigi slovenski: „Z junaka Pegama glavo (nar. pesem) — z junaškega Pegama glavo.“ „V velikonočne nedelje jutro.“ (Vodnik. „Izbrani spisi“ stran 161.) „On ga posadi med svojega ljudstva veljake.“

¹⁾ Nekateri Beli Kranjci pa veljajo rajši n. pr. „o Jurjevem“ ali „na Jurjevo“ nego: „na svetega Jurja dan“ itd.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

2. „Stanza d' Eliodoro.“ Kakor je v prvi sobi uprizorjena zmaga sv. Cerkve, tako se nam v tej sobi razodeva vedna pomoč, s katero Bog neprestano čuva in ščiti svojo deviško nevesto na zemlji. Svoje ime ima ta soba od najznamenitnejše slike, ki se v njej nahaja in katere snov je sledeča: Helijodor, vojskovodja sirskega kralja Selevka, je ulomil z nekaterimi vojaki v jeruzalemski tempel, da bi oropal bogato zakladnico. „Toda Duh vsegamogočnega Boga — tako pripoveduje II. knjiga Makabejcev — se je tako razodel, da so vsi ob tla treščili in od strahu omedleli. Prikazal se je namreč bliščeč konj s strahovitim jezdecem . . . Konj bije s podkvo ob Helijodora. Razven tega sta se prikazala še dva čudno lepa mladeniča v jasnem svitu in v krasni opravi, ki sta Helijodora obdala od obeh strani in ga bičala in neprenehoma z mnogimi udarci tolkla. Mahoma se Helijodor zgrudi na tla.“ Ta grozni dogodek je Rafael tukaj naslikal. V ozadju na sliki¹⁾ se vidi veliki duhoven, ki v najsvetejšem k Bogu moli, naj ne dopusti oskruniti svojega templja. Slika je simbolična, a kaj lahko umljiva. Kdo ne bi spoznal v velikem duhovniku rimskega papeža in v Helijodoru vsakega sovražnika sv. Cerkve, katerega zadene kazen, ako predrzno stegne krivično roko proti njej?

Druga velika slika²⁾ v isti sobi nam predstavlja znano pripoved, kako je papež Leon I. Veliki l. 452. Rim in Italijo, a ž njima tudi vso Cerkev in vse krščanstvo rešil krutega napada Atilovega. Na ponosnem belcu jezdi Leon; med njima se prikažeta v zraku plavajoča sv. Peter in Pavel s ognjenim mečem v roki. Atila, šiba božja, zasttrmi nad čudovito prikaznijo, pretrese se, vajeti mu padejo iz rok, konj se mu splaši, vihar potegne med njegove čete. To predočuje slika; posledico nam pové zgodovina: Atila se prestrašen vrne iz Italije, Rim in sv. Cerkev sta rešena.

Jako zanimiva je tretja slika, zvana „sveta maša v Bolseni“. Snov ji je ta-le: Neki duhovnik je l. 1263. grešno dvomil, je-li res v presvetem zakramentu Jezus pričujoč, ali ne. Dobrotljivi Bog ga pa na čudni način pouči. Ko je bil namreč duhovnik v Bolseni (blizu Florencije) pri sv. maši pričujoč, videl je pri povzdigovanju, kako je iz svete hostije

kapljala kri na prtič. To ga je globoko ganilo in hipoma prepričalo o navzočnosti Jezusovi v presvetem Zakramentu. Osramočen in nem se zamisli v presveto skrivnost. Zopet zmaga, katero je Bog naklonil svoji Cerkvi, da bi ugonobil pogubni dvom njenega služabnika.

Cetrta slika nam kaže istotako čudovito „oslobojenje sv. apostola Petra iz ječe“, kakor nam to pripoveduje „Apostolsko dejanje.“

Pri vseh podobah te sobe je torej jedna in ista glavna ideja: čudotvorna pomoč božja, s katero ohranjuje svojo sv. Cerkev.

3. „Stanza della Segnatura“ (soba podpisov), tako imenovana, ker so papeži v njo sklicevali v važnih stvaréh svoj sodni dvor ter so končno izjave in določbe tukaj podpisovali. A sedaj nima sicer več te naloge, vendar jo slobodno še iz drugega vzroka tako imenujemo. Da — soba podpisov! Cel svet namreč tukaj podpisuje slavo Rafaelu. Kolikorkrat sem bil v tej sobi, vselej sem uvidel, da je tudi umetnost hčerka božja. O Rafael, kako neizmerno velik se mi zdiš v tej „sobi podpisov“. „Dies kleine Gemach lässt sich durch kein Gold aufwiegen“ pravi navdušeni Dr. Klimsch. V tej sobi raja in se topí od same radosti vsako srce, ki je vneto za lepe umetnosti in ki plamti za visoke nebeške misli. Miroslav Overbeck (1789 do 1869), sam slaven slikar, je zapisal o tej čarobni sobi besede, katerih seveda ne umevamo v pravem pomenu, vendar so po človeško resnične: Kdor se v tej sobi okrog ozira, zamakne se, kakor sv. Štefan, in nebo vidi odprto in velečastvo jednorodjenega Sinu božjega. O sladko veselje, biti v tej sobi!

Stopimo torej vanjo in si jo oglejmo!

Na štirih stenah so štiri velike, klasično dovršene slike, ki so vse velepomembne. Predstavljajo nam alegorično štiri najvišje znanosti in umetnosti, namreč: bogoslovje, ki nas poučuje o najvišjem bitju, do katerega se sploh povzpne naš duh — o Bogu; modroslovje, ki nam razodeva zadnje vzroke vseh bitij na podlagi našega razuma; pravoslovje, ki nam vzdržuje podlago človeške družbe učeč nas, kaj je pravično in kaj krivično, in slednjič pesništvo, ki nam sladi in blaži zemeljsko življenje na najplemenitejši način. Celo obzorje človeškega duha: vera in veda, pravica in lepota — vse torej odseva iz teh dražestnih Rafaelovih umotvorov.

Kako obširno polje se tukaj odpre mislečemu geniju! Kako plamteče se vnema domišljija!

¹⁾ Gl. Dom in Svet l. 1893. str. 385.

²⁾ Gl. Dom in Svet l. 1893. str. 481.

Pred seboj zazremo précej sliko, ki ima ime „Disputa del Sacramento“ (pogovor o najsvetejšem zakramentu). Presv. Rešnje Telo je v bogoslovju najvišja skrivnost naše vere; kakor zvezde okoli solnca, tako se vsa druga vprašanja v bogoslovju sučejo okoli njega. Ta misel je tudi odličnega Rafaela vodila, ko je slikal ta prekrasni „pogovor“. Slika¹⁾ se deli v dva dela. Zgoraj vidimo nebo odprto. V bliščečem morju zlatih žarkov kraljuje Bog Oče, obdan od neštivilnih ljubkih angelov. Spodaj pod njim sedi na oblakih nebeški Izveličar; na obrazu mu sije neizrekljiva ljubezen in usmiljenje. Na njegovi desni strani se mu klanja Marija, na levi pa vidimo sv. Janeza Krstnika, ki, zroč tje

doli v neskončni vesmir, kaže na Jezusa, kakor bi hotel tukaj reči: „Glejte, ta je Jagnje božje, ki odjema grehe sveta!“ Poleg Marije in Janeza je na obeh straneh še več svetnikov, ob krajih sta sv. Peter in Pavel kot poglavarja in temelja-kamena sv. Cerkve. — Pod oblokom, na katerem stoluje Jezus, plava doli v zemeljsko nižavo bel golobček, sv. Duh, ki vzdržuje sveto Cerkev v večnih resnicah in jo varuje sleharnih zmot; obdajejo ga štirje angelčki, vsak z veliko knjigo v rokah, predstavljajoč štiri evangeliste, kateri so zapisali one večne resnice.

Drugi, spodnji del slike je na zemlji. Sredi na preprostem oltarju stoji lepa monstrancija z Najsvetejšim. Na levi in desni oltarja stojé dolge

Atenska šola. (Naslikal Rafael.)

vrste različnih svetnikov, izmed katerih se ta in oni pozna ali po obrazu ali po kakšnem znamenju. Tu vidimo slavne može, pobožne učenjake, mnogozaslužne učenike sv. Cerkve. Ta je utopljen v globoke, nebeške misli o Najsvetejšem; oni zrē strmēč na monstrancijo; drugi gleda v sinje nebeške višave; zopet drugi je zamaknjen v vročo serafinsko molitev. V nekaterih osebah spoznamo lahko znane svete učenjake. Na desni, postavim, vidimo sv. Avgušтина, ki pred seboj stoječemu mladeniču skrivnostne nauke narekuje; za njim v ozadju tiho premišljuje krepostni sveti Tomaž Akv.

Poleg mladeniča stoji mogočni Inocencij III., največji papež 13. stoletja; zadaj za njim vidimo Danteja z lovorovim vencem na glavi, njega, ki je vedno gorel v neomahljivem češčenju do Najvišjega. — Poleg oltarja dviguje Peter Lombarški svojo desnico proti nebu, on, ki je svojim neštivilnim učencem določno razlagal to skrivnost; zdi se, da hoče reči s sv. Pavlom poleg stoječim, kažoč gori v nebo: „Sedaj gledamo še skozi zrcalo v uganki, potlej — tam zgoraj — pa bomo videli z licem v lice.“ Oh, — rajski umotvor, ki obsega nebo in zemljo! Zgoraj obseva z vsakega obraza čisto veselje, nebeška zamaknjenost; spodaj, na zemlji, pa izražajo osebe še koprneče hrepenenje, nestrpno

¹⁾ Glej „Dom in Svet“ I. 1893. str. 289.

upanje nebeške glorie. In vendar je tudi čez to skupino na zemlji razlit blažen mir, oni mir, katerega se naučijo srce v resnem premišljevanju o Najsvetejšem. Kdo bi se mogel te podobe dovolj nagledati? Kdo bi se dovolj naučil nepopisnih občutkov, ki dvigajo dušo, ko gleda ta odsev nebeške lepote in večne resnice? Schadow, znani Rafaelov občudovalec, pravi o tej sliki: „Čim dalje jo gledam, tem bolj se mi oživlja in uredničuje vse, kar gledam; žive, resnične duhove vidim pred seboj... Ko sem to sliko dalje gledal, zdelo se mi je, da veje prijeten vetrič pomladnih dni, da se luč in gorkota igraje razlivata okrog mojih lic in las...“

Kakor ta slika neprimerno poveljuje vzvišeno bogoslovje, kraljico vseh ved, tako je dobila njena zvesta, plemenita služabnica, modroslovje, na nasprotni steni iste sobe duhovit in velekrasen izraz v sliki, ki jo, — sicer ne posebno primerno — imenujejo „Scuola d'Atene“ (Atenska šola). Kdor se je bavil z modroslovjem in pozna njegovo zgodovino, njega ta slika kar omami. Bodi però še tako odlično, to sliko opisovati se vendar nekako trese, kakor bi bilo nezmožno te orjaške naloge. Vrli P. A. Kuhn imenuje to sliko „... im Ganzen und Grossen wohl das glänzendste, kunstreichste und merkwürdigste Werk Rafael's...“ in ravno tako méni, „da že sama ta slika poplača potovanje v Rim!“ In prav govori.

V njej je Rafael, opirajoč se na učenega kardinala Bemba, razvil svoje bogate znanosti in umetniški veleum v popolni dovršenosti.

Izborni slikar nas vodi v prostorno obokan, klasičen tempel. Štiri visoke stopnice ga delijo v spodnji in zgornji del. Na stopnicah nam umetnik predstavlja grške in rimske modrijane in učenjake v različnih skupinah. In kako zanimivo je to storil! Mnogobrojne osebe slovečih modrijanov so polne življenja; njihove ideje je umetnik izrazil na obrazih ali vsaj na njihovem ponašanju.

Sredi med vsemi zazremo dve resni postavi v važnem medsebojnem pogovoru. Platon in Aristotel sta, voditelja dveh poglavitnih panog v modroslovju; ta realist, oni pa je idealist. Prvi stoji na levi ter kaže z desnico proti nebu, češ, od gori nam prihaja luč pravega razsvetljenja, gori stoluje božje bitje, tam gori so „ideje“, vzori vseh bitij, kakor to tako lepo uči Platonovo modroslovje. Aristotel pa, bistroumni mož izkustva, kaže z desnico doli — na zemljo, češ, vse, kar vemo, vemo iz svetovne izkušnje; kar tu spodaj vidimo in čutimo in izkusimo, to je sad naše vede. Izvrstno je Rafael s tem označil oba modrijana in razodel njihju nazore. — Tam na desni Platonovi vi-

dimo plešastega starčka Sokrata. Z učenci ponavlja najvažnejše nauke; na prstih šteje vprašanja in odgovore. Med vnetimi učenci zapazimo tudi Alcibijada v vojaški obleki, o katerem vemo, da je iskreno ljubil in čislal svojega učenika. — Pred Sokratom stoji na stopnicah velika skupina drugih ukaželjnih učencev; sredi med njimi kleči Protagora, zapisujoč svoja bogata opazovanja iz narave v obširne bukve. — Sredi stopnic leži osamljen Dijogen, ne brigaje se za ves svet; zanemarjen je v obleki in sitnega, kislega obraza; čuden posebnosti, ki misli, da je le tisti človek srečen, ki ne čuti v sebi nobenih potreb in nobenih nagonov, ki vsa hrepenenja v sebi — tudi vzvišena — umori.

Najlepša skupina pa je spodaj pred stopnicami na desni. Ha! ta skupina sama je že zase dovršen umotvor: Arhimed, najboljši matematik starega veka, pripogiblje se globoko ter riše s šestilom geometrijske črte na desčico. (V njem je hotel Rafael ob enem proslaviti velikega Bramanteja, zakaj Arhimed ima na sliki Bramantejev obraz). Kako pazljivi so okrog Arhimeda njegovi učenci! Samo zanimanje jih je. Prvi je pokleknil, da bi le bliže opazoval črte velikega učitelja; drugi, zlatolasi, ki nad njim sloni, kaže z levico, da se mu v glavi že dani o tem, kar razlaga Arhimed; tretjemu se pozna na smehlajočem obrazu, da že vse umeva. Zadaj za to skupino vidimo dva jako zala moža v noši XVI. veka. Kako-li sta onadva prišla v to družbo in kdo neki sta? Nadvojvoda Urbinski in njegov hvaležno udani Rafael sta. To je ob enem najlepša podoba Rafaelova, katero si je sam naredil... Po pravici se je postavil med modrijane.

Na tretji steni je poezija s svojimi največjimi zastopniki. Zopet slika, polna življenja!

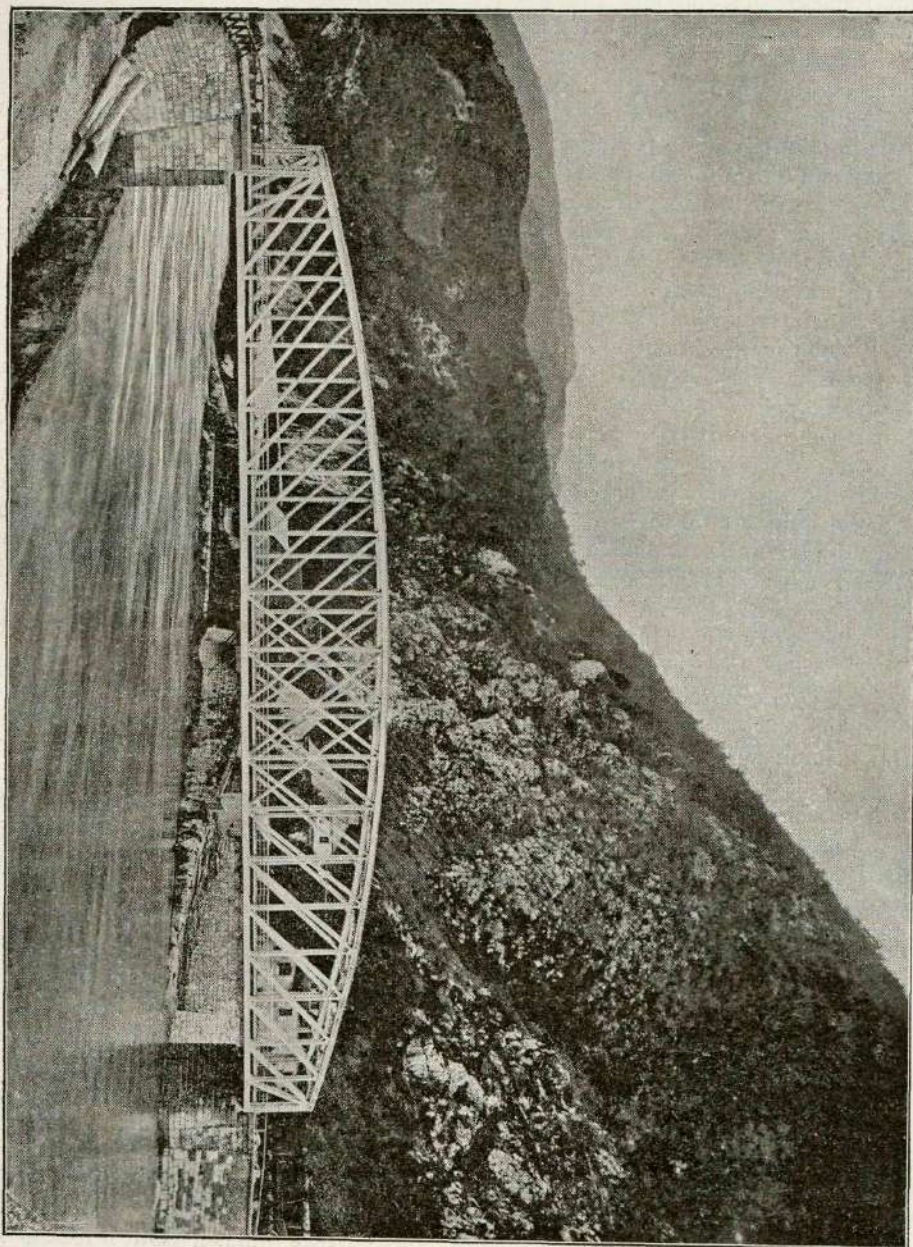
Na plodovitem, razkošno obraslem Parnasu zagledamo Apolona z lovorovim vencem na glavi, ki navdušeno, skoraj strastno gosla. Pred njim izvira žuboreča Hipokrena, lahko krile muze rajajo okoli njega v veselem kolu. Poleg njih poje slepi Homer svoje neprimerljive speve junaške, oče in nedosegljivi mojster vseh pevcev. Zadaj je Dante, orlu jednako mu žarijo oči, kakor da bi zrl po peklu, po vica in po nebesih svoje „Divine commedie“. Spredaj se smehlja mladostno lepi Vergilij; Ariost in otožni Tasso zreta v duhu svoje pustolovske junake. Od ljubezni zavzeti Petrarca sluška in pazi; hudomušni Boccaccio si izmišljuje zopet kako novelico. Duhoviti Pindar kuje novo odo; k njemu teče veseli Horacij, gotovo želeč, da bi se kaj naučil od njega. Ob strani pa molči suholični in pohotni Ovid, s prstom na ustnicah, kakor bi hotel zašepetati: pst, nisem vreden vaše družbe...

O četrti sliki, pravoslavju, ne govorimo, ker je preprostejša in bi se preveč zamudili.¹⁾

4. Zadnja soba se imenuje „Stanza dell' Incendio“ (soba požara). L. 827., pod vlado Leona IV., je nastal v Rimu grozen požar, ki je pokončal celi mestni del okolice sv. Petra;

bila je celó strašna nevarnost, da se vname cerkev sama. V najhujšem trenutku dvigne Leon IV. svojo roko ter stori ž njo čez požar sv. križ, proseč od Boga pomoči, in glej! kakor bi trenil, premine plamen ter pogasne pogubni ogenj. Ta mična legenda je dala Rafaelu dobrodošlo

Most čez Savo pri Radečah. (Od strani.)

snov za krasno sliko v tej sobi.²⁾ Uprizoril je oni trenutek, ko ogenj še najhuje razsaja. Noč je sicer, a plapolajoči plameni jo razsvetlujejo.

¹⁾ Glej „Dom in Svet“ l. 1893., str. 241.

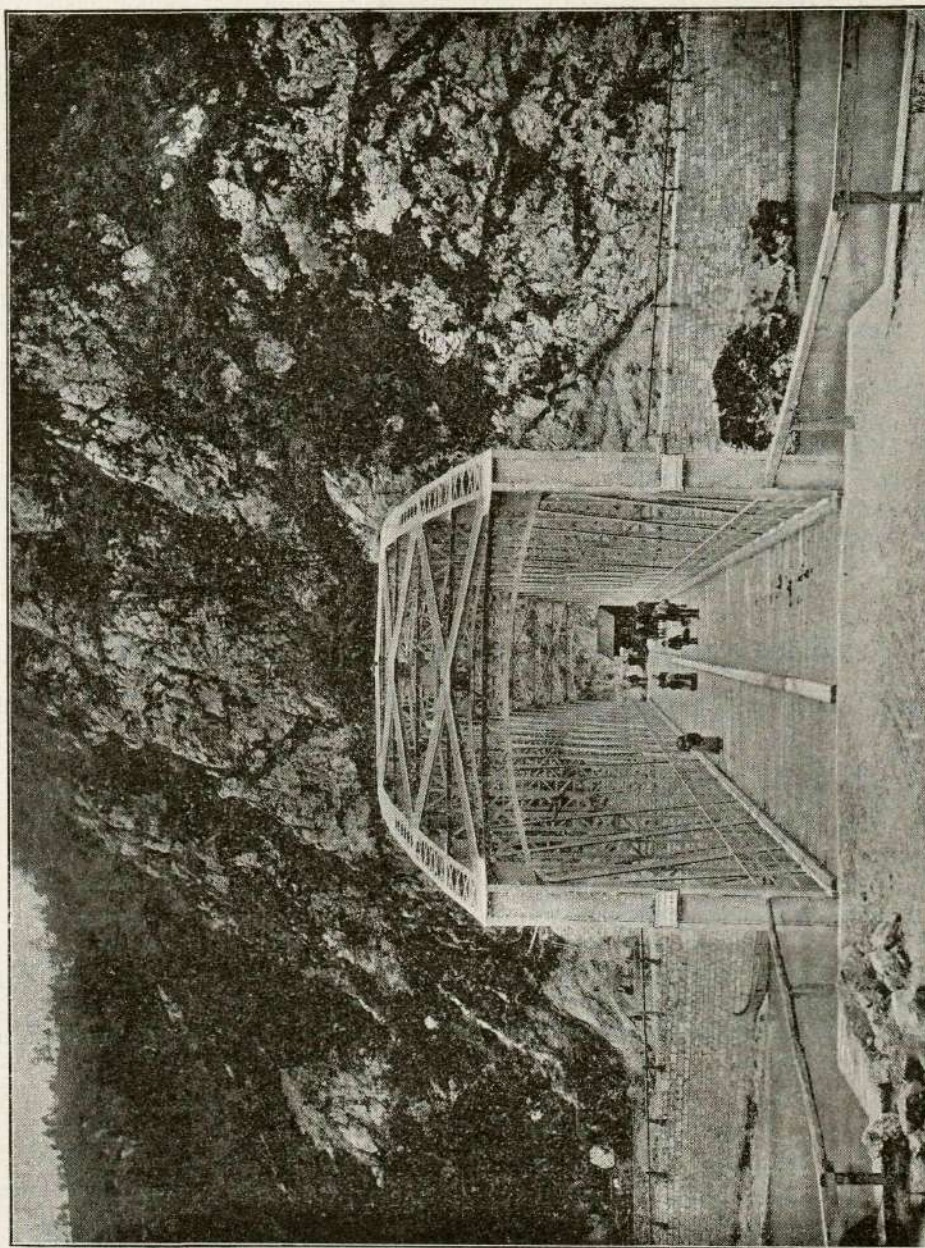
²⁾ Glej „Dom in Svet“ l. 1893., str. 337.

Po celem mestu je le strah; ljudstvo je zbegano, žene plakajo in nosijo otroke iz hiš; tu drvi vrli sin s priletnim očetom na ramah, da bi ga rešil; tam škropijo, tam samo vpijejo v obupnem pogubljenju. Ganljiv prizor, ki gledalčevo srce globoko pretrese!

Zadnja slika predokuje sijajno zmago Leona IV. nad Saraceni pri Ostiji. Leon IV. (z obrazom Leona X.), ki je sam vodil krvavo bitko, zahvaljuje proti nebu obrnjen Vsegamogočnega za podeljeno zmago. Pred papežem vidimo divje čete premaganih Saracenov, ki se

klanjajo velikemu poglavarju sv. Cerkve. Zgodovina in ideja se prelepo vjemata.

S tem se končava Rafaelovo občudovanja vredno delo. Victoria! Zmaga! Zmaga svete Cerkve je snov, ki je vodila v teh sobah najspretnejšo umetniško roko. Tej vesoljni zmagi

Most čez Savo pri Radečah. (Od spredaj.)

se mora slednjič ukloniti ves svet, tudi najstrastnejši sovražniki sv. Cerkve. „Ego vici mundum — jaz sem svet premagal“, dejal je nekdanji božji Izveličar svojim apostolom. Slavospev njegove svetovne zmage so tudi divne „stanze di Raffaello.“

Venec na glavo vrlemu umetniku, ki je to zmago tako lepo in vzvišeno in duhovito upodobil!

Med tem pa, ko je Rafael slikal svoje „stanze“ v kraljevem Vatikanu, dovršil je še več drugih izbornih slik, katere povsodi, kjerkoli se naha-

jajo, smatrajo najdražjimi biserji lepih umetnostij. Prvo mesto med njimi zavzemajo radi svoje čudapolne krasote njegove Madonne — Marije.

Rafael je največji in najplodovitejši slikar nebeške Device. Marijine čednosti je izrazil že Fra Angelico silno lepo; Marijina ljubeznivost in miloba se razodevata na njegovih slikah v nebeški krasoti. Rafael se je pa v svojih Madonnah povzdignil še više. Nadnaravni značaj je združil namreč na Marijinih slikah z neprimerljivo naravno lepoto. Gledalec misli, da Marija živi na Rafaelovih slikah, a tako je nad vse pojme lepa, da v njej takoj spoznamo kraljico nebes, a tudi najlepšo devico, „blaženo med ženami“. Rafaelove Marije so prikazni iz sv. raja. V njih zrè na nas neskončno ljuba in nepopisno mila Mati Jezusova. Pred njo se vname čisti ogenj svete ljubezni do Marije. In ta ljubezen rodi najslajše zaupanje do nje, s katerim se zatekamo k njej v življenja viharjih. Pred njo bi zapel iz globin plamtečih prsij, da bi donelo čez log in plan, po zemlji in po nebu:

Zvezda svetla jutranja,
Vseh devic lepota;
Radost zemlje in neba
Tvoja je krasota!

Da, da, to je tista predobrotljiva kraljica, pred katero s solzami pojejo verni zemljani:

O devica, pomočnica
Bila si in boš nam Ti!
Le sladkosti in blagosti
Tvoja roka nam deli!

Najlepše in tudi najbolj znane Marijine podobe Rafaelove so sledeče:

„Madonna della sedia“, ki se sedaj nahaja v slikarski zbirki Pitti v Florenciji, in katero smo že omenili. Kdo ne pozna te slike? Kdo je še ni videl? Marija sedi na preprostem stolu (sedia); na prsi pritiska svoje Božje Dete s polno materno ljubeznijo; sv. Janez Krstnik, mali deček, pa stoji poleg njenih kolen, kot bi želel, da bi i njega objela. Ako sodimo to sliko iz zgolj umetnostno-naravnega stališča, priznati moramo, da lepše žene-matere še nikdo ni slikal, kakor je ta Marija. Lepšega in ljubeznivejšega obraza nikjer solnce ne obseva. A z ravno to rajsko lepoto hoče Rafael izraziti, da je Marija neskončno več, kakor vse druge navadne matere, da presega vse, kakor po svoji dušni, tako tudi po svoji telesni krasoti.

(Dalje.)

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratike“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

Uprav zaradi tega, ker so pratike sedaj književna posebnost: posamezne navadno brez pomena, a v celoti vendar-le ne majhne slovstvene veljave in zanimivosti, podajem tu vsebino vseh dosedanjih pratik, navajajoč „voščila za novo leto“ in druge sestavke po naslovih.¹⁾ Vsekako bi bilo škoda, ko bi se vse to skromno, a tem zaslužnejše slovstvo do cela prezrlo v naši književni zgodovini.

1845.

Kaj pomenijo dvanajstera nebeška znamenja v pratiki? — Zgodovina pratik. (Spisal Fr. Metelko.) — Prijazen pogovor s kmečkimi gospodarji, mladimi in starimi. — Od malih praznikov ali sopraznikov. — Voščila ta pratika sicer še nima; a kot voščilo, s katerim se je takoj prvo leto jako značilno predstavila Slo-

vencem, smemo smatrati poslednjo kitico že preje navedene pesmice:

Le kar s časom se ne gane,
Vedno staro bod' pri nas:
Stara vera naj ostane
In poštenost vsaki čas!

To je pošten slovenski program, kateremu je „Velika pratika“ — čast ji! — vedno zvesta ostala! — Koncem spisa o sopraznikih so še te-le kitice:

Priden se dobro živi,
Lénec pa lakot trpi;
Delo da moč nam junaško,
Lenoba pa paljco beraško.

Delo da zdravo nam kri,
Stori, da jed nam diši,
Delo život nam trdi,
Lenoba ga pa umori.

Kaj časa t' lenoba požrè,
Po petah uboštvo ji grè,
Prikrajša življenje nam drago,
Za nami pusti vse nago.

¹⁾ Običajne pratikarske, deloma vedno ponavljajoče se članke seveda izpuščam, n. pr. Uganjke, Sejmi, Lestvice kolkov, Posebni (zgodovinski) spomini, Lunski spremini, Statistična poročila itd.

to lahko rečem, ni malo; zato sem mu pa tudi obljubil, da se ga spomnim v bukvah, kadar vzamem zopet pero v svojo desno roko. Slutim, da bi bil stric rad videl, ko bi ga bil bolje pohvalil, a hud zato ne bo, saj sva si zadnjič segla v roke, da ostaneva prijatelja, pridi karkoli.

Opravljal pa nisem njega in ne nikogar, dasi se kaj takaga rado očita človeku, ki piše — resnico.

Bog daj vsaki družini vsaj jedno tako požrtvovalno sestro, kakoršna je bila Ivanka, in na koncu vseh razporov, katerih ne manjka, vsaj jedno — svatbo.

Ob slavčevih glasih.

Za goro igrajo zarníce,
Večerni veter šumi,
Ob oknu mi boža lice
In trudno okó dremotí.

Ob reki na mladi rakiti
Popeva slavec v somrak
Mordà o deželi čestiti,
Kjer solnca ne skriva oblak.

Kjer morje se v sivi dalji
Dotika nebésnih mejá,
Na tihem, samotnem oskalji
Poslednji mu žar trepetá.

Mordà o palmovem gaju,
Kjer potnik uživa hlad,
O mirtah, ki v mirnem kraju
Porajajo bel mu sad.

Mordà o harfi donečni,
Ki toži milôbno takó,
O pali nadeji srečni,
O srci, ki mrje za njó.

Mordà o siroti sanjavi,
Ki s tajno solzo v očeh
Pod lavorjem vzdihá na travi
Ob grobih prerastenih dveh.

Zdaj jarne, mogočno zveneče,
Zdaj tihe, kot daljni odmev,
Zdaj sladke, zdaj glase tožeče
Obsega čarobni napev.

Za goro igrajo zarníce,
Kot solnčnih pokrajin odsvit,
Moj duh je ob pevânju ptice
Nemiren, nestanovit.

Kako bi na slóbodni poti
Po zraku jaz plaval od tod,
A pticam le dal je peroti
Nebeški in večni Gospod.

O človek, nikar se ne moti!
Zadremliji, zatvori posluh!
Mogóčneje, lažje peroti
Od slavčevih íma — tvoj duh.

Anton Medved.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

Leta 1512. je naročil Žiga Conti, Julija II. dvorni tajnik, neko drugo Marijino podobo. Rafael mu jo je kmalu zgotovil; Contiju na čast, ki je bil doma iz mesta Foligno, imenoval jo je „Madonna di Foligno“. Zopet klasičen umotvor, dragocen zaklad vatikanske zbirke, v kateri se sedaj nahaja. V nebeških višavah stoluje Marija na lahkem oblaku, v blesteči svetlobi. Spodaj na zemlji pa kleči sv. Frančišek Asiški, ves utopljen v Marijino češčenje; a poleg njega stoji sv. Janez Krstnik, vabljivo kažoč z desnico gori na Marijo. Na drugi strani pa kleči Conti; pobožno moli s sklenjenimi rokami, sveti Hijeronim ga boža z levico, ozirajoč se zaupljivo k Mariji ter ji priporoča Contija; skoraj

se čujejo iz njegovih ust besede: „Pomagaj mu vendar, o Marija, saj si tako dobra mati!“ In res — zdi se, da Marija takoj usliši prošnjo, zakaj milo se ozre na Contija, in dete Jezus se že hoče izviti iz njenih rok ter stopiti doli k prošnjiku, da bi mu izpolnil gorečo prošnjo. V ozadju na sliki se vidijo stolpi in hiše mesta Foligno, nad katerim se prijazno razprostira jasnobojna mavrica. Marija je na prejšnji sliki naravno lepa brez primere, na tej je nepopisno mila in polna usmiljenja. Istina . . . to je „mati milosti, življenje, sladkost in upanje naše!“ Za to podobo Rafael ni našel na zemlji nobenega vzorca, iskal si ga je brezdvomno z živo domišljijo v nebesih. Ko sem občudoval to Madonno, spomnil sem se onih besed, katere

je plemeniti Eichendorf s solzami zapel Mariji na čast:

Auf des ew'gen Bundes Bogen,
Ernst von Glorien umblüht,
Stehst du über Land und Wogen,
Und ein himmlisch Sehnen zieht,
Alles Leben himmelwärts
An das grosse Mutterherz! . . .

Najbolj nadnaravni značaj je pa Rafael utisnil tako zvani „Madonni di Sisto“, ki diči sedaj kot največji biser slikarsko zbirko v Draždanih. Svoje ime nam razlaga slika sama. Na zemeljski krogli, obdani od viharjih oblakov, stoji mirno Marija z Jezusom v naročju. Okrog in okrog jo spremlja neštevilna množica angelov, katerih čedne glavice se vidijo v modrosinjem ozračju. Pod njo sedi na desni Sikst IV., milo proseč od nje pomoči, a na desni strani zre v nižave sv. Katarina Sijenska; zdi se, da hoče tje doli zaklicati: „Le prosite, Marija vam bo pomagala!“ Spodaj pa se naslanjata ob rob dva angela z brezskrbnim, presrečnim obličjem; — a že tako ljubka in mila in tako rajsko vesela, da lepših angelčkov še gotovo ni noben čopič načrtal; angelske sreče še nikdo ni tako klasično izrazil. Barve na tej sliki so naravne in tako blagodejne, da boljših Rafael pač ne bi bil mogel izvoliti; obleka plapola in vihra v umetno zvutih gubah, kakor bi res veter pihljal mimo Marije. Obraz nebeške Device je jako veličasten. Iz drugih Rafaelovih slik se nam smehlja neka veselost in srečna zadovoljnost —, na tej ne tako. Tukaj vlada nadzemeljska resnoba; naša zemlja je dolina solz, življenje je viharno, črn grob se nam odpira, kamorkoli se ozremo, pred to sliko občutimo, kako grenke so sicer resnične besede, s katerimi molimo k Mariji: „ . . . k Tebi vpijemo zapuščeni Evini otroci, k Tebi vzdihujemo žalostni in objokani v tej solzni dolini.“ K vzorno-divni „Madonni di Sisto“, ménim, je zrl Al. Manzoni, ko je, pesniško nadahnut, zapel k Mariji svoj slavošpev:

Nelle paure della veglia bruna
Te noma il fanciulletto; a Te tremante,
Quando ingrossa la fortuna,
Ricorre il navigante.
La feminetta nel Tuo sen regale
La sua spregiata lacrima depone
Ed a Te, beata, della sua immortale
Alma gli affanni espone! . . .

L. 1516. se je lotil Rafael še drugega dela, ki spada tudi med najslavnejše njegovih umotvorov. Po naročilu Leona X. je Rafael narisal deset dogodeb iz „Dejanja apostolskega“. Njegove načrte je poslal papež v Belgijo, v mesto Arras, kjer so jih v svetovno-znani tovarni

Petra van Aelst vtkali v silno dragocene preproge (tapete). Te preproge so bile čarobno delo; leta 1518. so jih obesili na stene v Sikstinski kapeli, in vse je strmel nad njih krasoto. De Grassis, Leonov tajnik, pripoveduje, da so množice radovednega ljudstva trumoma vrele v Vatikan in rekle: „Nič lepšega ni na svetu!“ On nam tudi pové, da so preproge veljale 70.000 zlatov, kar je ogromna vsota za tisti čas. Te preproge imajo svojo zgodovino. L. 1527. so prihrule divje, surove čete nemških pustolovcev, tisti razvpiti „Landsknechte“, v Rim. Kar jim je prišlo pod roko, vse so kruto uničili. Oh, koliko dragocenih, slavnih umetnin so takrat roparsko pokončali! Tudi one preproge so odtrgali s sten; nekatere so celó razčesnili ter izpulili iz njih vtkano zlato. Francoski knez Montmorency je ostale kupil ter jih je zopet leta 1553. daroval papežu Juliju III. V francoski prekuciji so jih pa francoski grabeži odnesli iz Rima ter so jih prodali nekemu židovskemu krošnjarju, ki jih je tudi grozno pokvaril, skoraj vsako zlato nit je iz njih izpulil in v svoji nenasitljivi skoposti prodal. Po težkih pogajanjih jih je zopet kupil Pij VII. ter jih postavil v Vatikan, kjer še dandanes visé. Se vé, niso niti senca od tega, kar so bile prej . . .

Pazljiv obiskovalec vatikanske palače bo v njej našel še marsikaj, kar nas spominja nesmrtnega Rafaela. Tako občuduje velikanske hodnike, po katerih je prišel v „stanze“. Tudi nje je Rafael mojstersko okrasil s prelepimi slikami. Uprizoril je več pripovedij iz starega zakona in jih je združil v harmonično celoto z različnim, v vseh mogočih barvah blestečim lepoticjem, posnemajoč stare grške in rimske slike.

V cerkvi „della Pace“ se vidijo Rafaelove krasne „Sibile“, pri sv. Avguštinu v Rimu njegov krepstni „Izajija“; v različnih cerkvah, samostanih, zasebnih in javnih pinakotekah občudujemo še dolgo vrsto njegovih Madon. V Florenciji strmimo nad njegovim Ezechijelom¹⁾, v Bologni nad njegovo sv. Cecilijo. Pariz in London ne bi za ves svet dala Rafaelovih umotvorov, katere skrbno hranita v svojem ozidju.

Slavni mogotci one dôle so si šteli v čast, da jih je slikal Rafael, ki je naročena dela zvršil vselej, kakor je ob sebi umevno, mojstersko lepo. Julij II., Leon X., Inghirami, rimski prelat in Rafaelov posebni prijatelj in dobrotnik, Ivana, aragonska kraljica i. dr. so dobili po Rafaelovi roki nesmrtnost.

Še jedno sliko nam je posebej omeniti; ne smemo je prezreti in to tem manje, ker je

¹⁾ „Dom in Svet“ I. 1892, str. 392, 393.

Rafaelovo zadnje delo. Jezus ji je vzvišena snov, kakor je bil Jezus snov prvi Rafaelovi sliki; ž njim je torej angelski umetnik začel, ž njim tudi končal. — Kakor pa srebrno-beli labod za zadnji trenutek svojega življenja najkrasnejšo pesem prihrani in isto takrat najlepše zapoje, tako je tudi Rafael ob grobu svojih dni ustvaril najsijajnejše delo. O kako čudno lepo, nebeško vzvišeno je! Je-li mogoče, da je nastalo pod tresočo se roko zemeljskega umetnika? Ni ga li slikal rajski Seraf, kateri je bil priča prizoru, ki se nam kaže na minljivem platnu? Wessenberg piše o tem delu navdušen: „To veliko mojstersko delo, morebiti najbolj vzvišeno in krasno, morebiti najbolj dovršeno vsega slikarstva, očarja domišljijo gledalčeve, da se, ko to sliko opazuje, tako rekoč preseli v sveta bivališča večnega kraljestva in božjega miru...“

A oglejmo si sliko samo, da nas zamaknjeni kritiki s svojimi slavošpevi in visokoletečimi ocenami preveč ne omamijo.

Sv. Lukež nam v devetem poglavju svojega evangelija pripoveduje čudovito izpremenjenje Jezusovo na gori Tabor. „Jezus... je vzel — tako piše evangelist — Petra in Jakoba in Janeza in šel na goro molit. In ko je molil, izpremenila se je podoba njegovega obličja, in oblačilo njegovo je bilo belo in svetlo. In glej, dva moža sta govorila ž njim, katera sta bila Mojzes in Elija, katera sta se prikazala v slavi in sta govorila o koncu njegovem... A Peter in katera sta bila ž njim, bili so zaspali, toda, ko se prebudé, videli so veličastvo njegovo.“

Ta odlomek iz sv. zgodovine dal je Rafaelu povod slikati „Jezusovo izpremenjenje — la trasfigurazione“. Rafael je pa to izpremenjenje na duhovit način spojil z drugim dogodkom, ki je z onim v najožji zvezi. Evangelist namreč nadaljuje povest tako-le: „Zgodí se pa drugi dan, ko pridejo z gore, sreča jih veliko ljudstva. In glej, mož iz ljudstva zavpije, govoreč: „Učenik, prosim te, ozri se na sina mojega, zakaj jedini mi je. In glej, hudič ga napada, in kar kriči in lomi ga, da se peni, in komaj potem odide od njega, ko ga je zvil. In prosil sem (včera) tvoje učence, naj bi ga izgnali, pa niso mogli.“

Oba dogodka, ki sta se res v tistem času godila, izvolil si je torej Rafael za krono svoje umetnosti. Na zeleni trati prijaznega hriba zaspé trije apostoli: mahoma se prebudé, ozró se v višavo, a glej, čudo! nad zemljo v zraku plavajoč zasveti se jim Jezus v neskončnem blesku in nepopisni luči, kakoršne še njihovo oko ni nikdar videlo. Na levi in desni pa zagledajo dva moža, ta prikazen jih presune, preveč žareča luč jim jemlje vid, Peter in Janez si zato z roko zakrivata lice... To je prizor na prvem, zgornjem

delu slike. Spodaj pod hribom nam pa Rafael predstavlja oni burni dogodek, ko oče ravno tisti čas pripelje svojega sina k drugim, zdolaj pod Taborom ostalim apostolom, da bi ga ozdravili, a ga ne morejo. Ako je zgornji del tihoten, mirno veličasten in svet, vlada spodaj dramatično gibanje: oče nujno poriva mesečnega dečka med apostole; pogled na sina je grozen; ravno ga lomi, da je strah; roke krčevito steza, obledele oči mu štrlé iz lobanje, mučne bolečine se mu poznajo po celem životu. Milo, milo ga je pogledati. Kdo se ga ne bi usmilit! Poleg njega še neka ženska klečé prosi, nanj kažoč, da bi ga vender apostoli ozdravili. A kakšna prevara! Apostoli se ga branijo, češ: kako bomo mi pomagali?! Jeden izmed njih odločno kaže z levico gori na Tabor, kakor bi hotel reči: Tam gori je On, ki jedini pomaga. Za očetom pa stoji neki mož, ki se ježi nad apostoli, češ: eh, kakšni čudotvorni apostoli ste pa vi, če še mesečnega otroka ne morete ozdraviti!...

Kaj vse je pač Rafael v tej skupini izrazil! Vse živi, vse se kreta, vse govori. Živahnejšega prizora si niti misliti ne moremo.

Zgornji del je Rafael sam popolnoma dovršil. Barve so kaj srečno izbrane. Obleka je bela kakor sneg, obraz pa žarí kakor solnce. Jezus obrača oči in roke proti nebu, tje, od koder prihaja njegovo velečastvo. Na obrazu mu sije blagodejna ljubeznivost, kakoršna je sploh le v njem, ki „je krotek in iz srca ponižen“.

Spodnji del je Rafael samo načrtal, dovršili so ga z barvami njegovi učenci, tu in tam celó manj srečno, zakaj Rafael sam bi bil rabil bolj soglasne barve.

Ta jedina slika bi zadostovala za svetovno, neminljivo slavo genialnega Rafaela. Za vselej ostane vzor lepih umetnostij. Rafael jo je zvršil po naročilu kardinala Julijana de Medici, poznejšega papeža Klementa VII. Namenjena je bila prvotno za stolno cerkev v Narbonni; ker je pa bila tako nad vse krasna, prosili so Rimljani kardinala Julijana, naj jo vendar ohrani Rimu. In res, veledušni Medicejec jo je podaril cerkvi S. Pietro in Montorio, kamor so odslej nad dvesto let romali vneti čistilci Rafaelovi občudovat jo. Leta 1797. zadela je i to sliko, kakor tisoč drugih, tužna usoda —: Francozi so jo siloma odnesli v Pariz, kjer so jo cenili na pol drugi milijon frankov. Pij VII. jo je dobil k sreči nazaj in sedaj povekšuje kot neprecenljiv zaklad najslavnejšo zbirko v Vatikanu. V cerkvi sv. Petra visi blizu kupole jako dober posnetek v mozaiku. Kadar zvečer izliva zlato solnce svoje žarke v sv. Petra baziliko, takrat nepopisno lepo blišči to „izpremenjenje Kristu-

sovo“ v morju čarobne svetlobe. Solze veselja oblijejo paznega gledalca, ki občuduje to delo, ki se dá le gledati in občudovati, ne pa dovolj popisati.

„Kdor je videl Rafaelovo „izpremenjenje“, ta ne bo po drugem vprašal, videl je res pravo velečastno izpremenjenje, kakoršno sploh more človeška umetnost ustvariti, in človeško oko prenašati“. . . pravi odlični kritik Schadow.

Rafael sam je bil v ta najlepši sad svojega delovanja ves zaljubljen. Nanj je vporabil vso svojo orjaško sposobnost. Vasari lepo in resnično dé: „Zdi se, da je ta nedosegljiv veleum, Rafael, zbral vse svoje moči, katere je imel, da bi v obličju Izveličarjevem zadnjič razodel vse sile in kreposti lepih umetnostij; zakaj, ko je dovršil to rajsko obličje, potem ni prijel več čopiča, smrt ga je doletela.“

Pomladi l. 1520. je namreč Rafael zbolel, ko je dovršil šele komaj polovico „izpremenjenja“. Pogubna mrzlica ga strese; hitro ginejo njegove moči; roke, ki niso do takrat še nikdar počivale, ki so ustvarile v primeroma jako kratkem času neverjetno veliko, odrekle so dolžno pokorščino. Pred svojo smrtno posteljo velel je postaviti Rafael svoje zadnje delo, to ganljivo „izpremenjenje“. Vedno in vedno je upiral zatemnele oči v Jezusa; zroč v njegovo obličje, zatise trudne oči, da bi — upamo, takoj zagledal z dušo svojo obličje Onega, katerega je tukaj vesoljnemu svetu uprizoril tako neizrekljivo lepo. Na veliki petek, dné 6. mal. travna, leta 1520. na svoj rojstveni dan je umrl, star šele 37 let. Za večni Rim je bila njegova smrt nenadomestljiva izguba, grozen udarec. Ljudstvo je jokalo; sam Leon X. je prelival grenke solze in dolgo se ni dal utolažiti. K Rafaelovemu odru,

pred katerim je vedno stalo „izpremenjenje“ — pač lepo znamenje njegove smrti — vrelo je na stotisoče žalujočega naroda. Rafael je bil namreč ljubljeneč rimskega ljudstva. On v Rimu ni slovel samo kot vzoren umetnik, ne, poznalo ga je celo večno mesto in ž njim Italija in inozemstvo kot moža posebno čednostnega značaja. Reklo se je obče: Rafael je lep, kakor angel, nedolžen, kakor angel, in slika, kakor bi bil angel! Pokopali so ga v Pantheonu, kjer še sedaj počivajo njegovi zemeljski ostanki. Kardinal Bembo, njegov iskreni prijatelj in ljubeznivi svetovalec, zložil mu je klasičen grobni napis, ki se glasi:

*Ille hic est Rafael, timuit quo sospite vinci
Rerum magna parens et moriente mori.*

Krasne besede! katere bi prosto poslovenili: Oni slavní Rafael tukaj počiva; v njegovem življenju se je bala velika mati stvarjenja (narava), da jo bo premagal, a ž njegovo smrtjo se je bala, da bo tudi sama umrla!

Vasari, ves zavzet za njegovo velikost, proslavlja ga lepo, ko pravi v odličnem življenjepisu: „Srečni in blaženi veleum! Vsakdo rad o Tebi govori; poveljuje Tvoja dela in občuduje vsako črto, katero si Ti zapustil. Skoraj bi bilo s smrtjo tega plemenitega umetnika tudi slikarstvo izmrlo, zakaj, ko je on zatisnil oči, oslepel je tako rekoč tudi ono. Nam pa, ki še živimo, ostaje dolžnost, dobri, ali boljše rečeno, popolni vzgled posnemati, katerega nam je zapustil. Njegov spomin moramo hvaležno v srcu ohraniti, kakor to tirja naša dolžnost in zahtevajo njegove nesmrtné zasluge. Ohranimo mu torej častitljiv spomin v besedi in govoru!“

In tako bodi!

(Dalje.)

Ljubljanski potres.

(Spisal dr. Fr. L.)

(Konec.)

Ako že ob drugih časih radi pozvedujemo, iz katerih vzrokov izvirajo razni dogodki v naravi, koliko bolj tedaj, kadar so nam dogodki živo pred očmi! Tako smo tudi v dosedanjih dnevih ljubljanskega potresa živo razpravljali in obdelovali vprašanje, od kod je neki ta moč, ali kaj se godi pod zemljo, da nam dela tak nemir nad zemljo? Bavili smo se s tem v pogovorih, čitali smo nove in stare knjige, rado vedno segali po časopisih in izkušali zvedeti kaj trdnega. A zvedeli nismo. Zlasti to je rojilo večini po glavi, ali se bo potres še po-

navljal, ali ne; ali se bodo naša tla gibala še dolgo, ali pa se smemo mirno oddahnuti in potolažiti tudi boječe znance. Ne, tudi tega nismo zvedeli. Mnogim namreč, ki so napovedovali razne reči natančno, nismo mogli verjeti, ker se je lahko videla laž ali izmišljotina. Kdor je pa pisal ta čas o potresu umno, povedal je samo nekaj splošnih mislij ali pa zgodovinskih dogodkov, in priznal je naposled, da več ne vé.

Pripoznati svojo nevednost, to je lep kos modrosti. Mislim, da drugače tudi mi ne smemo ravnati. Zato ne mislimo v teh-le vrsticah po-

deželo ter je nastavljal v Gospi-Sveti Teodorika podškofa za Karantanijo in Panonijo, torej tudi v krajih, kateri so spadali pod akvilejski patrijarhat. Zaradi tega pa je nastal prepir med Akvilejo in Solnogradom o duhovni jurisdikciji ali sodni oblasti v istih pokrajinah. Patrijarh Ursus se je pozival na starodavna prava, rekoč, da ima Akvileja pravico do Karantanije že od časov ssem, predno so Longobardi zavzeli Italijo (568), nadškof Arno pa se je opiral na odločbe papežev Zaharije, Štefana III. in Pavla I. (l. 741. do 767.), kateri so Karantanijo prisojali Solnogradu. Stvar je razsodil cesar Karol Veliki na državnem zboru v Aachenu dne 14. rožnika l. 811. tako-le: Drava bodi v bodoče meja med obema metropolijama; južne pokrajine naj oskrbljuje Akvileja, severne pa Solnograd; sicer naj cerkvi ob obeh bregovih reke v miru ohranita svoja posestva.¹⁾

Tako je ostalo Celje in vsa okolica pod Akvilejo tje v sredino XVIII. stoletja.

Akvilejski patrijarhat.

Škofija akvilejske cerkve se je v srednjih časih daleč razširjala, od Livence in Taljamenta v Benečiji do Kolpe in Sotle ob Hrvaški, od Jadranskega morja in Snežnika do Drave, skoz Furlanijo, Kranjsko, Koroško, Štajersko. Akvilejski patrijarhi so razven cerkvenih opravil v svoji in v podružnih škofijah od leta 1077. na dalje tudi deželsko oblast imeli nad Furlanijo, Istro in Krájino; mnogokrat so jih zadela papeževa in cesarjeva poslanstva.²⁾

Akvilejski patrijarhi pa niso mogli oskrbovati izročene čede; zato je so jim bili v pomoč podružni škofi, in te so nekaj pošiljali v posameznih poročilih, nekaj so jih odločevali v svoje vesoljne namestnike. Vendar stanovitnega podškofa v kakem posebnem delu akvilejskega patrijarhata ni bilo nikjer postavljenega, kakor so solnograški nadškofje imeli najpreje svojega podškofa pri Gospi-Sveti, pozneje pa so ustano-

vili škofove na Krki, v Lavanti in v Sekovem. Samo patrijarh Bertold je l. 1238. pri papežu Gregoriju IX. besedo na to obračal, naj bi se pičenska škofija v Istri prenesla ali pa nova škofija ustanovila v Gornjemgradu v gornji Savinjski dolini; papež je tudi v to privolil, in poročila dal do pičenskega škofa Popona, vendar je ta reč zaostala iz neznanih vzrokov. Pozneje l. 1438. do 1456. je pičenski škof Martin v Ljubljani pri sv. Nikolaju stal kot namestnik izvoljenega akvilejskega patrijarha Lavrencija, preje lavantskega škofa, katerega vendar papež Evgenij IV. ni hotel potrditi.

Razven cerkvenih opravil, katera so vršili podružni škofi akvilejskega patrijarha le po samem in o posebnih časih, treba je bilo vedno paziti in gledati na posamezne cerkve in njihove pastirje. Iz prva so tako skrb patrijarhu prevzemali arhidijakoni ali veliki dijakoni, ki so bili ustanovljeni pri stolni cerkvi. Prvi akvilejski arhidijakon se po imenu nahaja Sigi-
frid leta 813.; dalje se bere leta 1100. Ulrik korarski predstojnik in arhidijakon; l. 1135. je v ustanovnem pismu zatiškega samostana za patrijarha Peregrina podpisan tisti ali drugi Ulrik arhidijakon akvilejske cerkve; in še drugi ali tretji Ulrik se nahaja l. 1176. Dalje se berejo: l. 1191. arhidijakon Peregrin, l. 1208. Henrik, l. 1283. Joanez, in l. 1295. Gilo, in še l. 1350. arhidijakon Nikolaj. Zavoljo obilnih opravil duhovnega sodstva pa so patrijarhi začeli si jemati vesoljne vikarje ali namestnike; tak je bil l. 1307. Albert opat sekstanskega samostana, l. 1342. Nikolaj zaderski nadškof, leta 1402. Konrad skaderski, l. 1417. Bartolomej placenski, in l. 1468. Antonij konkordijski škof.

Še dalje se je pokazala potreba, da so bili tudi po deželi arhidijakoni postavljeni za posebne krajine. Leta 1122. je patrijarh Gerard čividalskemu korarstvu dal arhidijakonove pravice za cerkve po Furlaniji; l. 1169. se nahaja prvi arhidijakon Walter za Koroško; l. 1173. prvi za Savinjsko dolino ali spodnji Štajer, namreč Bertold; in l. 1238. se prvi imenuje Henrik kot arhidijakon za Kranjsko. (Dalje.)

¹⁾ Letop. Mat. Slov. 1884, 135.

²⁾ P. Hicinger: Zlati Vek 36 sl.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

X. Leonardo da Vinci.

Blažena rojstvena tla velikih mož; saj oni oslavljajo svojo domovino in svoj čas v zlati knjigi svetovne zgodovine in jo okrašajo z ble-

stečim sijajem. Vse drugo mine, utihne, zamrje . . . le njihova dela živé in dadé dotičnemu kraju in času slaven in neminljiv spomin.

Tak kraj — zakaj-li ne bi tega opetovano priznali? — je rajsko lepi kos laške zemlje od

Florencije tje doli do Rima, a tak čas je XV. in XVI. vek. Kakšne velmože sta nam rodila! Nikjer ne poznamo tega bolj, kakor v lepih umetnostih; na tem polju se je storilo največ, lahko rečemo: neverjetno veliko. Poleg že opisanih velikanov iz te dóbe se blišče še marsikatera druga imena, med njimi tudi ime: Leonardo da Vinci. Leonardo je bil rojak Michelangelov, mož izredne nadarjenosti in v umetnostih velikega pomena.

Rojen je bil Leonardo na gradu Vinci tik Florencije l. 1452. Njegov oče Peter je bil beležnik v imenovanem mestu. Za srečo svojega sina je bil jako vnet. Priskrbel mu je odlično, knežjo odgojo. V vseh strokah je napredoval nadarjeni Leonardo sila hitro. Še mladenič je slovel že kot izboren pesnik; kot inženir in prirodoslovec si je pridobil med sovrstniki ime, kateremu so se klanjali i veščaki. Najbolj pa ga je vnmala umetnost. Ko je njegov oče nekega dne pokazal v večji družbi podobo, katero je s svinčnikom narisal ljubljani Leonardo, zastrmel je nad njo slikar Verocchio ter pregovoril očeta, naj dá Leonarda k njemu v šolo. Čez nekaj let genijalni Leonardo že daleč prekosi svojega mojstra; ne le Florencija, cela Italija je bila kmalu nanj ponosna. Verocchio mu jame zavidati; ker je spoznal, da njegov še skoraj otročji učenec zna že več, kakor on sam, razsrdil se je tako, da je vrgel čopič od sebe ter ga ni nikdar več vzel v roke; ni mogel prestati sramote, da bi ga učenec prekosil. Umetniki so pač tu in tam samosvoji in trmoglavi ljudje.

Postave je bil Leonardo čudno lepe in zale. Someščani so rekli, da lepšega moža še ni zemlja nosila. Telesno krasoto je družil z ganljivo ljubeznivostjo; bratovsko prijazen in gostoljuben je bil proti visokim in nizkim. A ljubil je tudi posvetni blišč in kras; njegova hiša se je lesketala v kraljevem svitu, njegovi hlevi so bili polni ognjenih arabcev, po mestu se je vozil bolj veličastno, kakor sam cesar. Slobodo je cenil nad vse. Ako je prišel na trg ter videl golobe ali druge ptice na prodaj, pokupil je vse ter jih izpustil, da bi jih le rešil iz sužnosti in jim vrnil veselo prostost.

L. 1480. je šel v Milan. Tamošnji vojvoda, krepotni Lodovico Sforza, je bil veliko lepega čul o njem; povabil ga je torej na svoj bogati dvor. Leonardo stopi predenj; na srebrni piščalki, katero je bil sam naredil, zakroži tako sladke melodije in zapoje zraven s svojim donečim glasom tako ljubke pesmi, da je bil Lodovico zamaknjen, omamljen. Kmalu potem ga poprosi, najslika „Jezusovo rojstvo“

za veliki oltar milanske prestolnice. Prej nego bi bil le slutil, bila je podoba dovršena in sicer tako lepa, da jo vojvoda kot neprecenljiv biser

Kip žalostne Matere Božje v hrenoviški župni cerkvi.

pošlje cesarju Ferdinandu III. v dar. Ta podoba se je pa izgubila; kdaj in kako, nikdo ne vé. Sploh se mora to-le v obče opomniti: Leonardo da Vinci je bil v življenju neverjetno

srečen; narava ga je tako obsula z vsakovrstnimi darovi, s telesno lepoto in močjo, z dušnimi zmožnostmi, s časnim bogastvom i. dr., da je pač gotovo le malokomu sreča tako

Kip sv. Janeza Ev. v hrenoviški župni cerkvi.

milo sijala, kakor njemu. A po smrti je bila osoda njegovim delom čudovito neusmiljena. Samo sedem je še njegovih pristno ohranjenih del, vsa druga so hitro prominula, le iz po-

snetkov jih še poznamo. — Njegova najslavnejša podoba je „Cenacolo“ (Zadnja večerja). Slikal jo je za obednico v dominikanskem samostanu „Santa Maria delle Grazie“ v Milanu. Dolgih šestnajst let je uporabil za ta velikanski umotvor, ki zavzema celih 28 čevljev široko steno. Ko se je bil samostanski priyor pritožil pri vojvodu, da Leonardo tako počasi dela, zagovarjal se je slikar duhovito, rekoč: „Kako bi mogel hitreje delati? Dva obraza mi vedno manjkata: Jezusov, katerega na zemlji ne morem iskati in katerega tudi v domišljiji ne morem pogoditi, da bi izrazil na njem nebeško lepoto in božji značaj. Drugi obraz, za kateri nimam vzorca, je Judežev, zakaj ni mogoče naslikati glave, v kateri se je rodilo izdajstvo Izveličarjevo kljub tolikim prejetim dobrotam. Hočem tak obraz še nekaj časa iskati; ako ga pa ne najdem, uporabim za to obraz sitnega priyorja.“ Leta 1499. je to sliko dovršil. Mojstersko delo je; mnogi pravijo, da je to najsijajnejši in najznamenitejši slikarski umotvor, kar jih je do takrat ustvarila človeška roka. Znana je obče. Vidiš jo v borni koči pobožnega siromaka, a ravno tako tudi med dragocenim krasom kraljevih dvoran; otrok, ki je prejel prvo sveto obhajilo, praznuje najlepši dan svojega življenja, dobil je od blagega gospoda kateheta to sliko za spomin, ter jo hrani odslej celo življenje kot najdražji cvet iz mladostnih let. Ni morebiti slike, ki bi bila tako razširjena, kakor je ta. Razume jo vsakdo. Njen prizor je znan, prosto posnet iz evangelija: Jezus sedi s svojimi učenci pri zadnji večerji. Umetnik je uprizoril oni tragični trenutek, ko večni Učenik izgovori nečuvne, grozne besede: „Ne k d o izmed vas me bo izdal.“ Kakšna čustva se polaste razburjenih apostolov? Kakor bi bilo z jasnega neba treščilo med nje! Tu je imel slikar ugodno priliko, izražati osebni značaj in vso notranjost na različnih obrazih. Groza, strah, strmenje, dvomi . . . na teh, — radovednost, tiho opazovanje, notranja jeza na drugih. Kolikor razlike v notranjem gibanju, toliko različen odsev na licih! In vendar je Leonardo čez vso to sliko razlil tako jednotno harmonijo, da je celota izborna, ravno tako blagodejna, kakor orjaška in veličastna. Franc I., kralj francoski, je bil tako vnet za to sliko, da je dolgo premišljeval, kako bi celo steno, tudi celo samostansko poslopje s sliko dal prepeljati na Francosko. O, da bi bil to le storil! Morebiti bi bila slika še dosedaj sveže ohranjena. Samostan v Milanu je namreč večkrat preplavila povoden, ki je segala gori do slike Leonardove in tako sčasoma skoraj popolnoma uničila občudovanja vredno delo. Le iz kartonov Leonarda samega in njegovih učencev

spoznamo, kako nepopisno lepa je morala biti prvotna slika in kako opravičeno je torej strmenje, s katerim jo je svet ogledoval.

Jednake nezgode so zadele druga Leonardova dela. V bakru je izdelal mojstersko soho:

Leonardo da Vinci.

„Frančišek Sforza na konju.“ Takratni kronisti pravijo, da „kaj lepšega in bolj umetnostnega umotvora še nikdo ni vžil. Ne iz bakra: živa sta Frančišek in konj“. A glej, v Milan prihrujejo Francozi, užigajo in pustošijo, prah in pepel je njihov sled. Tudi to divno soho Leonardovo razbijejo v ognjenem srdcu.

Ko je prišel francoski kralj Ludovik XII. v Milan, strmelo je mesto nad nekim drugim Leonardovim umotvorom, ki je res vreden velikega zanimanja. Vedno misleči umetnik je bil namreč izumil čuden stroj. Naredil je orjaškega leva, naravnemu tako podobnega, da ga je vsakdo smatral pristnim. Ta lev je mogel tudi na čisto določeno daljavo sam krepko in, kakor to le levi znajo, ponosno hoditi. Ko je bil Ludovik sredi trga, kjer se mu je celo mesto udanostno poklonilo, izpusti Leonardo svojega leva, da je krepko korakal proti kralju. Brezmejno strmenje množice . . . tu in tam tudi strah pred grivastim mogočnejšem — preveva presenečene trume. Je-li to res? So to-li bajke? Ko lev trdnim in ponosnim korakom pristopi blizu Ludovika, ki je prvi hip obledel pred to uganko, povese silno glavo, kakor bi se kralju poklonil, potem pa — čuj! — odpre svoje prsi ter pokaže v njih bujen šopek snežno-belih lilij, cvetec-ljubljenk francoskih kraljev, simbol bourbonske rodovine. Potem lev zopet zapre prsi, pokloni se iznova z glavo in odide nazaj k Leonardu, ki ga takoj s seboj odpelje. Krik in plosk zadoni po milanskih ulicah, kralj in njegova okolica pa umolklo strmita, ne vedoč, ali bedita ali sanjata. Leonardo si je pridobil brezmejno hvalo, rekli so mu odslej le „meraviglio del mondo — čudež sveta“. Škoda, da je i ta čarobni lev izginil, da nikdo ne vé, kako in kam.

Leta 1499. je šel Leonardo v Florencijo, kjer mu je bilo izročeno jako pomenljivo delo. Signoria je naročila njemu in Michelangelu — kakor smo že čuli —, naj okrasita mestno dvorano s prizori iz florentinske zgodovine. Michelangelo je na karton naslikal zmago nad Pižani, Leonardo je pa uprizoril za Florencijo toli slavno bitko pri mestu Anghiari. Oba kartona sta kla-

sično dovršena; sodniki so umolknili, ko so imeli izreči sodbo, kateri je lepši. Leonarda in Michelangela so slavili umetniki kot nedosežna mojstra. A čudno; tudi to Leonardovo delo, neprecenljivo po svoji vrednosti, pogubilo se je na neznan način.

L. 1514. pride Leonardo v Rim. Zvezda pridruži se zlatim zvezdam, ki so ono dōbo v Rimu tako jasno bliščale in razlivalo svojo svetlobo po celom omikanem svetu. V Rimu je ostal Leonardo le malo časa, a postavil si je v večnem mestu trajen spomenik. Kar so drugi kraji na njegovih delih pregrešili z uničevanjem, to je hvaležni Rim ljubeznivo popravil s tem, da je njegova tamošnja dela pristna in sveža ohranil do današnjega dné. Poleg cerkve Sant' Onofrio v Rimu stoji preprost samostan očetov Hijeronimčanov. V njem, na hodniku, je naslikal Leonardo Marijo Devico tako ljubo in milo, da zavzema ta Madonna jedno prvih mest med Marijinimi podobami. Druga slavna Leonardova podoba v Rimu je: „Kristus med štirimi pismouki.“ Krasno, za Leonarda značilno je to delo.¹⁾ Jezus, ponižnost in nedolžnost sama, stoji sredi med razkačenimi in togotnimi farizeji, ki se neznosno širokoustijo in bahajo s svojo puhlo učenostjo. Kakor povsodi, zadel je tudi tukaj Leonardo značaje res mojstersko. V tem mu je malokdo kos.

To svojo izredno krepost, značaje uprizoriti, pokazal je v Rimu posebno še na dveh alegoričnih slikah, „Krotkost“ in „Ničemurnost“, kateri kaže na dveh ženskih podobah z mojstersko dovršenostjo.

Leonardo je bil že od nekdaj ljubljenec francoskega kraljevega dvora. Ko je dospel na prestol Franc I., vnet za zunanji lišp in blišč, povabil je takoj v začetku svoje vlade Leonarda, naj se preseli na Francosko, kjer mu bo v kraljevih palačah kraljevo življenje na razpolago. Da Vinci, že itak visoko leteč v svojih željah, sprejme povabilo ter se preseli l. 1516. na Francosko. Za umetnost je s to preselitvijo že umrl. Ne samo njegova starost, še bolj mu neprestane svečanosti, vedni šum in le francoskim kraljem lastna razkošnost, niso puščali veliko časa za resno umetnost. Le dve sliki imamo iz te dōbe od njega: „La belle feronnière“ in jako lepo sveto družino, imenovano „La vierge aux rochers“ (Devica na skali).

Kralj Franc I. ga je spoštoval kakor svojega očeta, in ljubil kakor svojega otroka z vsem srcem. On sam ga je klical vedno le z laskavim priimkom „dragi oče“. Pričakoval je od Leonarda še bogato zbirko nesmrtnih umotvorov

¹⁾ Mal posnetek te slike glej v „Dom in Svet“-u l. 1893., str. 529.

v proslavo francoskega kraljestva. A motil se je v svojih hrepenečih nadah. Umetnik jame kmalu pešati; od dné do dné so mu ginile telesne moči. Kot pobožen in Cerkvi vedno istinito udan kristijan se je pripravljaj Leonardo na smrt. Ko ga kralj na prekrasnem gradu Saint Cloud obišče, ihtel je Leonardo že v smrtnih bolečinah. „Oh — tako je kralju bridko tožil — grešil sem proti Bogu in proti ljudem. Toliko zmožnosti mi je večni Stvarnik podelil za lepe umetnosti, oh! in jaz jih nisem uporabil zvesto in verno, kakor je bila moja sveta dolžnost! . . .“ Le tolažila svete vere so ga obvarovala popolnega obupanja. Kralj ga je vspodbujal, brisal mu grenke solze, sladil mu nestrpne muke, objemal ga, molil, premišljeval ž njim, in . . . v kraljevem naročju je umrl Leonardo da Vinci 2. vel. travna l. 1519.

Njegova zapuščina je bila ogromna. Med preobilnim bogastvom je zapustil tudi mnogo važnih rokopisov, iz katerih se vidi, kako duhovit in učen veleum je bil Leonardo. V spisih njegovih — čudno! — zasledimo že slutnjo, kakšne iznajdbe bo naravoslovje, kemija in mehanika zasledila v nekaterih stoletjih. In slutnje njegove so se uresničile.

Leonardo da Vinci je bil, akoravno le malo časa osebno na Francoskem pričujoč, ponos in dika francoskih umetnikov. Iz njegovega groba je vstala tako zvana „francoska šola“, „francoska umetnost“. Ljubeznivost, veselost, miloba, zraven pa prava istinita resničnost — realnost — kakoršna se kaže v naravi, so znak njegovih del. To je zapustil tudi svojim francoskim učencem, ki so ga z vso vnemo posnemali. Škoda je samo, da so Leonardovo „naravno resničnost“ le preveč izpremenili v „golo resničnost“.

V slikarstvu sta mu sledila posebno Nikolaj Poussin (1594—1665), ki se odlikuje po svojih „slikah iz narave“; Evstakij Lesueur (1617 do 1655), ki si je s „slikami iz vojske“, posebno pa po svojih prizorih „iz življenja svetega Bruna“ pridobil veliko priznanje in slavo.

Proti koncu 18. veka je nastala na Francoskem, še vedno na temelju Leonardovih del, „klasična šola“, katere zastopniki so se večinoma vsi tesno naslanjali na Leonarda, kakor: Jakop David (1748—1825), Gros (1771 do

1835), ki je Napoleona I. v svojih krasnih slikah proslavljal, Peter baron Guérin (1744—1833), Paskal Gerard (1770—1837). V tistem razmerju k velikemu laškemu mojstru se je rodila okoli l. 1830. „romantična dōba“ francoskih umetnosti, katere glavni zastopniki so: Evgen Delacroix (1798—1863); Pavel Delaroche (1797—1856), posebno pa Horacij Vernet (1798—1863).

Dandanes je znak francoske umetnosti sploh tako zvani realizem ali naturalizem. Pravijo, da je to verno, natančno posnemanje narave. Mislijo, da je strogi realizem vrhunec lepih umetnostij. Njegovi najnovejši, plodoviti zastopniki so: Jean Louis Meissonnier (rojen l. 1813.), Rosa Bonheur (rojen l. 1822); posebno pa Jean Gérôme (rojen l. 1824). Njihovemu vzgledu sledijo kaj točno vneti učenci na Francoskem in izven prebujene Galije. Francoske umetnostne razstave, njim na čelu svetovnoznani „Le Salon“, so poplavljen z najpristnejšim naturalizmom. Morebiti v korist umetnostim? . . . Težko; menim celo, da ne. Novodōbni realizem je velika zmota v umevanju čiste narave; v nravnem oziru je pohujšanje; a je tudi osodno znamenje hirajoče in pojemajoče umetnosti. Temu realizmu je jedini smoter umetniške sposobnosti v tem, da predločuje človeško nagoto v najbolj zapeljivih pojavih. Izbral si je posebno ženski spol, da ga sramoti in uprizarja skoro izključljivo le njegove obžalovanja vredne prikazni. Je-li to naravno? Na podlagi zdrave morāle in istotakega dušeslovja moramo reči: ne. Realizem je protinaraven, ker nam slika naravo, kakoršno si izmisli samo zapeljana domišljija, kakoršne pa v resnici nikjer ni. Realisti nam kažejo na pol ali pa čisto gole človeške osebe v prizorih vsakdanjega življenja. Je-li to po naravi posneto? Se-li to res kje godi? Nikjer ne — niti v modernih Sodomah ne. Toliko sramežljivosti ima vedno vsak spol, da v tem oziru ne daje javnega pohujšanja. Koga ne bode oblila rdečica, ko pogleda take realistične slike! Šele s časom se jim oko privadi, ogleduje jih potem željno, a ne z estetičnim čutom, temveč z nizko strastjo; ne zaradi umetnosti, temveč zaradi pohote. Realist je svoj pot zgrešil, iz umetnika je postal pohujšljivec; ideala klasične umetnosti on ne pozna.

Biserji.

23.

Slavec je ptica in ptica je sraka;
A slavec popeva, in sraka le kvaka.

24.

Često joki so in smehi
Posajeni prav v isti lehi.

Anton Hribar.

napravljena v njej tudi domača kapelica Brezmad. Spočetja bl. Marije D. Namenjena je bila kapelica posebno za sestre milosrčnice, katere so prevzele strežbo bolnikov, ter jo je celjski opat A. Vrečko blagoslovil 1. mal. travna l. 1876.

Kapelica šolskih sester.

To najnovejšo zasebno kapelico v dekliški šoli, katero vodijo od l. 1878. šolske sestre, blagoslovil je z oltarjem vred na čast B. Marije D. knezoškof J. M. Stepischnegg dne 30. rožnika leta 1881.

Sv. Andreja cerkvice

(protestantska.)

V Celju ima tudi „troha protestantov — šaka priseljenih Nemcev, ki se protestantom prištevajo — tudi svojo cerkvico z majhnim pokopališčem, ki spada k ljubljanski protestantovski fari“. No nekdanj je bila tudi ta cerkev katoliška celjska podružnica.¹⁾

Svetega Andreja cerkvice, stoječa na severovzhodni strani mesta ob Koprivniškem potoku, zgrajena je v gotskem slogu. Celjski grof Friderik II. († 1454) je baje ustanovil takozvani beneficij sv. Andreja. L. 1584. je pisal mestni župnik Mihael Kupec deželniim stanovom zaradi rubežni te kapelanije. — Cerkev je imela tri oltarje: oltar sv. Andreja apostola v koru, pa v ladiji severno sv. Antona Pad. in južno svetega Frančiška Ksav. oltar. Na zapadni strani cerkve je stal tudi mal zvonik, v katerem sta visela dva zvana.

Na ukaz cesarja Jožefa II. pa je bila tudi sv. Andreja cerkev opuščena in zaprta l. 1787. Leta 1793. se imenuje ista last celjskega magistrata. Leta 1798. so shranjali v njej cesarski smodnik; a naslednje leto jo je magistrat prepustil Juriju Skazu, kateri jo je pozneje l. 1814.

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli 122.

prodal usnjarju V. Jeretinu in ta lajtnantu Martinu Pustu, (kateri je v nekdanji zakristiji stanovan), kateri jo je leta 1847. sporočil sinovcu Janezu Pustu. Od tega-le pa je naposled l. 1856. nekdanjo cerkev — ki je sedaj bila mizarska delavnica — kupila protestantska občina s pripomočjo „gustavadolfovega društva“ (za 3000 gld.) ter jo dala popraviti in prirediti za svojo službo božjo. Tedanji ljubljanski pastor znani Theodor Elze je tempel svečano otvoril dne 25. sušca leta 1857.

Nekdanje kapele.

Nekdanj so bile v našem mestu in v obližju še te-le kapele¹⁾:

Kapela sv. Mihaela. Ta je stala poleg mestno-župne cerkve pred zakristijo na nekdanjem ondodnem pokopališču in je bila brez dvojbe star kostenjak. Ko so isto pokopališče opustili, prodali so kapelo l. 1799. in jo je zatem lastnik (irhar Jos. Siebenburger) podrl.

Kapela presv. Trojice, o kateri je bilo že omenjeno, da so jo l. 1576. dobili deželni stanovi — protestantski —; a je bila ne dolgo zatem opuščena. Stala je ta kapela morebiti na velikem trgu v sedanji Novakovi hiši št. 2.

Kapela B. Marije D. v dolnjem gradu, to je v sedanji kasarni, baje v drugem nadstropju na južni strani; a so jo l. 1803. ali 1804. porli, ko so kasarno prenavljali.

Kapela sv. Andreja v gornjem celjskem gradu, katera se omenja l. 1545., in je bila bržčas dotle, dokler se ni porušil grad.

Kapela v grajščini Ober-Lannhof zunaj Celja na severo-zapadno stran, v kateri je lavantinski ordinarijat l. 1789. dovolil služiti sveto mašo, kar pa se je že davno opustilo.

(Konec.)

¹⁾ Orožen: Dek. Cilli.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Dalje.)

XI. Tizian in njegovi sovrstniki.

Benetke, o divne Benetke! Kar so knezi med rodbinami, to so bile Benetke v srednjem veku med državami. Bogastvo, kras, narayna lepota, najslajše življenje, čarobne veselice, to in karkoli si je moči prijetnega izmisliti, vse je imela v obilici na svojih 376 otokih „aristokratska republika“. Kakor ogreva zlato solnce iz vedno modrojasnega neba to „morsko kraljico“, tako jo je tudi več, več stoletij obsevala najmilejša zemeljska sreča.

Naravno je, da se v tako srečnem mestu i umetnost bujno razcvita. In res. Benečani smejo biti ponosni na svoje umetnike, katere primerjajo le s prvimi mojstri. Čarobna, kakor mesto samo, je tudi njihova umetnost. V neštevilnih barvah se lesketa in zrcali mesto, — tu zeleni valovi, tam zlato-rmene palače; tu bele cerkve, tam ob zahodu, za gorami pa škrlatasto rdeče nebo! Kolika razlika! Ta mnogoličnost odseva tudi iz beneške umetnosti. Raznovrstna barva je njen posebni znak. Z občudovanja vredno

spretnostjo posnemajo beneški umetniki mnogo-
bojno naravo v svojih umotvorih. Strokov-
njaško izobrazili Kugler pravi: „Divno je gle-
dati življenje in blesk in raznovrstnost beneške
šole. Njeni umetniki so življenje posneli od
vseh strani, z neba neskončne višine pa do
morske globočine so si poiskali najtežavnejših
predmetov.“

A počasi, v teku nekaterih stoletij, se je
izobrazil umetniški rod v Benetkah. Po vsem
samostalni sicer ti umetniki niso. Svoje vzore
so si iskali tam ob solncu lepih umetnostij, v
večnem Rimu. Čim više se je dvigal genij v Rimu,
tem bolj so napredovali v Benetkah. Večkrat
pa so šli sami ogledat si Rim in njegove umet-
nine. Vsled različnosti svoje domovine so osno-
vali posebno panogo lepih umetnostij, tako-
zvano beneško šolo, ki hrepeni po umetniškem
vzoru rimskih umetnikov, a ga je obdala z
znakom beneškega bleska.

Kralj beneških umetnikov je slavnoznani
Tizian. Njegovo polno ime je: Tiziano Ve-
cellio. Rojen je bil l. 1474. v mestecu Pieve
di Cadore na Furlanskem v gornji Italiji, blizu
meje slovenske. Njegovi stariši so bili plemen-
itaši stare korenine. Svoj poklic je kmalu jasno
razodel. Rojaki so rekli, da je bil Tizian slikar
že od materinega telesa; zakaj šele osem let
star je že lepo in vestno naslikal tabernakel
domače župnijske cerkve. V desetem letu po-
šljejo ga stariši v Benetke k bogatemu stricu.
Oziraje se na mladeničeve sposobnosti, dá ga
stric v slikarsko šolo k odličnemu, v Benetkah
takrat najbolj uglednemu mojstru Ivanu Bel-
liniju. Razmere so bile za Tiziana kaj ugodne.
Našel je namreč v šoli to, kar le najboljše šole
podajejo: dober pouk od skrbnega učitelja in
lep vzgled od vrlih součencev. Ž njim se je pri
Belliniju učil med drugimi tudi izredno nadar-
jeni Giorgione, ki je že v svoji mladosti pre-
kosil ljubosumnega učitelja. Benečani so dejali,
da je Giorgione, ali kakor se je pisal, Jurij
Barbarelli (1477—1511) dosegel tudi slavne
toskanske mojstre, Michelangela in Leonarda
da Vinci. Vasari pravi o njem: „Giorgione je
rojen, da podeli platnu in barvam življenje in
vdihne mrtvi tvarini duha. Osebe na njegovih
slikah so žive osebe.“ Posebno je izvrstno umel
barve harmonično in živahno sestaviti in jih po-
tem oblit z neko blestečo svetlobo, katero so pri-
slovno le „Fuoco Giorgionesco (ogenj Gior-
gionev)“ imenovali. Slikal je neizmerno veliko,
kar je toliko čudneje, ker je bil ob jednom izboren
pevec, godbenik in pesnik; pri nobeni slovesnosti
v Benetkah ni smel izostati „veliki Jurij“. Škoda
le, da je, kakor žareči meteor, tako hitro izginil.

Giorgione je mogočno vplival na svojega
součenca Tiziana, ki je na njem občudoval ne-

navadno spretnost in posnemal njegova odlična
dela.

Tizian sam začetkoma ni posebno napre-
doval. Veščaki so rekli, naj gre v Rim, da se bo
tam učil od boljših umetnikov; v Rimu, menili
so, prisvojil si bo šele pravo izobrazbo. A Tizian,
žal! ni slušal dobrega nasveta. „Ne utegnem“,
je dejal, kazaje na svoja dela in opravila.

V mestni dvorani so mu bili izročili važno
delo. Naslika naj po stenah in na stropu zgo-
dovinsko dogodbo, kako se je v Benetkah cesar
Friderik Barbarossa pokoril krepostnemu papežu
Aleksandru III. l. 1179. Delo se mu je tako po-
srečilo, da ga je republika imenovala za svojega
državnega slikarja z veliko letno plačo. Odslej
ga je mila osoda kar božala z milostmi. Knezi
in kralji so ga vabili na svoj dvor, povsodi ga
čakali ogromni darovi.

Vojvoda Alfonso pozove ga v Ferraro
ter ga sprejme z nenavadnimi častmi. Tizian
je v Ferrari tudi opravičil nade svojega zaščit-
nika. Bil je jako priden in uspešno delaven.
Slikal je z veliko marljivostjo slovečo podobo:
„Bacchus in Ariadna“, ki je sedaj biser sli-
karske zbirke v Londonu. Za istega vojvodo
je slikal tudi čuda lepo in naravno doprsno
podobo Kristusovo, takozvano „Christo alla
moneta (Kristus pred denarjem)“, ker na njej
neki pismouk Gospodu denar podaje. Značaj ne-
dolžnega, krotkega Kristusa, zraven pa obraz sle-
parskega farizeja sta izborna zadeta na sliki.¹⁾

Ko se je vrnil Tizian v Benetke, slikal je
l. 1526. za cerkev Sta. Maria de' Frari velekrasno
„Vnebovzetje Marijino“, katero nekateri
strokovnjaki hvalijo in stavijo nad vse Marijine
slike, celo nad Rafaelove Madonne. To je Tizia-
novo najboljše delo; klasično je po barvah,
vzvišeno po nabožni vsebini, dovršeno po teh-
niki. Za cerkev sv. Roka je ustvaril lepo po-
dobo „Kristus nese težki križ“, o kateri
sliki Vasari pripoveduje, da jo Benečani še
vedno kot sveto častijo. Ob istem času je do-
vršil „sv. Petra mučenika“, o katerem so
veščaki rekli, da ni na njem nobenega pogrška.
Grozna škoda je, da je ta slika pri velikem po-
žaru v Benetkah l. 1867. tudi zgorela.

L. 1530. je bil cesar Karol V. s sijajnim
spremstvom v starodavni Bologni. Mnogo je
bil že slišal o Tizianu; bil je radoveden nanj,
hotel ga je osebno poznati. Brzo ga je torej
povabil na svoj blesteči dvor. Z veseljem ga
je pričakoval in sprejel z nepopisnimi častmi,
ki se inače izkazujejo le kraljem. Tizian je na-
slikal cesarja v krasni opravi na konju. Slika
je Karolu tako ugajala, da je rekel: „Odslej me
bó slikal le Tizian.“

¹⁾ Prim. „Dom in Svet“ 1895, str. 144 in 160, b.

Pozneje je prišel tudi papež Klement VII. v Bologno. Papež in cesar sta obiskala umetnika v njegovi delavnici. Tizianu pade čopič na tla. Hipoma teče Karol, da bi ga pobral ter ga poda umetniku z laskavimi besedami: „Tizian zasluži, da mu tudi cesar streže.“ Take časti je užival.

L. 1532. ga povzdigne cesar v plemeniti stan in mu po vrh še določi 5000 gld. letne plače. Kadar bo pa katero cesarjevo podobo dovršil, dobil bo vselej še 1000 cekinov v darilo.

Ko se cesar povrne na Nemško, povabi umetnika s seboj, kjer je odslej nekaj let živel visoko češčen.

L. 1546. je dovršil krasno sliko, ki je znana pod imenom „La gloria di Tiziano — slava Tizianova“. Slika predstavlja Marijo z Jezusom v naročju. Nad njo plava sveti Duh v podobi belega goloba, še više stoluje Bog Oče. Na desni Marije device kleči s povzdignjenimi rokami slikar sam, v obleki skromnega, pobožnega meniha; na desni moli cesar. Ozadje na sliki je žarno rdeče v znamenje ljubezni, katera veže presv. Trojico z Marijo. Vsa slika je veličastna, krasota kar čarobna, popolni vtisek mogočen. Kakor pred Rafaelovimi Madonnami, padel bi i pred to na kolena ter nehoté slavil s petjem ali z molitvijo nebeško kraljico. Cesar je to sliko tako čislal, da jo je hotel imeti vedno poleg sebe; ko se je trudapoln in otožen radi nezvestosti svojih podanikov vladi odpovedal, vzel jo je s seboj v St. Just v samostan; v zadnji svoji bolezni je zajemal stoprav iz te slike sladko tolažbo. Vsled te slike je bil v Tiziana tako zaljubljen, da mu je l. 1553. podelil grofovski naslov, in pozneje ga je celo imenoval državno-neodvisnim knezom. Sponosom je večkrat dejal: „Jaz lahko z imenovanjem naredim vojvodo, toda Tiziana ne morem nobenega narediti.“

Naš umetnik je užival povsod neomejeno spoštovanje. Španski kralj Filip II. mu je poklonil ogromno letno plačo, jednako cesarja Ferdinand I. in Maksimilijan II. Knezi so hrepeneli, da bi jih slikal Tizian, zakaj posebno to je odlični mojster nad vse dobro umel. Oseba, od njega slikana, oživela je takorekoč na platnu, bila je tako naravno posneta, da se je zdelo, to je oseba sama.

Leta 1545. je prišel Tizian v Rim. Že Leon X. ga je vabil, a zaman. Klement VII. mu je ponujal odlične službe, a umetnik je vedno odlagal. Šele Pavlu III. je sledil ter dospel i on v prestolnico lepih umetnostij. Že iz davna je od ondi zajemal svoje vzore in gojil na rimskih delih svoj genij; gotovo bi bil postal še veliko večji umetnik, ako bi se bil stalno tam nastanil. Tudi v večnem mestu je bil jako marljiv: delal je neprestano in učil ter uril se na nedosežnih umotvorih. Sloveča slika „Danaë“, ki je sedaj

v Napoljski zbirki, nastala je tam, ž njo tudi dična „Lavinia“, ki je sedaj velik zaklad v Draždanih. „Kristusa s trnjem kronajo“ — sedaj v Monakovem — spada med njegova najboljša dela. Tudi portretoval je mnogo. Med drugimi je slikal papeža Pavla III. v naravni velikosti. To sliko izpostavi v nekem oknu; ko hodi ljudstvo mimo, pokleka meneč, da je to papež sam, željno pričakovaje, da sveti oče dvigne roko in je blagoslovi.

Ko se je jelo solnce Tizianovega življenja nagibati k zatonu, vrnil se je veliki umetnik v svoje mile Benetke, katere je vedno neizmerno ljubil. Saj je pa tudi res v Benetkah iskati zibel njegove sreče in umetniške velikosti vsled plovčitega življenja. Njegova palača je blestela v kraljevi lepoti, povsodi je bilo opaziti, da je Tizianu umetnost, kakor le malo komu, dovêla neizmerno bogastvo. Najmenitnejša gospôda je zahajala k njemu v goste. Vasari popisuje to šumeče življenje v umetnikovi hiši: „... V Tizianovo palačo so zahajali knezi, učenjaki in vsi odličnjaki sploh, ki so prihajali v Benetke, zakaj on ni bil samo izboren v umetnosti, temveč tudi ljubezniv v občevanju, neomadežan v obnašanju, skromen in očetovsko prijazen proti vsem.“ Božja previdnost mu je bila celo dolgo življenje neprestano čudno naklonjena. Še kot osivel starček je bil krepak ter mladeniško čil na duhu in telesu.

Delaven je bil celo življenje. Mirú ni nikdar poznal. Spretni njegov čopič je ustvaril skoro neštevilne umotvore. Kdo vé, koliko bi še bil deloval, da ga ni l. 1576. kruta kuga pokosila. Značajno je živel, vzgledno se povsodi vèdel; jednako lepo in ganljivo je tudi kot stoleten starček prestopil v večnost. Benetke so ga častile i ob grobu. Radi kužnih boleznij so bili prepovedani vsi javni in slovesni sprevodi in pogrebi, a Tizianovim mrtvim ostankom se je podelila izjema. Velikanski, le vladarjem lasten je bil njegov pogreb, kakoršnega Benetke niti po smrti svojih dogejev niso videle. V sijajni svečanosti so spremili truplo v krasno cerkev Sta. Maria de' Frari, katero je ravno on tako veličastno s svojimi slikami okrasil. Do današnjega dné počiva njegovo truplo v tej mnogo obiskani cerkvi. Krog in krog bučijo morski valovi, kot bi Tizianu neprestano nagrobnično peli. L. 1852. postavil mu je naš presvetli cesar Fran Josip prelep spominik, ki je vreden največjega umetnika čarobnih Benetek.

* * *

Umetniki so že od nekdaj Tiziana strmeč občudovali. Mnogi so ga marljivo posnemali, a dosegel ga v domovini njegovi ni nihče. Pač pa se je stoletja poznal mogočni upliv njegov v beneški umetnosti, akoravno svoje „šole“ za-

radi preobilih opravkov ni hotel vzgojiti, kakor je, postavimo, storil Rafael.

Z zavistjo je sledil Tizianu nadarjeni Lucinij Pordenone (l. 1484.—1539.) in v gorečem tekmovanju ž njim je dosegel lepe uspehe.

Odličen Tizianov učenec je bil Giacomo Robusti, rojen l. 1518. v Benetkah, imenovan po obrti svojega očeta navadno le Tintoretto („barvarček“). Ko se svojemu učitelju ni hotel v vsem pokoriti, odpodil ga je Tizian, in postal je samostalen slikar. Pogumnosti mu ni nedostajalo; ponašaje se s svojimi zmožnostmi, zapisal je na svoje stanovanje: „Tukaj se slika z Michelangelovim duhom in s Tizianovimi barvami.“ Bil je v istini dokaj sposoben, akoravno ne v toliki meri, kakor si je sam domneval. Njegov vrli životopisec Vasari pravi: „Tintoretto je mojster v vseh umetnostih; v slikarstvu je jako hiter, duhovit, predrzen v svojih načrtih, a zraven lahko mišljen, kot bi bilo slikarstvo le šala.“ On spada med tiste, žalibože! obile može, ki svojih velikih darov ne porabijo s potrebno vnamo in resnostjo. Slikal in risal je z neverjetno urnostjo. Vodja bratovščine sv. Roka je naročil pri njem veliko podobo društvenega varuha; Tintoretto pride, zmeri velikost, katero je vodja želel, in drugi dan, ko so pričakovali samo obris, prinese umetnik že gotovo sliko, ki je pa bila izvrstno dovršena. Plodovit je bil, da malo kdo tako. Beneške cerkve in zbirke so polne njegovih slik. Palazzo di san Marco, ki gledalca tako očaruje, šteje ravno njegove umotvore med najdražje svoje zaklade. „Amor“, nežna slika, „Adam in Eva“, posebno pa „Čudež svetega Marka“ so slike, s katerimi bodo Benetke vedno slavile Tintoretta. S pretirano samozavestjo, da je velik slikar, umrl je l. 1594. v Benetkah.

* * *

Dokaj večji, kakor Tintoretto, je Paolo Caliari, tudi Tizianov učenec. Rojen je bil v bogati Veroni, od tod tudi njegov pri-

imek „Veronese“, po katerem se izključljivo imenuje. Kdor je videl že njegove slike in se divil njihovi milobi in resnobi, njemu bo Veronese vedno priljubljeno ime. Njegove slike pri- jajo vsakemu opazovalcu. Ljubke in čedne so tako, da se jih oko komaj nagleda.

Od krsta. (Češka narodopisna razstava.)

Prvi pouk je dobil Veronese od svojega očeta, ki je bil kipar. Potem je šel v Benetke k Tizianu, ki je bil takrat na gornjem Laškem prvi in najuglednejši mojster. Učitelja je posnemal v živih, pisanih barvah, in v zvestem proučevanju žive narave. Zraven pa se je oziral na rimska nedosežna velikana, Michelangela in Rafaela. Od njiju se je naučil idealne, vzvišene popolnosti, in od tod izvira njegova velikost

in slava. Posebno Rafael se zrcali tako lepo na njegovih delih, da se Veronese po vsej pravici sme imenovati učenec onega „nebeškega slikarja“ in prištevati med rimske umetnike.

Nekaj časa se je bavil s slikarstvom v svojem rojstvenem mestu. A kmalu ko se je razglasilo njegovo ime, poklical ga je radodarni kardinal Gonzaga v Mantovo, kjer je slikal v sloveči prestolnici svojo od vseh kritikov pohvaljeno podobo: „Izkusnjava sv. Antona.“ Snov je jako težka, za mladega in neizkušenega umetnika zdi se nezvršljiva. A vendar, kako vrlo je zadet značilni obraz velikega puščavnika, na katerem bereš, s kakšno grozno silo ga hudi duhovi mučijo, prilizovaje se mu s sladko zapeljivostjo! Toda ne le obraz, celi život trpi in oznanja notranji pogubni boj, v katerem je pa sv. Anton zmagal s svojo krepostno stanovitnostjo.

S to sliko je stopil Veronese med prve umetnike. Jednako dovršenega se kaže na drugih. Njegove osebe so povsodi krepostne, naravne; barve vselej sijajne, posebno oblačila je znal ukrojiti nad vse spretno. Zraven pa ima vedno zdravo versko prepričanje, ki tako blagodejno prešinja vse njegove slike.

Ko se je zopet vrnil v Benetke, olepšal je veliko dvorano tamošnje knjižnice, a tako mojstersko, da mu je hvaležna republika podarila dragoceno zlato verigo, s kakoršno še ni bil odlikovan nobeden umetnik v Benetkah.

Ako tudi češčen od vseh strani, čutil je vendar v sebi neko nedostatnost. I to je hotel premagati. Zato je hitel hrepeneč v ono svetovno mesto, kjer je stoloval genij lepih umetnostij, v večni Rim. Tam šele se je čutil srečnega, njegove želje so bile izpolnjene, njegovo koprnjenje nasičeno. V Rimu je deloval neprestano. Med slikami, ki jih je ondi dovršil,

slovi „Apotheosa Beneška“, s katero poveljuje ono bogato mesto, ki ga je toli laskavo odlikovalo. Čudna je ta slika; kdor nima žive domišljije, je ne umeje.

V pariškem Louvresu je njegova slavna „Sv. tba v Kani“, velika in obširna slika, polna dobro zadetih oseb. Na njej se najbolj opazi, kako velik je bil upliv nesmrtnega Rafaela na Veronesa. Znano je, da je Rafael rad osebe iz starodavnih časov predstavljal z osebami svojega časa. Tako je i Veronese na to sliko duhovito spravil cesarja Karola V., kralja Franca I., avstrijsko cesarico Eleonoro, angleško kraljico Marijo, slovečo pesnico Vittorio Colonna (1490—1547); celo sultan Soliman II. se kratkočasi med svati. Tizian in Veronese sam sta tudi med njimi in sicer v podobi godcev, prvi se opira ob bas, drugi lahkotno vije svoj lok po goslih. Ta slika je čarobna, pogled omamljiv, vse delo je umotvor klasično dovršen. Svati — pri katerih se pa, kakor rečeno — takoj poznajo evropski obrazi, gibljejo se skoro na sliki, toliko živahnost in naravnost je umel umetnik udahniti sliki. Različne skupine, ki se vsaka zase zabavajo, delajo vendar vse harmonično jednotnost — kakor da bi bil Rafael ustvaril to sliko!¹⁾

Jednako se mu je posrečila slika „Ob ed pri Levi ju“, zgodovinsko posneta po znani svetopisemski povesti.

Plodovito je bilo umetnikovo delovanje. Užival je toliko spoštovanja, da je bila po Tizianovi smrti med vsemi sodba jednoglasna: Veronese je odslej največji umetnik. A ni se dolgo radoval zasluženega prvenstva, zakaj nagloma je umrl l. 1588. (Konec.)

¹⁾ Upamo, da jo bomo mogli objaviti bodoče leto. Pred leti jo je objavila hrvaška „Vila“.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratique“ spisal Josip Benkovič.)

(Dalje.)

XI.

Bliža se dôba, pospeši jo Bog!
Da rešen Slovenec bo sile nadlog.

Tako je radostno pozdravila stara naša pratika novo leto 1880. Dočim se je slovenski narod v pretekli dôbi probujal iz narodnega spanja, jel se je po letu 1879., ko je prišla na krmilo nova, Slovencem bolj prijazna vlada,

duševno prerojen in poživljen samostojno organizovati. Ustanovila so se mnoga društva, katera so si stavila za namen probujanje in utrjevanje verskega ali narodnega duha med rojaki, ali pa obojega vkupe. Zlasti so se namnožila razna stanovska društva ali vsaj stanovske zveze, ki so delovale in še delujejo po svoje.

Tudi književno delovanje se je jako dvignilo in razširilo. Jele so delovati razne slovenske

bratovščine M. B. sedem žalostij, mestni župnik 1655—1682. Andreas Graff, baccal. theol., apost. protonotar, abbas s. Aegidii de Simigio dioec. Vesprim., prošt bratovščine M. B. sedem žalostij, arhidijakon, mestni župnik 1683—1702. Janez Stermšek, rojen v Konjicah, s. theol. doctor, protonotar apost., inf. prošt v „Maiggu“ Strigon. dioec., prošt brat M. B. sedem žalostij, arhidijakon in akvil. gen. vikar in spirit., mestni župnik 1703—1724. Jakop Jož. Jamnik, rojen v Rušah, s. theol. doct., protonot. ap., arhidijakon in spirit. gen. vikar, m. župnik 1726 do 1731. Jožef Maksimilijan Bartholotti, rojen v Celju, s. theol. doct., protonot. ap., arhidijakon, prošt brat M. B. sedem žalostij, mestni župnik 1732—1754. Martin Josef Sumpichler, rojen v Krieglachu v g. Štaj., dr. theol., apost. protonotar, prošt brat M. B. sedem žalostij, arhidijakon, konzist. svet. goriške nadškof., prvi opat sv. Danijela in mestni župnik 1755—1762. Martin Ferdinand Bartholotti, rojen pri Šmariju, doct. theol. in phil., inf. opat, arhidijakon, gen. vikar in nadkomisar v celjskem področju, ap. protonot., svetnik goriške nadškofije, prošt bratov-

ščine M. B. sedem žalostij, mestni župnik 1762 do 1785. Peter Anton Segher pl. Weissenhaus, rojen v Žminju v Istri, doct. theol., poslednji arhidijakon, inful. opat, dekan in mestni župnik 1786—1799, odšel v Pazin.

Ostali celjski župniki pa so do danes vsi na časti inful. opata, in to: Franc Anton Hobelnik, rojen v Rušah, dr. teol., duh. svetnik, inf. opat, vicedirektor c. kr. gimnazija, dekan, okrajni šolski nadglednik, mestni župnik 1801 do 1828. Franc Fil. Schneider, rojen v Celju, konz. svetnik, inful. opat, dekan, okrajni šolski nadglednik, konkurzni eksaminator iz pastore, m. župnik 1829—1845. Anton Martin Slomšek, rojen na Pónikvi, konz. svetnik, opat, okrajni šolski nadglednik in mestni župnik 1846, zatem lavantinski knezoškof. Matija Vodusek, rojen v Dramljah, konz. svetnik, inf. opat, okrajni šolski nadglednik, dekan in mestni župnik 1847—1872. Anton Wretschko, rojen pri Planini (štaj.), konz. svetnik, inf. opat, dekan in m. župnik 1873 do 1890. Franc Ogradi, rojen v Gornjem gradu, konz. svetnik, inf. opat, dekan in mestni župnik od 1890.

Rim, središče lepih umetnostij.

(Spisal dr. Anton Medved.)

(Konec.)

V vrsti gornjelaških umetnikov ne smemo prezreti moža, čegar ime nam je že itak dobro znano, — to je Vasari.

Giorgio Vasari (1512—1574) je bil odličan stavbar. Opatijska lepa cerkev v njegovem rojstvenem mestu Arezzu je njegovo delo. Tudi v slikarstvu je dosegel lepe uspehe. Prepotoval je celo Evropo; videl je vsa večja dela umetnosti. V Rimu je živel več let. Tam se je seznanil z Michelangelom, kateri mu je bil od onaj — in to po pravici — največji umetnik. Njega je jel tudi, kolikor mu je bilo možno, posnemati v svojih delih; od njega se je naučil zdravega, finega vkusa. To živahno občevanje z Michelangelom mu je pripomoglo do dela, katero mu je zagotovilo nesmrtnost ne le v umetnosti, temveč tudi v svetovnem slovstvu.

Bolj kakor njegova slikarska in zidarska dela so ga proslavili njegovi leposlovni spisi. Vasari spada med najboljše laške prozaiste, in posebej še je ravno za umetnosti neprecenljivega pomena.

Vasari je v laškem slovstvu to, kar je naš dični Slomšek v slovenskem. On je izboren življenjepisec; v tej stroki ga ne dohaja nihče.

„Lahi, posebno pa Florentinci, so imeli posebno nadarjenost za življenjepise. Tudi zgodovina lepih umetnostij ima svoje življenjepisce. Florencija je središče temu delovanju, katero je v Vasariju doseglo vrhunec popolnosti; niti preje, niti pozneje se ni pokazalo nič jednakega, še manj pa kaj boljšega v tem oziru . . .“ S temi besedami lepo označuje zvedeni Karol Frey Vasarijev pomen na imenovanem polju.

Vasari pa se v življenjepisih razločuje od vseh svojih prednikov. On neče pisati samo zgodovine, temveč on hoče poučevati. Njegov namen ni, pisati le za zabavo, ali pa proslavljati v slovstvenih spominikih prominule, že pozabljene umetnike; ne, on hoče svoji dōbi podati vzore, katere naj sovrstniki posnemajo. Kazaje na veliko preteklost laške umetnosti, želi ovirati vedno bolj prodirajoči propad . . .

Njegovo slavno delo je izšlo v prvi izdaji leta 1550. z naslovom: „Vite de' più eccellenti pittori, scultori ed architetti“. (Življenjepisi najodličnejših slikarjev, kiparjev in stavbarjev). Brez tega dela ne moremo umeti klasične laške umetnosti, sosebno njene zgodovine.

Vasari popisuje v njem klasične umetnike z veliko, duhovito razsodnostjo. Njegove ocene so za vselej veljavne. Kako veličastno nam pred-

očuje oni dve najjasnejši zvezdi lepih umetnostij, katerima ni jednake na umetniškem obnebu! Kako premišljeno in duhovito ocenja nesmrtna dela zlate dóbe! Prvi venec pa ovija Michelangelu krog glave. Njega riše s plamtečim navdušenjem in z otroško ljubeznijo. Njegov življenjepis se začne z duhovitim slavospévom, doslovno prestavljen po izvirniku tako-le: „Med tem, ko so se marljivi in odlični veleumi trudili z lučjo preslavnega Giotta in njegovih naslednikov pokazati svetu moč, katero so podelile dobrotne zvezde (sreča) in razmerno mešanje barv njihovemu duhu, in ko so hrepenele posnemati s krasoto umetnosti velikost matere narave, obrnil je najmilejši Oče nebeški milostljivo svoje oči na zemljo. Ko je videl brezuspešnost tolikega truda, blagovolil je poslati na zemljo genij, ki je vsestransko zmožen vsakatero umetnosti in sposoben vsakega dela, kateri je delal le samouk, da bi dokazal, kaj je dovršenost v umetnosti . . . Razven tega mu je bila podeljena za spremljevalko prava npravstvena modrost, — dika sladke poezije. Zato naj ga poveljuje svet in občuduje radi njegovega povsem vzornega življenja, radi njegovih umotvorov, radi svetosti njegovih šeg, in radi vseh njegovih človeških dejanj. Zato bi ga mi bolj nebeško, kakor pa zemeljsko stvar imenovali . . .“ Tolik je bil Michelangelo po Vasarijevem prepričanju! Vasari, opisovaje druge velikane, pridobil je samemu sebi slavo klasičnega pisatelja.

XII. Correggio.

Antonio Allegri — to je njegovo pravo ime — je bil rojen leta 1494. v prijaznem mestecu Correggiu blizu Modene, od tod izvira njegov stalni priimek Correggio.

„Einer der grössten Maler aller Zeiten!“ tako sodi o njem nemški presojevalec Meyer. „... der Maler der Grazien“, tako ga nadalje pohvalno naziva. Še več. Correggia so stavili na isto stopinjo z Rafaelom in z ljubkim Murillom, ter so ga, kakor ona dva, imenovali: „divino — božji Corregio“. Malokdo je užival toliko slave. Ko je videl A. Caracci njegovo sliko, vzdihnil je zavzet: „Kakšna resničnost! Kakšne barve Kakšni značaji! Kar vidim, vse me presune. Mi drugi slikamo kakor ljudje, a Correggio slika kakor angel!“

Kdo torej ne bi priznal, da imamo pred seboj velikega umetnika? O tem ni dvomiti. Škoda je le, da Correggio ni ves čas svojega delovanja ostal zvest svojim začetnim vzorom. Ako bi bil to storil, stal bi z dvema tovarišema na vrhuncu lepih umetnostij.

Correggio je bil jako nadarjene, zraven pa tudi nad vse marljive narave. L. 1511. je šel

v Padovo, kjer je bil Mantegna njegov učitelj. Bistroumen učenec se je najprej neutrudljivo pečal z anatomijo in perspektivo, brez katerih znanostij ni mōči doseči posebnih uspehov. Tudi Benetke je obiskal ter se seznanil z njenimi umetniki. V Florenciji je po Leonardiju da Vinci napravil marsikateri dober posnetek in je imel celō srečo, sprejeti od tega slovečega mojstra dosti zlatih nauk. Je-li bil kdaj v Rimu, ali ne, to se ne vé gotovo. Vendar je prav verjetno, da je bil tam dalje časa Rafaelov učenec. Zakaj na njegovih slikah se nahaja toliko sledov, ki živo spominjajo Rafaela, da mora zvesti opazovalec takoj priznati Rafaelov vpliv. Nobeden drug slikar ni Rafaelu tako podoben kakor on; iste barve, ista živahnost, ista naravnost in priprostost pri obeh. Vsled tega se sme in se mora Correggio prištevati rimskim umetnikom.

Nekega dné je zagledal Rafaelovo sliko; poln občudovanja in čuteč v sebi jednaki poklic, vzkliknil je svetovnoznane besede: „Anch' io sono pittore!“ „Tudi jaz sem slikar!“ Res, kmalu je imel priliko opravičiti te ponosne besede.

Prvo slovečo sliko je dovršil v svojem dvajsetem letu. Oo. minoriti v njegovem rojstvenem mestu so pri njem naročili lepo sliko Marije Device za veliki oltar samostanske cerkve. Correggio radostno ustreže želji in jim kmalu pozneje podari krasno podobo „Marijo s svetim Frančiškom“. Na njej se takoj pozná, da je umetnik imel Rafaelovo „Madonna di Sisto“ pred očmi. Tri leta pozneje je dogotovil „Svatbo sv. Katarine“, sliko, ki kaže velik napredek v njegovem delovanju. Odslej obrača Correggio vedno bolj in bolj pozornost nase; njegovi odkritosrčni častilci in občudovalci se hitro množé.

Correggio je bil jako pobožnega mišljenja. Snovi za svoje umotvore je iskal začetkoma samo v sv. pismu in v zgodovini svetnikov, dobro vedoč, da lepših in bolj vzvišenih predmetov nikjer ne najde kakor v božjem razodenju. Posebno najčistejša med devicami je njega, kakor Michelangela, Rafaela in vse druge odličnejše umetnike silno vnela; v njenih podobah se Correggio največjega kaže, ker v njih podpira njegovega duha čudovita lepota izbrane snovi. Razven že imenovane Madonne je slikal „Marijo s sv. Sebastijanom“; posebno lepa pa je „Marija s sv. Jurijem“. Idilične, a srčno lepe so „Madonna Zingarella“ in „Madonna della scodella“ — Marija s skledčico, katero drži v roki.

Tu sem spada tudi slika, ki je pač najlepša, karkoli jih je ustvaril Correggijev čopič, slika, ki ga visoko, visoko povzdiguje. Imenuje se

„Noč“ ali, kakor ji drugi pravijo „Češčenje betlehemskih pastirjev“. Umetnik je pri tej sliki napel vse svoje dušne moči, da bi dovršil nekaj po vsem odličnega. Od 1522. do 1530. leta se je ž njo trudil. Črtal, popravljaj, brisal in zopet popravljaj je na njej toliko let! A dosegel je več, kakor je morebiti sam upal, ker s to sliko je stoprav opravičil ponosne besede: „Anch' io sono pittore“. — Snov je vzel iz evangelija sv. Lukeža. „... In rodila je prvorojenega sina, povila ga v plenice in položila v jaslice. V tistem kraju so pa pastirji čuli in bili na ponočnih stražah pri svoji čredi. In glej! angel Gospodov se jim prikaže, božja luč jih obsveti, in bali so se jako ... In zgodilo se je, ko so se vrnili angeli od njih v nebesa, rekli so pastirji med seboj: Pojdimo v Betlehem in poglejmo, kaj se je zgodilo in kaj nam je Gospod dal naznaniti. Hitro so šli tjekaj in našli so Marijo in Jožefa in Dete v jaslicah.“ (III. 7—20.) Takó povest, katero predočuje umetnik. — Na tej sliki je vse dovršeno. Snov je neskončno vzvišena; barve so čudapolne osebe tako razvrščene, da lepše ni mogoče. Sredi med osebami zazreš dete Jezusa v nepopisni nebeški svetosti in milobi. Okoli njega pa so čedno razvrščene druge osebe. Posebno veličastna je mati Marija, na katere licu se zrcali veselje nad novorojenim sinčkom, toda ob enem tudi spoštovanje, s katerim moli v jaslicah ležečega Boga. Jožef in pastirji — vse prešinja svetost velepomembnjivega trenutka. Temna, pozna noč vlada po tihotni okolici. A od Jezusa žari blesteča luč ter se razliva, vedno bolj in bolj pojemaje, po mimostoječih. O ta divna, „božja luč“! Nobeden slikar še nje ni lepše uprizoril. Nekaj posebnega, neizrekljivega obdaje vso sliko. Je-li veselje, da se je rodil Odrešenik sveta? Ali je pobožnost, ki polni srca vseh navzočih? Je-li sladko upanje? Je-li hrepenenje? Je-li nebeško zamaknjenje? — Vse to, in še neskončno več! Sveta družina in presrečni pastirji uživajo trenutke, kakoršnih še ni nikdo prej in nihče pozneje več ne bo.

In vse to je Correggio tako dražestno naslikal. Zamisli se v ta rajski umotvor, čuti z osebami na njem, in srce ti bo jelo radostno prepevati:

Poglejte, čudo se godi,
Kaj mora neki biti?
Tak' svetel dan o polnoči,
Kaj to če pomeniti?

Takó pastirji govore,
Pa angel se oglasi:
„Veselje oznanjujem le,
O srečni, srečni časi!“

Njih petja glas razlega se
Veselo po širjavah:
„Mir vam, ki dobre volje ste,
Bogú čast po višavah!“

Pozdravljen, Izveličar moj
Pozdravljen. Jezus ljubi!
Si prišel sam do nas nocoj,
Da nas otmeš pogubi!

Da res, Correggio — anch' io sono pittore!

To je cvetka lepih umetnostij. Correggio je dobil za njo 40 zlatov. Pozneje jo je prodal Franc III., vojvoda Modenski, Avgustu III., kralju poljskemu, in sedaj je biser v draždanski galeriji, kjer je ne bi doplačalo nobeno zlato, nobeno srebro ...

Jako lepa in mnogo občudovana Correggiova Madonna je nadalje „Marija s svetim Hieronimom“ iz leta 1524. Ker so vse barve na njej svetle, dali so tej sliki imé „Dan“, v razloček od prejšnje. Veselje, sreča, zadovoljnost smehlja se prijazno ž nje. Hieronim se topí v angelski radosti. Correggio je dobil za to sliko 77 zlatov, mesto Parma, ki jo je kupilo, čislalo jo je kot svoj največji zaklad. Leta 1796. je prišel Napoleon tudi v Parmo; kakor povsodi drugodi, pobral je i tukaj vse umetniške spominike, med njimi, se ve, to Correggiovo Madonno. Mesto mu ponudi celi milijon, naj to sliko pusti; a zaman, zmagonosni Bonaparte je pustil milijon in rajši sliko odnesel ...

L. 1522. je šel Correggio v Parmo, kjer so različni mecenati tekmovali, kako bi umetnike izdatneje podpirali. Correggiovi posebni prijatelji so bili tamošnji benediktinci, kateri so pri njem mnogo naročevali. Kupolo v njihovi krasni cerkvi je okrasil z velikansko sliko „Nebovzetje Marijino“. Strokovnjaki sodijo jednoglasno, da je tudi ta Madonna v vsakem oziru dovršeno delo.

V Draždanih hranijo še neko Correggiovo sliko, ki je po vsem svetu razširjena v tisočih in tisočih izvodih in v raznih posnetkih. Posebno jo vidiš v „imenitnih“ salonih, ker zadovoljuje ob enem, kakor si marsikdo domneva, čutu verske pobožnosti in „modernemu“ vkusu. To je njegova „Magdalena“.

Zunaj v naravi, v temotnem logu, leži na tleh ona grešnica ter leno, kakor se vidi, „le tako za kratek čas“, čita iz knjige. Ali pa morebiti premišljuje, kako bi se izpreobrnila? ... Niti dušne, niti prave telesne lepote ni opaziti na njej. Pač pa razodeva njeno polno telo, da v njej kipi huda mesena strast.

Cudno, da je pobožni Correggio to sliko izumil, in še čudneje, da jo je sam dovršil. Za-

kaj to celo delo je znak neodpušljive zmote, katera je tem večja, ker se je rodila v glavi inace genijalnega umetnika. Mi poznamo Magdaleno po sv. pismu v dveh popolnoma nasprotnih dobah: prvič kot javno pohotnico, ki je bila vsemu mestu v pohujšanje, in drugič kot objokano spokornico, ki je s solzami Jezusu noge umivala in jih brisala s svojimi lasmi, poljubovala in maznila jih z dragocenim oljem. Katero Magdaleno je imel Correggio v mislih, ko jo je slikal? Prve Magdalene umetnik brezdvomno nikakor ni namerjal poveljati s svojim čopičem, ker takó ostudna oseba nikakor ne sme in ne more biti predmet lepi umetnosti; to bi bilo naravnoč nečuvno. Druge nam pa tudi ni podal, ker Magdalena na njegovi sliki je vse drugo, le spokornica ni. Kaj in kdo je torej? Zmota — drugega nič, za Correggia usodna zmota. Te hibe ne izbrišejo tudi najsijajnejše barve ne, ktere je Correggio na tej sliki uporabil z veliko spretnostjo. Tako globoko utegne torej pasti tudi odličen umetnik, ako se dá zapeljati na polzko pot pogubnih strastij. Zgoraj imenovani Nemec sicer lahkomišelnost pravi: „Sie (Magdalena) ist zwar keine Büsserin, aber die Farben sind schön.“ Glejte jo no, nemško površnost! Ali je za sliko dovolj, da ima samo lepe barve? Je-li slikar samo barvar? . . .

Leta 1530. se je Correggio preselil domov v svoje rojstveno mesto, kateremu je bil vedno otroče udan. Slikal je še mnogo, a žal, da je njegova domišljija sčasoma jela iskati snovi za nove umotvore v — poganstvu, in sicer, kar se mora naglašati, ne v najlepših pojavih grškega bajeslovja. Slikal je „Ledo“, „Danao“, „Antiope“, o katerih nič drugega ne vemo, kakor

da jih je goljufivo zapeljal Jupiter, v tem oziru pravi vzglednik podle strasti.

Tudi na teh slikah se kaže Correggio izvrstnega mojstra, posebno kar se tiče barv. Kakor povsodi, velja i tukaj o Correggiu laskava sodba, s katero ga je pohvalil Kugler, rekoč: „Correggio je umel ‚svetlo‘ in ‚temno‘ svojih barv nepopisno dobro razdeliti; tem potem je znal proizvesti čaroben blesk. Naslikal je ‚luč‘, ne da bi očesu preveč bliščalo, ‚temo‘, ne da bi oko s črno barvo užalil.“

A hvale vredni niso ti predmeti, katere nam predočuje. V tem oziru se dá tem manje opravičiti, ker nam je one bajeslovne, v npravstvenem oziru itak grozno propale osebe vrh tega naslikal še v nagoti. In to ni lepo, ni estetično, najmanje pa krščansko. Duhoviti Hettinger pravi modro: „Die christliche Kunst verbietet das Nackte. Krščanska umetnost prepoveduje nagoto. Do tega je ne vodijo samo versko-npravstvena načela, temveč s tem je hotela umetnost sploh vrniti k njenim idejalom, katere je imela v starem veku v lasti. Le pogledjte nesmrtnega Fidija! Nobeno njegovih del ni razgaljeno . . . Jednako sodita Platon in Ciceron . . .“

Umrli je Correggio dné 5. sušca l. 1534.

Plemeniti Vasari mu je posvetil lep življenjepis, v katerem med drugim milo pravi: „Correggio ni imel o sebi preponosnega mnenja. Tudi si ni domneval, da razume vso umetnost, ker je le predobro poznal njene težave. On je bil z malim zadovoljen in je vedno živel kot dober kristijan.“

Zadnje besede so pač najlepša sodba o tem pomenljivem, odličnem umetniku. Čednost je povsodi lepa; diči tudi najlepše spomin slavnih mož.

Slovenski koledarji in koledarniki.

(V 100letni spomin prve Vodnikove in v 50letni spomin prve Bleiweisove „Nove Pratike“ spisal Josip Benkovič.)

(Konec)

Slovensko koledarstvo smo pregledali od začetka do današnjega dné. Neznaten je bil začetek, visoko je dospelo naše koledarstvo danes. A izmed koledarjev naših ima izvestno pratika še vedno prvo mesto. Zato se sedaj ob koncu tega spisa še nekoliko pomudimo pri njej.

Kakor je narod slovenski majhen in skromen, tako je tudi ona, ki ga drami in poučuje, majhna in skromna. Do najnovejših časov so bili Slovenci skoro že med mrtve prišteti, pozabljen rod; ptujec se jih je spomnil le tedaj, ko je od njih kaj tirjal. Pratici se ni godilo nič bolje.

Prav so „Novice“ že l. 1847. pisale o njej, „da jo imajo ljudje v veliki časti od prvega prosenca noter do zadnjega grudna!“ Komaj pa zazori novoletni dan, glasi se nehvaležni klic:

Pojdi solit se ti, pratika stara!

Da si pobegnili, bil je že čas;

Leto je tvoje zavržena šara;

Prav je, da šlo je že enkrat od nas!

Staro pokopljemo torej zdaj prat'ko

Radi vsi — in priteženge vse

Jaz sem še spisal nagrobnico kratko.¹⁾

¹⁾ Novice, 1864. 2.; Dobrovoljka, zložil M. Froelich.